

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2294

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 9 (41) / 2020
2 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 9(41)

2 том

Київ 2020

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2020

ISSN 2520-2294 = Internauka. Serii: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchny žurnal "Internauka".
Serii: Ekonomicheskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

№ 9 (41)
2 Т.

2020
вересень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- Орленко Олена Владиславівна, Півнюва Лілія Василівна, Червен Іван Іванович**
ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ ТА ВПЛИВ
НА ГОТЕЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ 9
- Фоміна Олена Володимирівна, Семеніхін Максим Валерійович**
МЕТОДИКА ВИБОРУ ОПТИМАЛЬНОЇ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ
ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИХ ДАНИХ 17

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- Тумчышун Yuliya**
ENERGY COMPONENT OF UKRAINIAN REGIONS' ECONOMIC SECURITY 29
- Лобас Віталій Михайлович, Петряєва Олена Борисівна**
ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНИМИ ГАРАНТІЯМИ В РЕГІОНІ 35
- Мицишин Ольга Львівна**
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ 41
- Тонкошкур Максим Васильович, Діасамідзе Марина Мерабіївна**
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ 49

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Заяць Олена Іванівна**
КОНКУРЕНТНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ 55

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ

- Неміш Юлія Василівна, Власенко Юрій Григорович, Лебедченко Віра Віталіївна**
ПОДОЛАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ 63

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Ігнатенко Руслана Володимирівна ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ РЕФОРМИ	72
Король Марина Михайлівна, Шумнегра Ольга Русланівна СУЧАСНИЙ СТАН БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ	79
Школьник Інна Олександрівна, Бухтіарова Аліна Геннадіївна АНАЛІЗ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ З ВИКОРИСТАННЯМ ФУНКЦІЇ БАЖАНОСТІ ГАРРІНГТОНА.....	90

CONTENTS

PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

- Orlenko Olena, Pivnova Liliia, Cherven Ivan**
PROBLEMS AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM AND
THE IMPACT ON THE HOTEL INDUSTRY OF UKRAINE..... 9
- Fomina Olena, Semenikhin Maksym**
THE METHODOLOGY OF PAYMENT SYSTEM CHOOSING BASED ON ACCOUNTING
AND ANALYTICAL DATA..... 17

REGIONAL ECONOMICS

- Tymchyshyn Yuliya**
ENERGY COMPONENT OF UKRAINIAN REGIONS' ECONOMIC SECURITY 29
- Lobas Vitaly, Petryaeva Elena**
PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF A MECHANISM FOR STATE REGULATION
OF SOCIAL GUARANTEES IN THE REGION..... 35
- Myshchyshyn Olha**
SYSTEMATIZATION OF INDICATORS OF ASSESSING THE ECONOMIC EFFICIENCY
OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER CLUSTERS..... 41
- Tonkoshkur Maksym, Diasamidze Maryna**
FEATURES OF UKRAINIAN TOURISM MARKET FUNCTIONING THE CONDITIONS
OF PANDEMIC 49

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Zayats Olena**
COMPETITIVE STATUS OF UKRAINE..... 55

SOCIAL ECONOMY, POLITICS AND DEMOGRAPHY

- Nemish Yuliya, Vlasenko Yuriy, Lebedchenko Vira**
OVERCOMING DISPROPORTIONS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS 63

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

- Ignatenko Ruslana**
FINANCIAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE: CONSEQUENCES OF REFORM 72

Korol Maryna, Shumnegra Olha THE CURRENT STATE OF THE BANKING SYSTEM OF SAUDI ARABIA	79
Shkolnyk Inna, Bukhtiarova Alina ANALYSIS OF THE CONSOLIDATED BUDGET OF UKRAINE BASED ON HARRINGTON'S DESIRABILITY FUNCTION	90

Орленко Олена Владиславівна

*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Херсонський державний університет*

Орленко Елена Владиславовна

*доктор экономических наук, доцент,
заведующий кафедрой гостинично-ресторанного и туристического бизнеса
Херсонский государственный университет*

Orlenko Olena

*Doctor of Economics, Associate Professor
Head of the Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business
Kherson State University*

ORCID: 0000-0002-3485-1642

Півньова Лілія Василівна

*кандидат філологічних наук
доцент кафедри готельно-ресторанної справи та туризму
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту*

Пивнёва Лилия Васильевна

*кандидат филологических наук
доцент кафедры гостинично-ресторанного дела и туризма
Восточноевропейский университет экономики и менеджмента*

Pivnova Liliia

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Hotel and Restaurant Business and Tourism
Eastern European University of Economics and Management*

ORCID: 0000-0002-7757-8869

Червен Иван Иванович

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри готельно-ресторанної справи та організації бізнесу
Факультет менеджменту
Миколаївський національний аграрний університет*

Червен Иван Иванович

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой гостинично-ресторанного дела и организации бизнеса
Факультет менеджмента
Николаевский национальный аграрный университет*

Cherven Ivan

*Doctor of Economics, Professor Head of Department of
Hotel and Restaurant Business and Business Organization
Faculty of Management*

Mykolayiv National Agrarian University

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6272

**ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ ТА ВПЛИВ
НА ГОТЕЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ**

ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА И ВЛИЯНИЕ НА ГОСТИНИЧНОЕ ХОЗЯЙСТВО УКРАИНЫ

PROBLEMS AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM AND THE IMPACT ON THE HOTEL INDUSTRY OF UKRAINE

Анотація. В статті висвітлено проблеми розвитку міжнародного туризму, обґрунтовано перспективні напрями дослідження туристичної індустрії в Україні. Проаналізовано регіональний туристичний ринок України в рамках дослідження міжнародної туристичної індустрії. Досліджено сучасні зміни міжнародного ринку туризму та готельного господарства. Значну увагу зосереджено на впливі чинників макроекономічного середовища, зокрема – демографічних, соціальних, економічних, політичних та інших факторів на динаміку, структуру туристичної діяльності.

Проте навіть в спектрі міжнародного розвитку туризм залишається регіональним і національним за своєю суттю. Тому значну частину дослідження приділено питанням розвитку туризму регіонального змісту. Поряд з тим галузь міжнародного туризму є джерелом поповнення національної скарбниці та дозволяє диверсифікувати економіку, що вказує на пріоритетність та важливість розвитку даної галузі. В умовах світової економічної кризи надзвичайно актуальним залишається дослідження тенденцій розвитку міжнародного туризму в сучасних реаліях.

Першочерговим завданням України, як туристичної держави, для входження до провідних туристичних країн світу, є розвиток цілого комплексу, що обслуговує дану галузь, в тому числі суб'єктів готельного бізнесу. Тому проаналізовано перспективи розвитку готельного господарства України.

Ключові слова: міжнародний туризм, туристична інфраструктура, туристична індустрія.

Аннотация. В статье освещены проблемы развития международного туризма, обоснованно перспективные направления исследования туристической индустрии в Украине. Проанализированы региональный туристический рынок Украины в рамках исследования международной туристической индустрии. Исследованы современные изменения международного рынка туризма и гостиничного хозяйства. Значительное внимание уделяется воздействию факторов макроэкономической среды, в частности – демографических, социальных, экономических, политических и других факторов на динамику, структуру туристической деятельности.

Однако даже в спектре международного развития туризм остается региональным и национальным по своей сути. Поэтому значительную часть исследования уделено вопросам развития туризма регионального содержания. Вместе с тем отрасль международного туризма является источником пополнения национальной казны и позволяет диверсифицировать экономику, что указывает на приоритетность и важность развития данной отрасли. В условиях мирового экономического кризиса чрезвычайно актуальным остается исследование тенденций развития международного туризма в современных реалиях.

Первоочередной задачей Украины, как туристического государства, для вхождения в ведущие туристических стран мира, является развитие целого комплекса, обслуживающего данную отрасль, в том числе субъектов гостиничного бизнеса. Поэтому проанализированы перспективы развития гостиничного хозяйства Украины.

Ключевые слова: международный туризм, туристическая инфраструктура, туристическая индустрия.

Summary. The article highlights the problems of international tourism development, substantiates the promising areas of research of the tourism industry in Ukraine. The regional tourist market of Ukraine is analyzed within the framework of the research of the international tourist industry. The modern changes of the international market of tourism and hotel economy are investigated. Considerable attention is paid to the influence of macroeconomic environment factors, in particular – demographic, social, economic, political and other factors on the dynamics, structure of tourism.

However, even in the spectrum of international development, tourism remains regional and national in nature. Therefore, a significant part of the study is devoted to the development of tourism of regional content. At the same time, the field of international tourism is a source of replenishment of the national treasury and allows to diversify the economy, which indicates the priority and importance of the development of this industry. In the context of the global economic crisis, the study of trends in international tourism in modern realities remains extremely relevant.

The primary task of Ukraine, as a tourist state, to enter the leading tourist countries of the world, is to develop a whole complex that serves this industry, including hotel businesses. Therefore, the prospects for the development of the hotel industry of Ukraine are analyzed.

Key words: international tourism, tourist infrastructure, tourist industry.

Постановка проблеми. Незважаючи на світову економічну кризу індустрія туризму є прибутковою галуззю і досить швидко розвивається. Проте туристична галузь не може існувати відокремлено і взаємопов'язана з наступними галузями, а саме: готельної, ресторанної, транспортної, торгівельної та розважальної сфери. Зростання попиту на туристичну продукцію призводить до зростання попиту щодо супутніх послуг, в тому числі і готельних. Туризм — один з найбільш важливих напрямів у галузі надання послуг [1]. Розвиток світового господарства, зростання макроекономічних показників, підвищення купівельної спроможності населення сприяє зростанню попиту в туристичній та взаємопов'язаних галузях, що надає проблемі розвитку міжнародного туризму та сфері готельного господарства актуальності, а дослідженню — наукового і практичного значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження в сфері туризму висвітлено в працях наступних вітчизняних науковців: О. О. Бейдика [10], Карачина Н. О. [4], Ульяницький Д. [11], Юрченко Ю. Ю. [12], В. Ф. Кифяка, В.С. [13], Парфіненко А. [2] та ін. Проте науковці досить незначну увагу приділяють аналізу диверсифікації міжнародного туризму і його напрямів у цілому.

Карачина Н. [4, с. 112] зазначає, що туризм може бути не лише чинником економічного зростання і виходу країни на світовий туристичний ринок, а й засобом усебічної інтеграції у світовий економічний простір на засадах реалізації його комунікативно-інтеграційної складової.

Парфіненко А. [2, с. 20] зазначає, що туризм — це своєрідна «призма», крізь яку можна розглядати загальні та регіональні особливості міжнародних відносин. Туризм є не тільки реципієнтом міжнародних відносин, а й активним політичним актором — учасником політичного процесу.

Проаналізувавши значну кількість публікацій в науковій та зарубіжній літературі, ми зробили висновки, що відсутні дослідження, які дають достатньо глибокий аналіз розвитку тенденцій міжнародного туризму та характеристики сучасним реаліям в період карантинної кризи.

Формулювання цілей статті полягає в аналізі сучасного стану та розвитку міжнародного туризму в Україні та впливу на готельне господарство.

Виклад основного матеріалу. Туристична індустрія забезпечує роботою понад 320 мільйонів людей, в розрахунку — кожне одинадцяте робоче місце у світі. Згідно джерел Всесвітньої ради подорожей і туризму, у 2020 році, у зв'язку з пандемією коронавірусної інфекції, третина, тобто понад 107 мільйонів осіб, що працюють у сфері туризму, можуть втратити роботу [1]. (рис. 1).

В організації стверджують, що 20–30-відсоткове падіння може привести до скорочення доходів від міжнародного туризму на 300–450 мільярд. дол. США, що є третиною від 1,5 трильйона дол. США, одержаних у 2019 р.. Слід зазначити, що в 2009 р. в умовах світової економічної кризи міжнародні туристичні потоки зменшилися лише на 4%. Генеральний секретар UNWTO Зураб Пололікашвілі зазначив, що галузь туризму є однією з найбільш постраждалих секторів економіки через коронавірус [3].

В Україні втрати у сфері туризму, за попередніми розрахунками складають 1,5 мільярд. дол. США. Але точну суму, яку втратив український туризм не можна розрахувати, оскільки здебільшого він працює у тіні. Частка туризму у ВВП України офіційно складає до 3%, а неофіційно — до 7% [6].

Фінансово-економічна діяльність туристичних підприємств характеризується: обсягом реалізації туристичних послуг або виторг від реалізації послуг туризму, показниками використання робочої сили, показниками використання виробничих фондів,

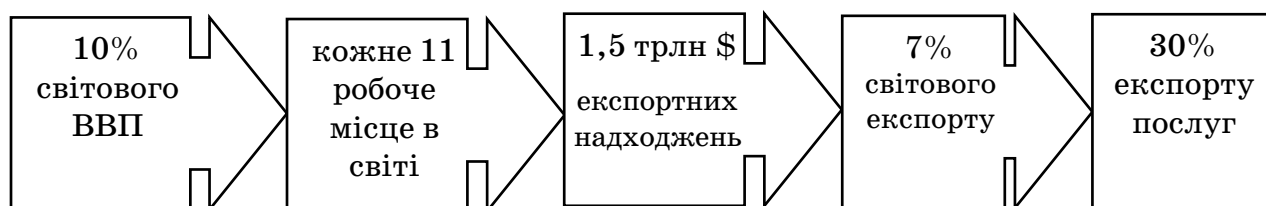

Рис. 1. Внесок туризму в світову економіку, 2018 р.

Джерело: сформовано на основі [1]

собівартістю послуг туризму, прибутком, рентабельністю, показниками фінансового стану туристичної компанії. Туристичний ринок, як і будь-який ринок, зумовлений економічними процесами та конкурентною боротьбою. Тому потрібно ретельного вивчати ринкову кон'юнктуру і оперативно реагувати на її зміни. Для того, щоб прийняти будь-яке стратегічне рішення потрібно ґрунтовно проаналізувати туристичний регіональний ринок.

Поряд з позитивним впливом туризму на економіку регіону потрібно відзначити й негативні наслідки [4]. Серед них — можливість імпорту інфляції і, як наслідок, небажані структурні зрушення в соціально-економічній сфері. Така ситуація можлива за умови напливу значної кількості іноземних туристів з високою купівельною спроможністю. Зменшити інфляцію можна за допомогою зменшення попиту з боку споживачів або шляхом збільшення імпорту за рахунок фінансових коштів, що надходять, зокрема, від іноземних туристів. Серед заходів для збільшення надходжень від розвитку міжнародного туризму можна виділити: зростання податків; заборону товарів і послуг, що імпортуються спеціально для туристичного сектора, застосування спеціальних податків для іноземних туристів. Однак, такі заходи можуть мати негативний вплив на конкурентоспроможність регіону та його туристичну привабливість.

Незважаючи на економічну кризу потрібно відзначити, що загальна кількість туристів в Україні зросла зі 4794 одиниць у 2017 році до 5710 одиниць у 2018 році. В 2019 році відзначаємо зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності в Україні до 3886.

Проте різні регіони мають різні значення. Ріст кількості суб'єктів туристичної діяльності у 2019 році у порівнянні з 2016 році відбувся для м. Київ, Запорізької обл., Київської обл., але зменшилась кількість для Закарпатської обл., Дніпропетровської обл. і Чернівецької обл. (табл. 1).

Щодо дохідності від туристичної галузі, то ситуація також різна. Слід відзначити зростання доходів у 2019 році у порівнянні з 2018 році у Херсонській обл., Рівненській обл., Чернігівській обл., Хмельницькій обл. і м. Київ (табл. 2) Поряд з цим спостерігалось зменшення доходів у 2019 р. у порівнянні з 2018 р. у декількох областях.

З 2014 року кількість туристів із зарубіжних країн істотно скоротилась, проте ця ситуація мала тимчасовий характер. А з 2017 року туристичний потік почав збільшуватися, крім того, з 2016 року стабільно зростає кількість внутрішніх туристів [7]. Кількість іноземних відвідувачів України, яку фік-

сує влада, продовжує зростати: у 2018 році в країні зареєстровано 14,3 млн. відвідувачів, що на 6,7% більше, ніж попереднього року, і на 14% більше за показник 2016 року (рис. 2). Основним фактором, який стримує відвідування України іноземними громадянами, на наш погляд, є образ України як країни з військовим конфліктом. Наявність специфічних господарських відносин, які склались під впливом різних факторів, накладає відбиток на реалізацію функцій та структурну організацію ринку готельних послуг, на якому нині не відбувається істотних змін. З одного боку, це пояснюється складною економічною (загальною стагнацією економіки, падінням курсу гривні) та політичною ситуацією в країні; з іншого боку, це є наслідком створення нової інфраструктури.

Таблиця 1

**Кількість суб'єктів туристичної діяльності
України за регіонами**

Регіон	Роки			
	2016	2017	2018	2019
АР Крим				-
Вінницька область	80	88	77	70
Волинська область	77	84	86	81
Дніпропетровська область	398	405	488	325
Донецька область	89	97	98	85
Житомирська область	66	67	59	45
Закарпатська область	150	131	83	74
Запорізька область	167	161	251	231
Івано-Франківська область	117	110	113	99
Київська область	64	70	135	104
Кіровоградська область	51	65	71	57
Луганська область	95	88	226	16
Львівська область	231	280	273	236
Миколаївська область	87	73	76	66
Одеська область	262	290	303	250
Полтавська область	117	128	131	111
Рівненська область	51	66	79	70
Сумська область	75	54	60	52
Тернопільська область	73	65	71	50
Харківська область	297	371	359	310
Херсонська область	83	80	70	71
Хмельницька область	77	100	101	85
Черкаська область	99	109	100	83
Чернівецька область	120	142	122	69
Чернігівська область	51	60	60	58
м. Київ	886	1337	1346	1208

Джерело: сформовано на основі [7]

Таблиця 2

Доход від надання туристичних послуг (тис. грн.)

Регіон	Роки			
	2016	2017	2018	2019
АР Крим				-
Вінницька область	8340,6	17968,6	13242,7	12954,4
Волинська область	9771,5	11073,6	13115,8	9567,1
Дніпропетровська область	40098,5	42731,5	46083,8	37896,1
Донецька область	169177,8	128617,5	49757,7	9196,4
Житомирська область	4076,0	3637,4	4288,9	3484,3
Закарпатська область	12181,5	16800,8	10015,3	9474,4
Запорізька область	22858,6	24005,1	28721,1	20025,5
Івано-Франківська область	220430,2	234682,0	243893,2	206925,7
Київська область	17889,6	6394,9	20229,7	7515,5
Кіровоградська область	17649,2	12223,9	13907,9	11743,4
Луганська область	19822,4	12468,2	30795,8	601,3
Львівська область	114066,5	176725,8	228708,4	174753,5
Миколаївська область	35604,6	33613,5	33893,7	5120,6
Одеська область	102355,8	125199,6	126785,3	115246,2
Полтавська область	8047,4	10530,9	9954,7	7460,1
Рівненська область	6583,5	9427,0	6193,2	6986,2
Сумська область	3765,5	2687,7	4946,8	4148,4
Тернопільська область	5396,1	5845,0	4720,4	4282,3
Харківська область	54756,0	38980,9	44962,5	28300,7
Херсонська область	47459,3	24298,4	11188,3	14322,0
Хмельницька область	8920,6	9957,2	10202,7	11352,3
Черкаська область	7912,6	9721,2	8398,1	7900,6
Чернівецька область	12485,4	8304,4	10487,5	8657,6
Чернігівська область	2133,7	2953,4	3383,8	3807,4
м. Київ	3198518,8	4806335,0	4698394,7	4844922,5
м. Севастополь				-

Джерело: сформовано на основі [7]

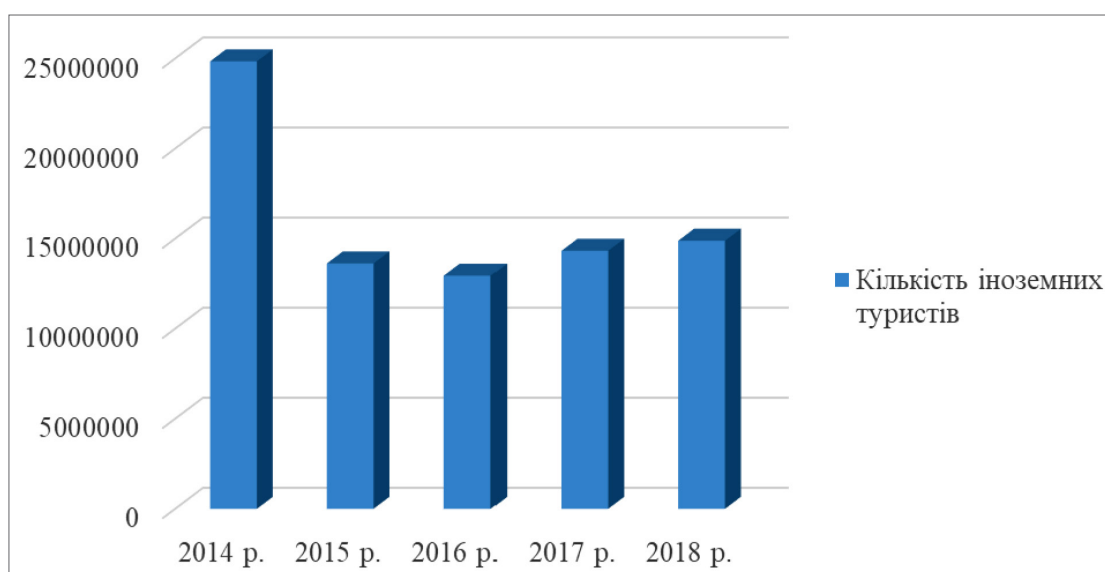

Рис. 2. Динаміка іноземних туристів, які відвідали Україну

Джерело: сформовано на основі [7]

Провівши необхідне дослідження, можна визначити, що для розвитку міжнародного туризму в Україні потрібно надати особливу увагу збільшенню та покращенню готельного господарства (рис. 3).

Розвиток міжнародного туризму та готельно-ресторанного бізнесу характеризується низкою важливих структурних трансформацій, які визначають обличчя галузі у найближчі 15–20 років [6]. Передусім, на них впливають соціальні, економічні, технологічні, політичні та інші фактори, що є

складовими структури, динаміки та перспективної моделі туристичної діяльності. Вплив даних факторів продемонстровано на рис. 4.

В Україні кількість готелів та аналогічних засобів розміщення з 2014 по кінець 2018 років зменшилася з 3582 до 2474, що в процентному вираженні становить 30,9% [7]. Основними причинами такого різкого зниження кількості засобів розміщення стали анексія Криму (згідно з даними Міністерства курортів і туризму Автономної Республіки Крим, на 1 червня

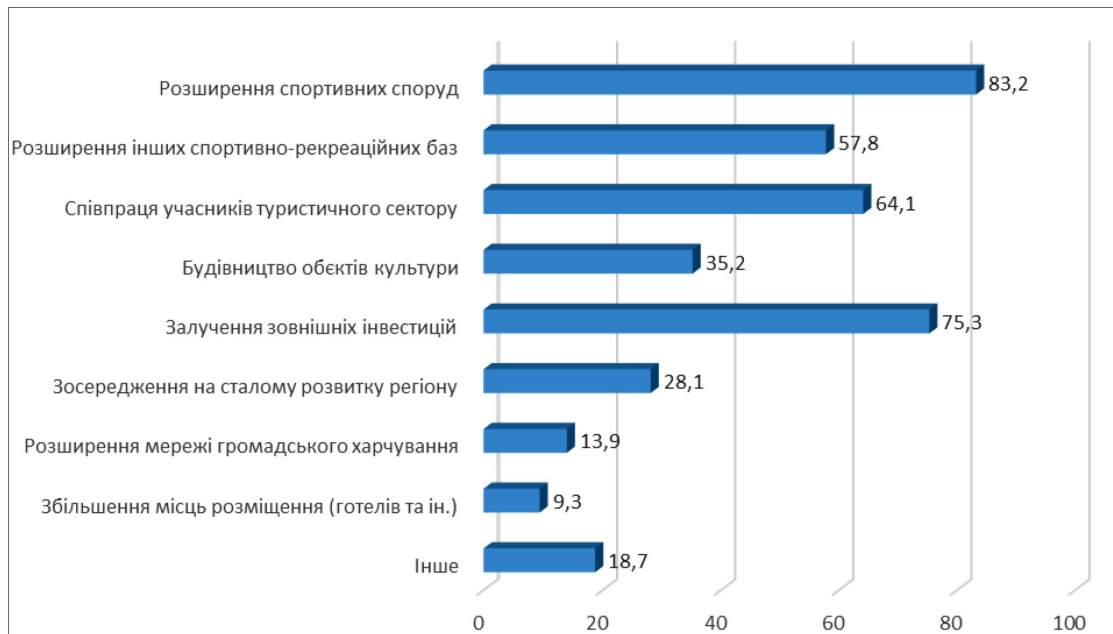

Рис. 3. Перспективні напрямки розвитку міжнародного туризму в Україні
Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

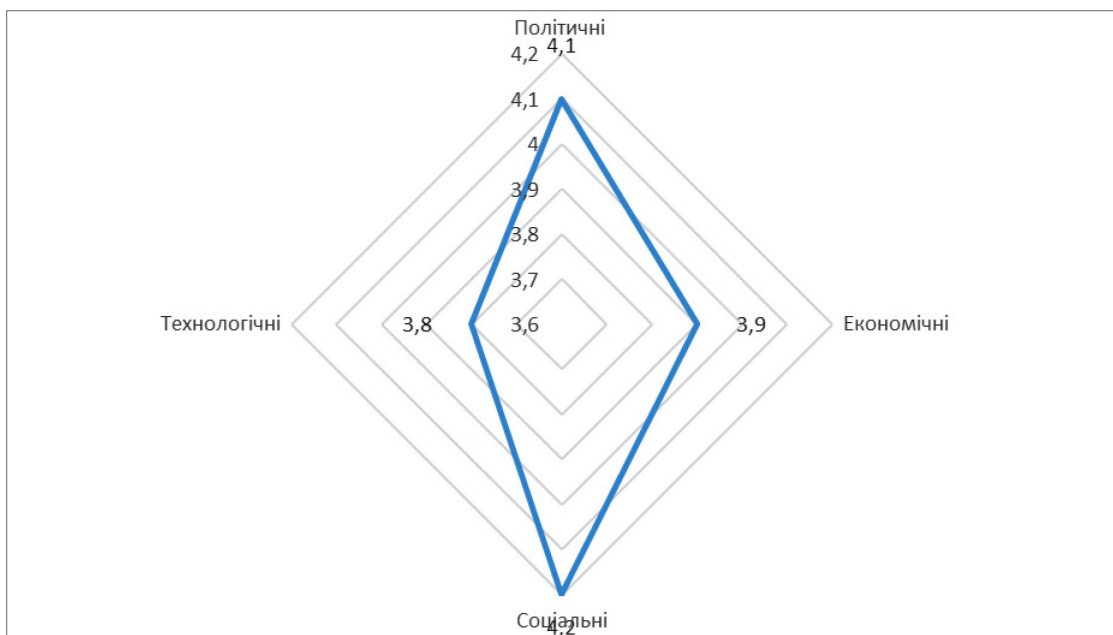

Рис. 4. Результати оцінки впливу різних зовнішніх факторів на розвиток міжнародного туризму та готельно-ресторанного бізнесу
Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

2013 року в Криму були представлені 224 готелі, 650 санаторно-курортних установ, а також близько 1000 приватних міні-готелів) та тимчасова окупація частини Донецької області. Всього в Україні, згідно з даними Держкомстату [7], на кінець 2018 року налічуються 4,113 тис. закладів загальною ємністю у 359,0 тис. місць. Проте в даній статистиці не відображаються малі готелі, які швидкими темпами відкриваються в житловому секторі, інші типи підприємств готельного типу. Тому не дивно, що за даними сайту бронювання www.hotelscan.com в Україні налічувалося понад 10 тис. готелів, www.booking.com — більше 5 тис.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Щоб підвищити якість послуг в туристичній сфері в умовах асоціації між Україною і ЄС слід підвищити якість готельної пропозиції до вимог міжнародних стандартів.

Для розвитку України, як країни з високим туристичним потенціалом, необхідно системний підхід, що включає взаємодію, як усіх державних установ, так і суб'єктів готельної сфери. В результаті дослідження нами запропоновано:

- сформулювати стратегію розвитку готельного господарства в рамках державної програми;
- підвищити інвестиційну привабливість регіонального туризму для іноземних інвесторів щодо покращення вітчизняної готельної інфраструктури;
- створити умови для розвитку інноваційного туристично-інформаційного центру за видами туризму;
- забезпечити особисту безпеку туристів під час подорожі, включаючи належну медичну, технічну та правову допомогу.

Література

1. UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition. URL: <http://www.unwto.org> (дата звернення 06.06.2020).
2. Парфіненко А. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища / А. Парфіненко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 126. Ч. 1. С. 12–23.
3. UNWTO. (2019). Barometr svitovoho turyzmu [World tourism Barometer]. Vol. 13. URL: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom15_06_december_excerpt_2015.pdf (дата звернення 06.06.2020).
4. Карачина Н. Розвиток міжнародного туризму в Україні у контексті світової інтеграції / Н. Карачина, О. Савіцька // Молодий вчений. 2014. № 5 (08). С. 109–113.
5. Зайцева В. Міжнародний туризм та глобалізація в сучасному світі / В. Зайцева, О. Корнієнко // Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 2 (8). С. 55–65.
6. Втрати туристичної галузі України через коронавірус можуть скласти \$1,5 млрд. — уряд. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features/51870285> (дата звернення 06.06.2020).
7. Сайт державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 06.06.2020).
8. Концепція розвитку туризму і курортів в Україні URL: <http://tourism.gov.ua/> (дата звернення 06.06.2020).
9. Країни світу. Міжнародний туризм. Україна туристична. URL: <http://tourism.gov.ua/> (дата звернення 06.06.2020).
10. Бейдик О. О., Новосад Н. О. Факторний аналіз формування потоків в'їзного туризму України / О. Бейдик, Н. Новосад // Український географічний журнал. 2017. № 8. С. 25–35.
11. Уляницький Д. Туристи в своїй країні: що заважає активному розвитку внутрішнього туризму в Україні. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/432933/turysty-v-svoyij-krayini-shho-zavazhaye-aktyvnomu-rozvytkuvnutrishnogo-turyzmu-v-ukrayini/> (дата звернення 06.06.2020).
12. Юрченко Ю. Ю. Концептуальні напрями розвитку внутрішнього туризму в Україні / Ю. Ю. Юрченко // Економіка України. 2016. № 6. С. 29–39.
13. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні // Навчальний посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.

References

1. UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition. URL: <http://www.unwto.org> (accessed 06.06.2020).
2. Parfinenko A. International tourism in Ukraine: geopolitical aspects of the global phenomenon / A. Parfinenko // Actual problems of international relations. 2015. Vip. 126. Ch. 1. PP. 12–23.
3. UNWTO. (2019). Barometer of world tourism [World tourism Barometer]. Vol. 13. URL: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom15_06_december_excerpt_2015.pdf (accessed 06.06.2020).
4. Karachyna N. Development of international tourism in Ukraine in the context of world integration / N. Karachyna, O. Savitska // Young scientist. 2014. № 5 (08). PP. 109–113.

5. Zaitseva V. International tourism and globalization in the modern world / V. Zaitseva, O. Kornienko // Bulletin of the Zaporizhia National University. 2012. № 2 (8). PP. 55–65.
6. Losses of the tourism industry of Ukraine due to coronavirus can amount to \$ 1.5 billion — government URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features/51870285> (application date 06.06.2020).
7. Website of the State Statistics Service of Ukraine URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date 06.06.2020).
8. The concept of development of tourism and resorts in Ukraine URL: <http://tourism.gov.ua/> (application date 06.06.2020).
9. Countries of the world. International tourism. Ukraine is tourist. URL: <http://tourism.gov.ua/> (access date 06.06.2020).
10. Beidik OO, Novosad NO Factor analysis of the formation of inbound tourism flows in Ukraine / O. Beidyk, N. Novosad // Ukrainian Geographical Journal. 2017. № 8. PP. 25–35.
11. Ulyanytsky D. Tourists in their country: what hinders the active development of domestic tourism in Ukraine. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/432933/turysty-v-svoyij-krayini-shho-zavazhaye-aktyvnomu-rozvytkuvnutrishnogo-turyzmu-v-ukrayini/>(date of appeal 06.06.2020).
12. Yurchenko Yu. Yu. Conceptual directions of domestic tourism development in Ukraine / Yurchenko YY // Economy of Ukraine. 2016. № 6. S. 29–39.
13. Kifyak VF Organization of tourist activity in Ukraine / Tutorial. Chernivtsi: Books-XXI, 2003. 300 p.

Фоміна Олена Володимирівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку*

Київський національний торговельно-економічний університет

Фомина Елена Владимировна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой бухгалтерского учета*

Киевский национальный торгово-экономический университет

Fomina Olena

Doctor of Economics, Professor

Kyiv National University of Trade and Economics

Семеніхін Максим Валерійович

аспірант кафедри бухгалтерського обліку

Київського національного торговельно-економічного університету

Семенихин Максим Валерьевич

аспірант кафедры бухгалтерского учета

Киевского национального торгово-экономического университета

Semenikhin Maksym

Postgraduate of the

Kyiv National University of Trade and Economics

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6322

**МЕТОДИКА ВИБОРУ ОПТИМАЛЬНОЇ ПЛАТІЖНОЇ
СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ
ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИХ ДАНИХ**

**МЕТОДИКА ВЫБОРА ОПТИМАЛЬНОЙ
ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ НА ОСНОВЕ
УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКИХ ДАННЫХ**

**THE METHODOLOGY OF PAYMENT
SYSTEM CHOOSING BASED ON ACCOUNTING
AND ANALYTICAL DATA**

Анотація. Стаття розглядає питання вибору оптимальної платіжної системи для підприємств електронної комерції. Актуальність теми зумовлена зростаючою роллю комунікаційних технологій для бізнес процесів, тенденціями до глобалізації, зростання частки замовлень здійснених через мережу Інтернет, а також збільшенням обсягу ринку електронної комерції як окремої сфери діяльності. Тематика дослідження розрахункових операцій, специфіки бухгалтерського обліку для підприємств у сфері електронної комерції та дослідження платіжних систем, присвячено чимало наукових робіт вітчизняних та іноземних вчених. Але раніше не зачіпалось питання методики вибору платіжної системи для підприємств (мали місце дослідження для банківської сфери). Хоча саме питання вибору посідає особливе місце за рахунок наявності значної кількості претендентів (83 платіжні системи, згідно опублікованого списку на сайті НБУ) та важливості такого елемента для підприємства з точки зору мінімізації витрат на здійснення розрахункових операцій, а також уникнення можливих обмежень при здійсненні платежів з іноземними контрагентами, певними видами валюти, тощо.

Для вибору оптимальної платіжної системи для підприємства пропонується алгоритм-схема, що містить в собі наступні етапи:

1. Визначення стратегії компанії та подальшого вектору розвитку.
2. Ідентифікація специфіки розрахункових операцій властивих для досліджуваного підприємств.
3. Використання методу експертних оцінок для встановлення градації основних критеріїв вибору ПС.
4. Обрати найбільш релевантних претендентів (ПС) за головними критеріями, для зменшення вибірки.
5. За допомогою шкали відносних переваг та застосовуючи метод попарних порівнянь обрати найкращого претендента (-тів).

Застосування даного методу математичного моделювання зумовлено можливістю враховувати конкретні вподобання окремого підприємства, а також врахувати всю багатofакторну матрицю вибору. У статті наведена приклад-задача застосування даного методу.

Окремої уваги заслуговують обліково-аналітичні дані необхідні для застосування такого аналізу, а саме: аналіз динаміки показників фінансової звітності, аналіз територіальної належності основних контрагентів, середня сума надходження за операцію.

Ключові слова: платіжна система, платіжна політика, розрахункові операції, метод попарних порівнянь/

Аннотация. Статья рассматривает вопросы выбора оптимальной платежной системы для предприятий электронной коммерции. Актуальность темы обусловлена возрастающей ролью коммуникационных технологий для бизнес-процессов, тенденциями к глобализации, роста доли заказов осуществленных через сеть Интернет, а также увеличением объема рынка электронной коммерции как отдельной сферы деятельности. Тематика исследования расчетных операций, специфики бухгалтерского учета для предприятий в сфере электронной коммерции и исследования платежных систем, посвящено немало научных работ отечественных и зарубежных ученых. Но ранее не затрагивался вопрос методологии выбора платежной системы для предприятий (имели место исследования для банковской сферы). Несмотря на то что именно вопрос выбора требует особого внимания в связи с наличием большого количества претендентов (83 платежные системы, согласно опубликованному списку на сайте НБУ) и важности такого элемента для предприятия с точки зрения минимизации затрат на осуществление расчетных операций, а также избежания возможных ограничений при осуществлении платежей с иностранными контрагентами, определенными видами валюты и тому подобное.

Для выбора оптимальной платежной системы для предприятия предлагается алгоритм-схема, содержащая в себе следующие этапы:

1. Определение стратегии компании и дальнейшего вектора развития.
2. Идентификация специфики расчетных операций свойственных для исследуемого предприятия.
3. Использование метода экспертных оценок для установления градации основных критериев выбора ПС.
4. Выбор наиболее релевантных претендентов (ПС) по главным критериям, для уменьшения выборки.
5. С помощью шкалы относительных преимуществ и применяя метод попарных сравнений выбрать лучшего претендента (-тов).

Применение данного метода математического моделирования обусловлено возможностью учитывать конкретные предпочтения отдельного предприятия, а также учесть все многофакторную матрицу выбора. В статье приведена пример-задача применения данного метода.

Отдельного внимания заслуживают учетно-аналитические данные необходимые для применения такого анализа, а именно: анализ динамики показателей Финансовой Отчетности, анализ территориальной принадлежности основных контрагентов, средняя сумма поступления за операцию.

Ключевые слова: платежная система, платежная политика, расчетные операции, метод попарных сравнений.

Summary. This article overviews the task of choosing the optimal payment system for e-commerce enterprises. The relevance of the topic is due to the increasing role of communication technologies for business processes, trends towards globalization, an increase in the share of payments made via the Internet, as well as an increase in the volume of the e-commerce market as a separate field of business activity. The topic of the settlement transactions, the specifics of accounting for enterprises in the field of e-commerce and the study of payment systems were researched by a lot of ukrainian and foreign scientists. But the problem of the methodology for choosing an optimal payment system for enterprises was not previously discussed (only articles on choosing the PS for the banking). This aspect (the problem of choosing) is even more important and requires attention because of the presence of a large number of PS (83 payment systems, according to the published list on the NBU website) and the importance of such element for the enterprise for minimizing the cost of out settlement fees, as well as avoiding of restrictions on making payments with foreign counterparties, certain types of currency, and so on.

To select the optimal payment system for an enterprise, we offer an algorithm scheme which contains the following stages:

1. Determination of the company's strategy and further development vector.
2. Identification of the specifics of settlement transactions as for the studied enterprise.
3. Using the method of expert assessments to establish the gradation of the main criteria for choosing a PS.
4. Selection of the most relevant applicants (PS) according to the main criteria to reduce the selection.
5. Using the scale of relative advantages and applying the method of pairwise comparisons, select the best applicant (s).

The use of this method of mathematical modeling is preferable due to the ability to take into consideration the specific preferences of an individual enterprise, as well as all the multifactorial selection matrix. The article provides a task-example of applying this method.

Special attention should be paid to the accounting and analytical data necessary for the application of such an analysis: the dynamics of indicators in the Financial Statements, analysis of the territorial affiliation of the main counterparties, the average amount of transaction.

Key words: payment system, payment policy, settlement operations, method of pairwise comparisons.

Постановка проблеми. Для сучасного світу є характерним постійні зміни та вдосконалення: це і науково-технічні революції, що докорінно змінюються комунікації і умови ведення бізнесу; постійні геополітичні події, що впливають на внутрішню і зовнішню політику суб'єктів господарювання; важливі природо-соціальні катаклізми, такі як національні зрушення, епідемії та стихійні лиха. Але при всіх вищенаведених факторах, суб'єкти господарювання прагнуть продовжувати свою діяльність і проводити взаєморозрахунки.

За таких умов, безконтактні розрахункові операції відіграють важливу соціальну, економічну та, в тому числі, охоронну функцію, бо забезпечують розрахунки підприємства у максимально швидкий, безпечний (як для активу, що використовують як платіжний засіб, так і для суб'єкта господарювання що проводить операцію без фізичного контакту з контрагентом), та універсальний спосіб оплати.

Зазначимо, сучасні види безготівкових розрахунків мають і певні недоліки, а саме: потреба у наявності спеціальних пристроїв що здатні використовувати Інтернет-технології та платіжні програми, обмеження замовленні кожним конкретним Інтернет-банкінгом чи платіжною системою, та присутність не всіх суб'єктів господарювання у безготівковому полі розрахунків.

Але аналізуючи структуру розрахункових операцій, статистику та динаміку їх використання [1,2,3], можна зробити висновок про постійне зростання ролі сучасних, безконтактних форм розрахунку з контрагентами, збільшення їх частки серед загального обсягу розрахункових операцій та зростаючий інтерес до них серед суб'єктів господарської діяльності; що виражається в наступних показниках:

- частка безконтактних платежів серед загальної їх кількості у 2019 р. склала 59% [1] (по світу);
- у 2019 р. зростає кількість, обсяг та середня сума платежів за допомогою карток та інших альтер-

нативних способів оплати на 29, 64 та 27% , відповідно [3] (для України);

- у 2019 році Україна увійшла до топ-10 країн світу за кількістю безконтактних платежів з використанням мобільних телефонів, браслетів, смарт-годинників [4].

З іншої сторони, збільшення частки сучасних форм розрахунків вимагає від апарату управління підприємства ефективно керувати платіжною політикою, мати актуальну і релевантну інформацію щодо стану і динаміки платежів у формах управлінської та фінансової звітності.

Окремої уваги заслуговує використання підприємствами електронної комерції інтернет-магазинів та послуг еквайрингу [5], сервісу що передбачає автоматичний прийом коштів клієнтів до сплати, які обрали безготівковий спосіб оплати за товари/послуги підприємства на сайті (специфіка B2C розрахунків).

На нашу думку, вищенаведені умови зумовлюють необхідність детального дослідження контролю та аналізу розрахункових операцій з позиції обліку, а також вибору оптимальної платіжної політики підприємства для ефективного впровадження господарської діяльності в сфері електронної комерції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика досліджувалась світовим науковим товариством: Farid Huseynov [6], Sevgi Ozkan [6], Katherine Taken Smith [7], Robert J Mills [8], Jari Veijalainen [9], зокрема свій вклад зробили й українські вчені: О. І. Шалева [10], Л. І. Лєга [11], А. Крутова [12] та багато інших.

Формулювання цілей статті. Виходячи з постановки проблеми цілями даної статті є:

1. Висвітлення платіжних систем та послуг еквайрингу як важливих інструментів платіжної політики підприємства.

2. Пропозиція нової методики вибору оптимальної платіжної системи, використовуючи підходи математичного моделювання.

3. Визначити основні положення методики обліково-аналітичного забезпечення, необхідного для застосування вказаної методики вибору платіжної системи.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, почнемо з визначення платіжної системи, згідно з глосарієм банківської термінології на офіційному сайті Національного Банку [13]. Платіжна система — це платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система.

По суті, платіжна система виконує ту ж саму функцію що й банківська установа, але має наступні переваги:

- доступність — будь-який користувач має можливість безкоштовно відкрити власний електронний рахунок;
- простота використання — для відкриття та використання електронного рахунку не потрібно яких-небудь спеціальних знань, всі наступні дії інтуїтивно зрозумілі;
- мобільність — незалежно від місця свого знаходження користувач може здійснювати зі своїм рахунком будь-які фінансові операції;
- оперативність — переказ коштів з рахунку на рахунок відбувається протягом декількох секунд;
- безпека — передача інформації ведеться з використанням SSL протоколу з кодовим ключем 128-bit або іншими криптографічними алгоритмами.

Окремої уваги заслуговує послуга еквайринга, яка надається більшістю ПС та банками, суть її полягає у тому, що між платіжною організацією та підприємством укладається договір про прийом платежів від клієнтів (B2C) і акумулюється на рахунках підприємства в цій установі. За умов використання цієї послуги особливо актуальною стає частка фінансових витрат на користування нею (яка може сягати до 10%) і має прямий вплив на фінансові показники підприємства.

Також зазначимо, що на сьогоднішній день тільки офіційно дозволених в Україні є 83 платіжні системи [14], а на світовій арені їх кількість визначається сотнями. Даний фактор сприяє конкуренції між ними, і надає змогу підприємствам, як користувачам, обрати найефективнішу ПС (платіжну систему), у відповідності з потребами бізнесу.

Під ефективністю, в даному контексті, мається на увазі така платіжна система, що в повному об-

сязі задовольнила б очікувані потреба користувача (підприємства) і мала б найменшу плату за використання. За умови що для кожного підприємства існує свій перелік бажаних вимог до платіжних систем, кожне підприємства має унікальні умови виробництва/надання послуг, то і підхід до вибору ПС не може бути однаковим.

Однак, на нашу думку, може бути єдина методологія, яка б дозволила прийняти оптимальне рішення у кожному конкретному випадку. Так як кожен платіж, як і кожна ПС має багато показників для оцінки, а для кожного підприємства своя градація корисності і важливості того чи іншого показника, то найбільш оптимальним було б використання методу математичного моделювання, а саме метод попарних порівнянь.

Надалі ми запропонуємо цілісну методику для визначення оптимальної платіжної системи за методом попарних порівнянь. Для його застосування слід розглянути алгоритм вибору платіжної системи для підприємства (Рис. 1). Даний алгоритм складається з 5 етапів:

1. Визначення стратегії компанії та вектору подальшого розвитку.
2. Ідентифікація специфіки розрахункових операцій підприємства.
3. Використовуючи метод експертних оцінок провести градацію основних критерії для вибору ПС (поетапне встановлення пріоритетів).
4. Обрання найбільш релевантних претендентів (ПС) серед наявних в вашій країні для проведення подальшого порівняння.

5. За допомогою шкали відносної важливості та застосовуючи метод попарних порівнянь обрати найбільш оптимальну(і) ПС для вашого підприємства.

Пропонуємо розглянути застосування даного алгоритму на прикладі.

Для прикладу візьмемо умовне підприємство Zed, що займається розробкою онлайн ігор та планує в найближчий час вийти на міжнародний ринок. Має наступні базові умови:

- юридично зареєстрована в Україні, тривалість існування — до 1 року;
- підприємство має у власності продукт (гру), яку планує монетизувати серед покупців, до цього підприємство не пропонувало власну продукцію;
- кількість працівників — 20, задіяних у веденні розрахункових операцій — 1;
- плановий сер. дохід впродовж наступних 3 років — 800 тис. євро;
- планує використовувати платіжні системи як для отримання оплат за послуги від покупців (клієнтів), так і для розрахунків з контрагентами;

- в першу чергу цікавить ринок Європи і за основну валюту розрахунків планується використовувати євро;
- як для молодого підприємства, що має обмежений бюджет і досвід у сфері безготівкових розрахунко-

вих операцій основними пріоритетами при виборі ПС є: мінімальні витрати (плата) за використання і легкість у використанні + якість підтримки.

Згідно з алгоритмом (Рис. 1.) в нас наявні необхідні дані для етапів А–С, зведемо всі отримані дані

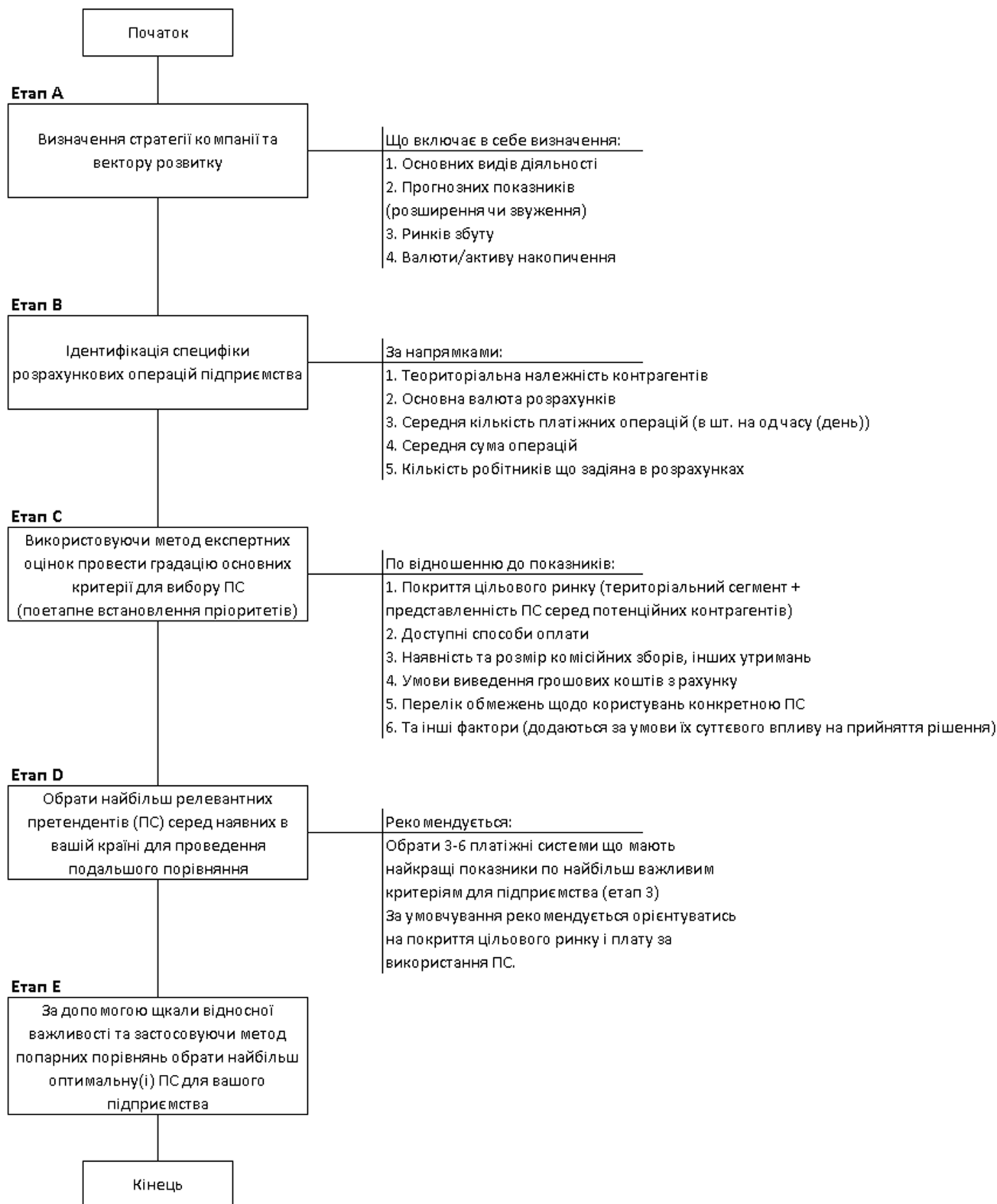

Рис. 1. Схема алгоритму вибору платіжної системи для підприємств

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Базова інформація для алгоритму вибору оптимальної ПС підприємства «Zed»*

Етап	№	Опис	Характеристика
А	1	Вид діяльності	реалізація комп'ютерних ігор
	2	Прогноз діяльності	розширення реалізації
	3	Ринок збуту	Єврозона
	4	Валюта накопичення	Євро
В	1	Терит. Належність	Єврозона
	2	Валюта розрахунків	Євро
	3	Сер. К-ість операцій	N/A
	4	Сер. Сума операцій	N/A
	5	Кількість робітників	1
С	1	Покриття ринку	5
	2	Способи оплати	1
	3	Витрати	9
	4	Умови виведення ГК	1
	5	Обмеження	1
	6	Інші фактори (обслуг., тех підтримка)	7

у таблицю, для визначення пріоритетів методом експертних оцінок, спроектуюмо ймовірні вимоги й очікування управлінців від використання ПС для зазначеного підприємства (табл. 1).

Таким чином ми отримуємо розуміння щодо специфіки ведення діяльності та стратегічних планів, а також основних пріоритетних характеристик до бажаної ПС. За таких умов можливо прирівняти значимість усіх інших характеристик як 1 до 1 (у розрізі визначення відносних переваг, де 1 — несуттєва перевага характеристики, 9 — максимальна).

Враховуючи що головним критерієм для підприємства в прикладі є найменша плата за використання платіжною системою, слід провести аналіз наявних ПС зі сферою діяльності в Євзоні, а також

представлені в Україні; та відібрати ті що мають найнижчий показник витрат за використання та плати за комісію, та такі що задовольняли б базові умови користування (покриття європейського ринку, валюти розрахунку та покриття).

Серед претендентів були визначені:

1. Interkassa
2. WayForPay
3. LiqPay
4. Paymentwall
5. Portmone.com

Використовуючи інформацію з офіційних сайтів платіжних систем [15; 16; 17; 18; 19] щодо умов використання, тарифних планів, обмежень тощо, а також форумів користувачів даних ПС, в тому числі відгуки стосовно якості надання послуг; була

Таблиця 2

Матриця попарних порівнянь характеристик

	Покриття ринку	Способи оплати	Витрати	Умови виведення ГК	Обмеження	Інші фактори (обслуг)	головний власний вектор	вектор пріоритетів
Покриття ринку	1	5	0,5556	5	5	0,7143	1,9169	20,83%
Способи оплати	0,2	1	0,1111	1	1	0,1429	0,38337	4,17%
Витрати	1,8	9	1	9	9	1,2857	3,45029	37,50%
Умови виведення ГК	0,2	1	0,1111	1	1	0,1429	0,38337	4,17%
Обмеження	0,2	1	0,1111	1	1	0,1429	0,38337	4,17%
Інші фактори (обслуг)	1,4	7	0,7778	7	7	1	2,68358	29,17%
Total	4,8	24	2,6667	24	24	3,4286	9,20088	1

Таблиця 2.1

Модифікована матриця попарних порівнянь характеристик

	Способи оплати	Витрати	Умови виведення ГК	Обмеження	Інші фактори (обслуг)	головний власний вектор	вектор пріоритетів
Способи оплати	1	0,11111	1	1	0,14286	0,43666	5,26%
Витрати	9	1	9	9	1,28571	3,92982	47,37%
Умови виведення ГК	1	0,11111	1	1	0,14286	0,43666	5,26%
Обмеження	1	0,11111	1	1	0,14286	0,43666	5,26%
Інші фактори (обслуг)	7	0,77778	7	7	1	3,05655	36,84%
Total	19	2,11111	19	19	2,71429	8,29638	1

виведена наступна таблиця даних за шуканими характеристиками: таблиця 3.

Проведемо спрощення таблиці 2 для обраних ПС, так як для всіх них параметр «покриття ринку» є однаковим і отримуємо таблицю. 2.1.

Після отримання таблиці відносних переваг, метод аналізу ієрархії за попарними перевагами передбачає розрахунок індексу узгодженості (ІУ) та відношення узгодженості (ВУ) для отримання висновку чи є узгодження прийнятним.

Нижче наведемо таблицю випадкових індексів для розрахунку шуканих показників, і оберемо значення випадкового індексу (ВІ), що відповідає кількості характеристик що будуть порівнюватись.

Таблиця 4

Таблиця випадкових індексів*

N	3	4	5	6	7	8	9	10
ВІ	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

Відношення узгодженості визначається за формулою:

$$ВУ = \frac{ІУ}{ВІ}, \text{ де} \quad (1)$$

$$ІУ = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1}, \text{ де} \quad (2)$$

$$\lambda_{max} = \sum_{j=1}^n M_j P_j, \text{ де} \quad (3)$$

Використавши дані таблиці 2.1 отримуємо що $\lambda_{max} = 5$, тоді ІУ та ВУ = 0

(для демонстрації наочності алгоритму, та зменшення обсягів розрахунків була взята ситуація коли ІУ та ВУ дорівнюють 0)

Для створення матриці локальних переваг ПС, слід перевести таблицю 3 «Зведена інформація по платіжним системам» у формат необхідний для попарних порівнянь (провести індексування значень, інформації ПС в розрізі кожної окремої категорії в межах 9-бальної шкали). Отримані результати відображені в таблиці 5. «Зведена інформація по платіжним системам в індексованих значеннях».

Тепер ми маємо всі необхідні дані для розрахунку матриці локальних пріоритетів для кожної з характеристик.

Наступною дією буде синтез локальних пріоритетів (оцінка узагальнених (глобальних) пріоритетів).

В прикладі це означає одержання глобальних пріоритетів платіжних систем Interkassa, WayForPay, LiqPay, Paymentwall, Portmone.com, по відношенню до мети верхнього рівня — обрання підприємством оптимальної платіжної системи.

Це робиться перемноженням матриці локальних пріоритетів 2-го рівня (дані з табл. 2.1) на вектор локальних пріоритетів (з табл. 6–10):

Таблиця 5

Зведена інформація по платіжним системам в індексованих значеннях*

Платіжна система	Способи оплати	Витрати	Умови виведення ГК	Обмеження	Інші фактори (обслуг)
Interkassa	4	7	5	9	8
WayForPay	4	1	9	4	9
LiqPay	4	8	4	5	3
Paymentwall	9	4	5	9	5
Portmone.com	4	9	6	7	5

Таблиця 6

Матриця локальних пріоритетів в категорії «Способи оплати»*

	Interkassa	WayForPay	LiqPay	Paymentwall	Portmone.com	головний власний вектор	вектор пріоритетів
Interkassa	1	1	1	0,4444	1	0,85028	16,00%
WayForPay	1	1	1	0,4444	1	0,85028	16,00%
LiqPay	1	1	1	0,4444	1	0,85028	16,00%
Paymentwall	2,25	2,25	2,25	1	2,25	1,91314	36,00%
Portmone.com	1	1	1	0,4444	1	0,85028	16,00%
Total	6,25	6,25	6,25	2,77778	6,25	5,31427	100,00%

Таблиця 7

Матриця локальних пріоритетів в категорії «Витрати»*

	Interkassa	WayForPay	LiqPay	Paymentwall	Portmone.com	головний власний вектор	вектор пріоритетів
Interkassa	1	7	0,875	1,75	0,77778	1,52827	24,14%
WayForPay	0,14286	1	0,125	0,25	0,11111	0,21832	3,45%
LiqPay	1,14286	8	1	2	0,88889	1,74659	27,59%
Paymentwall	0,57143	4	0,5	1	0,44444	0,8733	13,79%
Portmone.com	1,28571	9	1,125	2,25	1	1,96492	31,03%
Total	4,14286	29	3,625	7,25	3,22222	6,3314	100,00%

Таблиця 8

Матриця локальних пріоритетів в категорії «Умови виведення ГК»*

	Interkassa	WayForPay	LiqPay	Paymentwall	Portmone.com	головний власний вектор	вектор пріоритетів
Interkassa	1	0,55556	1,25	1	0,83333	0,89638	17,24%
WayForPay	1,8	1	2,25	1,8	1,5	1,61348	31,03%
LiqPay	0,8	0,44444	1	0,8	0,66667	0,7171	13,79%
Paymentwall	1	0,55556	1,25	1	0,83333	0,89638	17,24%
Portmone.com	1,2	0,66667	1,5	1,2	1	1,07565	20,69%
Total	5,8	3,22222	7,25	5,8	4,83333	5,19899	100,00%

Таблиця 9

Матриця локальних пріоритетів в категорії «Обмеження»*

	Interkassa	WayForPay	LiqPay	Paymentwall	Portmone.com	головний власний вектор	вектор пріоритетів
Interkassa	1	2,25	1,8	1	1,28571	1,39098	26,47%
WayForPay	0,44444	1	0,8	0,44444	0,57143	0,61821	11,76%
LiqPay	0,55556	1,25	1	0,55556	0,71429	0,77276	14,71%
Paymentwall	1	2,25	1,8	1	1,28571	1,39098	26,47%
Portmone.com	0,77778	1,75	1,4	0,77778	1	1,08187	20,59%
Total	3,77778	8,5	6,8	3,77778	4,85714	5,2548	100,00%

Таблиця 10

Матриця локальних пріоритетів в категорії «Інші фактори (обслуг)»*

	Interkassa	WayForPay	LiqPay	Paymentwall	Portmone.com	головний власний вектор	вектор пріоритетів
Interkassa	1	0,88889	2,66667	1,6	1,6	1,43421	26,67%
WayForPay	1,125	1	3	1,8	1,8	1,61348	30,00%
LiqPay	0,375	0,33333	1	0,6	0,6	0,53783	10,00%
Paymentwall	0,625	0,55556	1,66667	1	1	0,89638	16,67%
Portmone.com	0,625	0,55556	1,66667	1	1	0,89638	16,67%
Total	3,75	3,33333	10	6	6	5,37827	100,00%

0,1600	0,2414	0,1724	0,2647	0,2667		0,0526		0,24401
0,1600	0,0345	0,3103	0,1176	0,3000		0,4737		0,15781
0,1600	0,2759	0,1379	0,1471	0,1000	*	0,0526	=	0,19093
0,3600	0,1379	0,1724	0,2647	0,1667		0,0526		0,16869
0,1600	0,3103	0,2069	0,2059	0,1667		0,3684		0,23855

Як висновок отримаємо, що в 24,4% найбільш оптимальною ПС для обраного підприємства буде Interkassa, 15,78% — WayForPay, 19,09% — LiqPay, 16,87% — Paymentwall і 23,86 — Portmone.com. Перевівши отримані результати в список, отримаємо наступну градацію:

1. Interkassa
2. Portmone.com
3. LiqPay
4. Paymentwall
5. WayForPay

Таким чином було продемонстровано приклад застосування методу попарних порівнянь для обрання оптимальної платіжної системи. Зазначимо також й недоліки даного методу. До них можна віднести:

1. Відносна трудоемність та потреба в спеціальних якостях з боку особи що буде застосовувати даний підхід.

2. Для найбільш ефективного застосування цього методу для ПС слід враховувати умови використання всіх платіжних систем, яких наявна значна кількість (83 згідно опублікованого списку НБУ).

3. Метод частково базується на експертних оцінках і суб'єктивному судженні.

4. Потреба в наявності необхідних обліково-аналітичних даних, яких може не бути на підприємстві в ретроспективі за умови відсутності відповідних управлінських форм і аналітики рахунків.

Аналізуючи вищенаведені недоліки зазначимо, що пункт № 4 потребує певної міри підготовки з боку методики бухгалтерії в розрізі розрахункових операцій, а також наявності необхідних аналітич-

них даних (які можуть бути виражені і в реєстрах бухгалтерського обліку за глибокої аналітики або у формах управлінської звітності), а саме:

- аналіз динаміки показників фінансової звітності (для етапу А);
- аналіз територіальної належності основних контрагентів — аналітика рахунків контрагентів (36–37, а також 63, 68 клас рахунків) по територіальному фактору, або розширена виписка щодо країни надходження для послуг еквайринга (рахунки 7 класу) (етап В);
- середня сума надходження за операцію з клієнтами, і за операціями з іншими контрагентами (етап В).

Вищенаведеної інформації в обліково-аналітичних даних вже достатньо для того щоб обрати оптимальну платіжну систему (або банківську установу) на основі методу попарних порівнянь, але зауважимо, що існує ще один важливий аспект розрахункової політики підприємства — це здатність подальшого використання і вільного виведення коштів на інші рахунки тієї самої компанії, чи рахунки контрагентів. Так як не всі банки можуть вільно приймати кошти від платіжних систем. Якщо інформації щодо основних банків з якими компанія буде співпрацювати відома, то варто наперед узгодити з банком чи веде від розрахунків з потенційною ПС.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасні тенденції ведення бізнесу вказують на зростаючу роль безготівкових розрахункових операцій у господарській діяльності підприємств загалом, і в сфері електронної комерції зокрема.

Використання безготівкових розрахунків тісно пов'язано із застосуванням платіжних систем що мають ряд переваг перед банківськими переказами а саме:

- доступність;
- простота використання;
- мобільність;
- оперативність;
- безпечність.

Оптимальна платіжна політика складається з багатьох факторів, і один з них — вибір найбільш ефективних платіжних систем для забезпечення поставлених цілей підприємства, можливості проведення взаєморозрахунків з основними контраген-

тами та мінімізації витрат за використання платіжного сервісу.

Для вибору оптимальної платіжної системи пропонується застосовувати метод математичного моделювання, а саме: попарних порівнянь, як такий що дозволяє максимально об'єктивно оцінити найліпших претендентів та враховувати всю багатфакторну матрицю переваг.

Однією з необхідних умов використання даного методу — наявність обліково-аналітичних даних в розрізі: аналіз динаміки показників фінансової звітності, аналіз територіальної належності основних контрагентів, середня сума надходження за операцію.

Література

1. Как ведут себя пользователи в интернете. Статистика 2018–2019 для eCommerce — 2020. URL: <https://esputnik.com/blog/kak-vedut-sebya-polzovateli-v-internete-statistika-2018-2019-dlya-e-commerce#contentAnchor3> (дата звернення: 07.09.2020).
2. Незворотне світле майбутнє: як розвиваються безконтактні платежі в Україні та за кордоном — 2019. URL: <https://mind.ua/openmind/20205844-nezvorotne-svitle-majbutne-yak-rozvivayutsya-bezkontaktni-platezhi-v-ukrayini-ta-za-kordonom> (дата звернення: 12.07.2020).
3. Популярність безготівкових розрахунків платіжними картками зростає завдяки інноваціям — 2019. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/populyarnist-bezgotivkovih-rozrahunkiv-platijnimi-kartkami-zrostaye-zavdyaki-innovatsiyam> (дата звернення: 12.07.2020).
4. Портал новин MasterCard — 2020. URL: <https://newsroom.mastercard.com/eu/press-releases/wearable-payments-are-taking-off-across-europe-eightfold-increase-in-transactions-in-just-a-year/> (дата звернення: 13.08.2020).
5. Що таке еквайринг? — 2020. URL: <https://www.interkassa.com/ua/blog/shcho-take-ekvayring/> (дата звернення: 22.04.2020).
6. Farid Huseynov, Sevgi Ozkan Behavioral Issues in B2C E-commerce, «Information Developmen» — 2016: стаття в електронному вигляді. URL: https://www.researchgate.net/publication/281371401_Behavioral_Issues_in_B2C_E-commerce (дата звернення: 26.05.2020).
7. Katherine Taken Smith An Analysis of E-Commerce: E-Risk, Global Trade, and Cybercrime, «SSRN Electronic Journal» — 2008: стаття в електронному вигляді. URL: https://www.researchgate.net/publication/228280646_An_Analysis_of_E-Commerce_E-Risk_Global_Trade_and_Cybercrime (дата звернення: 13.06.2020).
8. Robert J Mills, Craig Peterson Monetary Transactions in e-Commerce Using Smart Cards — 2001: стаття в електронному вигляді. URL: https://www.researchgate.net/publication/303787964_Monetary_Transactions_in_e-Commerce_Using_Smart_Cards (дата звернення: 13.06.2020).
9. Jari Veijalainen e-Commerce Transactions — 2009: стаття в електронному вигляді. URL: https://www.researchgate.net/publication/255392156_e-Commerce_Transactions (дата звернення: 13.06.2020).
10. Шалева О. І. Електронна комерція: навчальний посібник / О. І. Шалева. Київ «Центр учбової літератури», 2011. 215 с.
11. Лега О. В. Інтернет-торгівля: облік та оподаткування, «Причорноморські економічні студії» — 2019: стаття в електронному вигляді. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/43_2019/29.pdf (дата звернення: 14.06.2020).
12. Крутова, Анжеліка Сергіївна. Облік в системі електронної комерції: монографія / Анжеліка Сергіївна Крутова // В.о. Харків. держ. ун-т харчування та торгівлі. Харків: Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі, 2010. 396 с.
13. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 5 червня 2001 р. № 29 // Відомості Верховної Ради України. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123523&cat_id=123512 (дата звернення: 25.04.2020).
14. Розширений пошук платіжних систем, учасників та операторів послуг платіжної інфраструктури НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/payment-systems?page=1&perPage=5&search=&country=&indication=> (дата звернення: 25.08.2020).

15. Офіційний сайт платіжної системи Інтеркасса. URL: <https://www.interkassa.com/>
16. Офіційний сайт платіжної системи WayForPay. URL: <https://wayforpay.com/uk>
17. Офіційний сайт платіжної системи LiqPay. URL: <https://www.liqpay.ua/ru>
18. Офіційний сайт платіжної системи Paymentwall. URL: <https://www.paymentwall.com/ru>
19. Офіційний сайт платіжної системи Portmone.com. URL: <https://www.portmone.com.ua/r3/ru>

References

1. Kak vedut sebja polzovately v ynternete. Statystyka 2018–2019 dlja eCommerce (2020) [How to behave as users on the Internet. Statistics 2018–2019 for eCommerce]. Available at: <https://esputnik.com/blog/kak-vedut-sebya-polzovately-v-internete-statistika-2018-2019-dlya-ecommerce#contentAnchor3> (accessed 07 September 2020).
2. Nezvorotnje svitle majbutnje: jak rozvyvajutsja bezkontaktni platezhi v Ukrajinі ta za kordonom (2019) [Irreversible bright future: how cashless payments are developing in Ukraine and abroad]. Available at: <https://mind.ua/openmind/20205844-nezvorotne-svitle-majbutne-yak-rozvivayutsya-bezkontaktni-platezhi-v-ukrayini-ta-za-kordonom> (accessed 12 July 2020).
3. Populjarnistj bezgotivkovykh rozrakhunkiv platizhnymy kartkami zrostaє zavdjaky innovacijam (2019) [The popularity of non-cash payments by payment cards is growing due to innovations]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/populyarnist-bezgotivkovih-rozrahunkiv-platijnimi-kartkami-zrostaє-zavdyaki-innovatsiyam> (accessed 12 July 2020).
4. Portal novyn MasterCard (2020) [News portal of MasterCard]. Available at: <https://newsroom.mastercard.com/eu/press-releases/wearable-payments-are-taking-off-across-europe-eightfold-increase-in-transactions-in-just-a-year/> (accessed 13 August 2020).
5. Shho take ekvayryngh? (2020) [What is acquiring?]. Available at: <https://www.interkassa.com/ua/blog/shho-take-ekvayring/> (accessed 22 April 2020).
6. Farid Huseynov, Sevgi Ozkan (2016), Behavioral Issues in B2C E-commerce, «Information Developmen». Available at: https://www.researchgate.net/publication/281371401_Behavioral_Issues_in_B2C_E-commerce (accessed 26 May 2020).
7. Katherine Taken Smith (2008) An Analysis of E-Commerce: E-Risk, Global Trade, and Cybercrime, «SSRN Electronic Journal» Available at: https://www.researchgate.net/publication/228280646_An_Analysis_of_E-Commerce_E-Risk_Global_Trade_and_Cybercrime (accessed 13 June 2020).
8. Robert J Mills, Craig Peterson (2001) Monetary Transactions in e-Commerce Using Smart Cards. Available at: https://www.researchgate.net/publication/303787964_Monetary_Transactions_in_e-Commerce_Using_Smart_Cards (accessed 13 June 2020).
9. Jari Veijalainen (2009) e-Commerce Transactions. Available at: https://www.researchgate.net/publication/255392156_e-Commerce_Transactions (accessed 13 June 2020).
10. Shaleva O. I. (2011) Elektronna komercija: navchalnyj posibnyk [E-commerce: Tutorial] / O. I. Shaleva. Kiev «Centr uchbovoji literatury» [The center of studying literature], 2011. 215 p.
11. Legha O. V. (2019) Internet-torghivlja: oblik ta opodatkuvanja [internet trade: accounting and taxation], «Prychornomorsjki ekonomichni studiji» [prychornomorsjki ekonomichni studies]. Available at: http://bses.in.ua/journals/2019/43_2019/29.pdf (accessed 14 June 2020).
12. Krutova Anzhelika. Oblik v systemi elektronnoji komerciji: monohrafija [Accounting in E-commerce system: monograph] / Krutova Anzhelika // Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Kharkiv: 2010. 396 p.
13. Ukrainian Law «Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukrajinі» [About payments systems and money transactions in Ukraine] from 5 June 2001 y. № 29 // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinі. Available at: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123523&cat_id=123512 (accessed 25 April 2020).
14. Rozshyrenyj poshuk platizhnykh system, uchashnykiv ta operatoriv poslugh platizhnoji infrastruktury NBU [Advanced search of payment systems, participants and operators of NBU payment infrastructure services]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/payments/payment-systems?page=1&perPage=5&search=&country=&indication> (accessed 25 August 2020).
15. Official website of the payment system Interkassa. Available at: <https://www.interkassa.com/>
16. Official website of the payment system WayForPay. Available at: <https://wayforpay.com/uk>
17. Official website of the payment system LiqPay. Available at: <https://www.liqpay.ua/ru>
18. Official website of the payment system Paymentwall. Available at: <https://www.paymentwall.com/ru>
19. Official website of the payment system Portmone.com. Available at: <https://www.portmone.com.ua/r3/ru>

Додаток А
Таблиця 3

Зведена інформація по платіжним системам*

Платіжна система	Покриття ринку	Способи оплати	Витрати	Умови виведення ГК	Обмеження	Інші фактори (обслуг)
Interkassa	всі країни ЄС + основні банки-кореспонденти	5*	2,2–6,5% (з отримувача)	0% и до 24 год	немає	4 б. найвищий рівень надання консультації
WayForPay	всі країни ЄС + основні банки-кореспонденти	5*	2,5% (з отримувача) + 5%	5% , протягом години	значні вимоги щодо збору документів	4,2
LiqPay	всі країни ЄС + основні банки-кореспонденти	5*	2,75% + (0,5–2%)	0,5–2%	не приймають євро платежі (автоматичний перерахунок в гривню)	2
Paymentwall	всі країни ЄС + основні банки-кореспонденти	120**	3.9% + \$0.30 + 1%	1%	немає	3
Portmone.com	всі країни ЄС + основні банки-кореспонденти	5*	2,5% (з отримувача) + 1% + 5 грн, зарахування на наступний роб день	1% + 5 грн	всі нюанси відкриття і обслуговування рахунку для юр осіб оговорюються в індивідуальному порядку	3

Tymchyshyn Yuliya
PhD in Economics, Doctoral
Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine,
Associate Professor of Accounting and Finance
Lviv Institute of Economics and Tourism

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6321

ENERGY COMPONENT OF UKRAINIAN REGIONS' ECONOMIC SECURITY

Summary. The article highlights the basic concepts of energy security of regions. Factors influencing the energy security of the regions are considered, they can be divided into two groups: factors that can be eliminated or localized in the current and strategic period, that are directly in the field of management (these include energy shortages, man-made accidents, financial problems); factors whose management period is based on the time of strategic programs (period of hypotheses) and which are managed only indirectly through the concepts of development (these include limited resources, environmental problems, etc.). The economic threats to the energy security of the regions are highlighted: lack of investment resources necessary for the development, modernization and technical support of the normal operation of the energy complex; financial instability of ensuring the functioning of the energy complex, provision of fuel resources, materials and components to support technological processes, stability of payment of all current costs; breach of economic ties; inefficient use of fuel and material resources; excessively high prices for fuel and material resources; high levels of monopoly of producers, suppliers and distributors of energy and fuel resources; technical constraints arising from lack of funds; imbalance of production and consumption (FER), shortage of energy capacity, insufficient network capacity. The main characteristics of the energy security system of the regions, which should be emphasized in the formation of the management mechanism: energy saving as a characteristic of organizational and technical policy of energy security in the framework of social responsibility of the subjects; energy efficiency as a characteristic of economic policy to ensure the optimal balance of energy supply and energy intensity and energy consumption of production systems; energy competitiveness as a characteristic of political regulation of consumption of energy resources of the region. The mechanism of energy security management of regions, which should be based on the most important principles and their combination, is analyzed.

Key words: energy security of regions, economic security, threats to energy security, factors, mechanism of energy security management of regions.

Problem formulation. The foundation of economic security is energy security, because without energy it is impossible to organize any kind of production, to establish a smooth flow of social processes. The energy security of the region should be understood as a characteristic of the fuel and energy complex of the region, which determines the ability of this complex based on efficient use of internal and external resources to ensure reliable energy supply of economic entities and the population without compromising economic security. In this regard, the problem of increasing the level of energy efficiency of the national economy is one of the most important in the modern economy.

The current state of energy security in the regions of Ukraine, the fundamental need to ensure energy independence and access to the trajectory of self-sufficiency of socio-economic development of energy, including alternative types of resources.

The way out of the current situation may be the development of a fundamentally new theoretical paradigm to ensure energy security of the regions on the basis of structural and systemic approach and an effective organizational and economic management mechanism.

Analysis of recent research and publications. The energy security problems of the regions are devoted to the works of such scientists as: N. Andrushkevich [6],

M. Akulyushina [1], V. Zakharchenko [1], V. Kovalsky [2], M. Kozoriz [3], S. Rassadnikova [4], Yu. Svirchevska [5], V. Shpilova [6], J. Shevchuk [7] and others.

Main goal. Highlight the energy component of Ukrainian regions' economic security.

Presenting main material. The concept of Ukrainian regions' energy security, as well as other countries, is multifaceted and affects phenomena and processes not only in the energy system but also in the economy.

Today, economic development has reached a level at which the energy sector plays a key role in its impact on other components of the economy. Therefore, determining the contribution of the energy factor to economic security is crucial for the analysis of economic security. Ensuring energy security is becoming one of the most important tasks to create conditions for the proper functioning of all sectors of the economy. Economic security characterizes the state of the economy, which provides guaranteed protection of the interests of the individual, society, state, social orientation of policy, even under adverse conditions of internal and external processes [2].

Energy security is one of the components of the region's economic security.

Currently in the scientific literature there are three definitions of energy security, which complement each other:

- 1) energy security — is the confidence that energy will be available in such quantities and quality that are required under these economic conditions;
- 2) energy security is a state of protection of vital “energy interests of the individual, society and the state from internal and external threats”;
- 3) energy security — is the state of protection of the country (region), its citizens, society, state and economy from the threat of deficit in providing energy needs economically available (FER) of acceptable quality under normal conditions and in emergency circumstances, as well as from the threat of stability fuel and energy supply [3].

The energy security of the region today is determined by the region's capabilities in interregional integration of economic and political level, as well as the degree of development of energy infrastructure.

A distinction should be made between direct and indirect energy security. Direct energy security is related to the impact of energy resources on the socio-economic system. Indirect energy security is determined by the man-made impact of energy on the environment and other aspects of the territory [6, p. 689].

The operation and development of energy faces a number of environmental problems that threaten to become more acute in the coming years, as fuel and

energy is one of the main sources of environmental pollution.

Issues of negative impact of the energy sector on the territory are currently considered through the prism of conflict of interest, which is not entirely correct when designing development programs. It is necessary to form an approach from the standpoint of ensuring long-term strategic benefits and balance of interests of all subjects of the socio-economic system.

Thus, energy security is formed as a result of the process of mutual influence of energy and other economic entities, which is manifested in the change of goals and methods of development.

Factors affecting the energy security of the regions can be divided into two groups:

- factors that can be eliminated or localized in the current and strategic period, which are directly in the field of management (these include energy shortages, man-made accidents, financial problems);
- factors whose management period is based on the time of strategic programs (period of hypotheses) and which are managed only indirectly through the concepts of development (these include limited resources, environmental problems, etc.).

Threats to energy security are short-term or long-term events that can destabilize the operation of the energy complex, limit or disrupt energy supply, lead to accidents and other negative consequences for energy, economy and society.

The economic threats to the energy security of the regions include the following factors:

- shortage of investment resources necessary for the development, modernization and technical support of the normal operation of the energy complex;
- financial instability of ensuring the functioning of the energy complex, provision of fuel resources, materials and components to support technological processes, stability of payment of all current costs;
- breach of economic ties;
- inefficient use of fuel and material resources;
- excessively high prices for fuel and material resources;
- high levels of monopoly of producers, suppliers and distributors of energy and fuel resources;
- technical constraints arising from lack of funds;
- imbalance of production and consumption (FER), shortage of energy capacity, insufficient network capacity.

The energy security of the region is determined by the risks, both general economic and specific, inherent in the energy sphere. The energy complex, being part of the socio-economic system, is subject to natural, economic, managerial and socio-political risks. At the

same time, systemic risks play a special role for the region's energy sector [6, p. 690].

The methodology of energy security management in the region will be to identify, assess, produce, use and increase energy resources, as well as the development of energy infrastructure.

Depreciation of the active part of funds in the electricity sector is 60–65%, in particular in rural distribution networks, this figure exceeds 75%. Domestic equipment, which is the technical basis of electricity, is obsolete, does not meet modern requirements and is inferior to the best world products. Therefore, a significant update based on new equipment and technologies for the production and distribution of electricity and heat is needed [1].

The presence in the power systems of worn-out, exhausted equipment, the share of which has already exceeded 15% of total capacity, and the lack of possibility of its restoration introduce electricity into a zone of high risk, technological failures, accidents and, consequently, reduced reliability.

Interregional energy integration allows for operational regulation in the event of man-made disasters.

Of course, the development of a mechanism for interregional energy integration requires taking into account the interests of energy business owners. It is necessary to develop a number of regulations that make it possible to offset the possible decline in the profitability of the energy business, which arose due to the presence of territorial preferences [5].

Thus, in the conditions of a single state in the neighboring regions with economically disproportionate energy systems to improve energy efficiency is objectively necessary the emergence of integration processes of smoothing and distribution of natural territorial preferences.

The process of forming a regional energy policy consists of several stages.

At the first stage, the formation of energy potential takes place. Taking into account the demand and supply of economic entities at the micro, meso and macro levels, the potential of energy resources is assessed in terms of compliance with the interests of energy policy participants.

In the second stage, favorable conditions are created for the energy potential to be used in a timely manner.

At the third stage, the efficiency of the used energy potential for all participants of energy policy is assessed.

The process of managing the socio-economic development of regions should be carried out taking into account its basic component of the need to form effective energy security of the region to form organizational

and technological solutions to replace traditional energy sources with non-traditional (alternative) and increase energy potential. In turn, this requires the construction of a modern mechanism for managing the process of energy security at the regional level, which provides for the establishment of coordinated interaction of various actors to achieve economic and social efficiency of energy resources. This requires a balance between the economic benefits of the functioning of the energy complex of the region and the growth of tariff and price burden on consumers.

Significant disparities in the socio-economic development of the region, the level of provision of both traditional and alternative sources of energy resources, the state of energy infrastructure necessitates the implementation of a system of global measures:

- reduction of disparities both in the structure of consumption of traditional energy sources and in the levels of energy supply of different regions of the country;
- giving priority to energy development in the regions of Ukraine within the framework of state target programs;
- formation of energy landscape and energy map of Ukraine, in particular on the structure of traditional and alternative energy sources, its changes in the direction of increasing the share of the latter, as well as prospects for relocation of centers of production, processing and consumption of fuel and energy resources from eastern Ukraine;
- improvement of the tariff regulation system in the direction of increasing the level of its openness, compliance with European standards and social orientation;
- intensification of the use of the potential of local, non-traditional and renewable types of fuel and energy resources.

However, the implementation of the above global measures is complicated by a number of problems: — Insufficient coherence of strategies, programs and plans of socio-economic development of regions with strategic documents in the field of energy development (Energy Strategy of Ukraine until 2030, master schemes, state target programs), as well as local investment energy projects; — the presence of “bottle-necks” in energy supply systems, both at the regional and national levels; — Insufficient development of small energy and low degree of involvement in energy balances of local energy sources of regional and local importance.

The main characteristics of the energy security system of the regions, which should be emphasized in the formation of the management mechanism: 1) energy

saving as a characteristic of organizational and technical policy of energy security in the framework of social responsibility of the subjects; 2) energy efficiency as a characteristic of economic policy to ensure the optimal balance of energy supply and energy consumption and energy consumption of production systems; 3) energy competitiveness as a characteristic of political regulation of energy consumption in the region.

The purpose of energy security management at the regional level is to consistently achieve a qualitatively new level of its main characteristics: — the ability of the fuel and energy complex of the regions to meet economically justified domestic demand for energy and energy resources of appropriate quality at affordable tariffs; — the ability of the consumer sector of the economy to use energy resources efficiently, preventing their irrational costs and taking into account the deficit of fuel and energy balance; — resilience of the energy sector to external and internal economic, man-made and natural threats, as well as its ability to minimize damage caused by the manifestation of various destabilizing factors.

The mechanism of energy security management in the regions should be based on the following key principles and their combination:

- prevention of wasteful use of energy resources);
- the principle of renewable non-renewable resources (the rate of consumption of depleted fuel resources should be consistent with the rate of development of energy sources that replace them);
- the principle of diversification of the use of different energy sources (reducing the level of dependence of the economy on a particular energy source);
- the principle of taking into account the requirements of environmental safety (energy development must be balanced with the requirements for environmental protection);
- the principle of creating economic conditions, primarily through tax and other measures to stimulate the development of the fuel and energy sector in the regions.

The multicomponent and multistructural nature of the energy security system of the regions, its dependence on many internal and external factors necessitates the efficient, balanced, sustainable and reliable operation of all its components. At the same time, the complexity and simultaneous imbalance and inconsistency, and consequently the ineffectiveness of the management mechanism, in particular in the context of institutional changes in the energy sector, leads to weakening of organizational ties both inside and outside the system. to undermine the energy security of the country's regions [7, p. 67].

The management mechanism of the energy security system of the regions combines the solution of three blocks of tasks: balanced development of the regions; sustainable development and operation of energy infrastructure; improving energy efficiency and energy saving in a region with a high cost of energy resources, based on the development of indirect management processes.

The mechanism of management of the energy security system of the region should be based on the process of identification of energy security circuits based on the application of the process approach as a set of interconnected and mutually agreed management actions. The mechanism provides for the implementation of: — increasing energy efficiency and energy saving; — development and operation of energy infrastructure; — balanced development of regions; — ensuring energy security of regions [7, p. 68].

The implementation of the component / stage of the management mechanism “improving energy efficiency and energy saving” stimulates the “development and operation of energy infrastructure”, which, in turn, expands the possibilities of “balanced development of the region” and contributes to energy security in the region. The obvious feedback is that other blocks are being developed in response to increased energy security.

It is necessary to distinguish between two components of the mechanism of management of the energy security system of the region: internal, which is implemented at the regional level, according to the above scheme, and external, when the supersystem (state) provides targeted subsidies for energy infrastructure. Management of energy security characteristics of regions is both the impact on the state of energy resources and the impact on the energy component of the socio-economic system of the region as a whole. An important point is also the formation of energy-saving thinking and social responsibility of the subjects.

The key impacts on the energy security system of the regions in terms of local incentives (provocateurs) should be:

- for energy resources:
 - search and expansion of domestic raw energy resources, as well as cooperation and integration in attracting external energy resources;
 - modernization and innovative development of productive energy resources;
- for the socio-economic system:
 - energy management;
 - investments in energy saving and energy efficiency; or society;
 - formation of normative-legal and organizational bases of energy-saving thinking;

– ensuring balance of social and economic interests of all subjects of economy [7, p. 69].

It should be noted that the characteristics of energy security can be manifested in both tactical and tactical periods, providing economic growth for current and future generations.

The implementation of the mechanism for managing the energy security system of the region is carried out by applying a process approach through the use of institutional, legal, organizational, economic and infrastructural components. The role of the institutional and legal component is to create a favorable regulatory framework for energy conservation, energy efficiency of the regional economy, the transition to alternative energy sources and more. The organizational component involves the formation of effective structures at both state and local levels and an effective system of relationships (communication network) between them for the optimal combination of centralized management and local (local) initiatives. The role of the economic component is reflected, first of all, in the issues of tariff formation and ensuring the principle of economic feasibility of energy supply and energy saving. The infrastructure component involves the creation of an efficient energy infrastructure.

Conclusions. It is advisable to monitor the energy security of the region on the basis of the procedure of constant monitoring of the values of indicators

and their comparison with the threshold values. If the threshold values of the indicators are exceeded, a critical value is formed, which does not always mean a situation of complete collapse of the energy security management system and provision of fuel and energy resources in the region. At the same time, monitoring indicators is not the only tool for assessing the state of energy security. Equally important is their qualitative description, especially since not all threats can be fully disclosed [4].

It is also necessary to supplement the existing regulatory framework for public administration of fuel and energy with a number of special bills. The most important areas for improving the energy security of the regions include the construction of wind farms for isolated consumers, the development of the local coal base, active fuel and energy saving policies, and others. Measures aimed at improving the functioning of the fuel and energy complex: reconstruction and modernization of existing equipment at fuel and energy enterprises, replacement of production facilities that have developed their resource; improving the production and territorial structure of the fuel and energy sector by ensuring a rational combination of centralization and decentralization, concentration and deconcentration; increasing the investment attractiveness and strengthening the financial condition of fuel and energy enterprises.

References

1. Zakharchenko V. Analiz energhetichnoji bezpeky rehionu / V. Zakharchenko, M. Akuljushyna // *Ekonomika: realiji chasu*. 2012. № 1(2). S. 147–150. URL: economics.opu.ua/files/archive/.../147-150.pdf
2. Kovaljskyj V. Pro pidvyshhennja rivnja energhetichno-ekologhichnoji bezpeky Ukrainy / V. Kovaljskyj // *Ekonomika Ukrainy*. 2000. № 10. S. 34–40.
3. Kozoriz M. Polityka energhozberzhennja j shljakhy jiji realizaciji v Ukraini / M. Kozoriz // *Rehionaljna ekonomika*. 1998. № 2. S. 61–67.
4. Rassadnykova S. Upravlinnja systemoju energhetichnoji bezpeky rehioniv v aspekti ekonomichnoji bezpeky krajiny / S. Rassadnykova // *Zbirnyk naukovykh pracj ChDTU. Serija “Ekonomichni nauky”*. 2016. Vypusk 43. Chasty na I. S. 79–85. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Znpchdtu_2016_43\(1\)_12.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Znpchdtu_2016_43(1)_12.pdf)
5. Svirchevsjka Ju. Sutnistj energhetichnoji bezpeky krajiny ta chynnyky, shho na neji vplyvajutj / Ju. Svirchevsjka. URL: geopolitika.crimea.edu/arhiv/.../042svirch.pdf.
6. Shpyljova V. O., Andrushkevych N. V. Vplyv energhetichnoji bezpeky na socialjno-ekonomichnyj rozvytok rehioniv / V. O. Shpyljova, N. V. Andrushkevych // *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky. Mykolajivskyj nacionalnyj universytet imeni V. O. Sukhomlynskogho*. 2016. Vypusk 16. S. 688–691. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/139.pdf>
7. Shevchuk Ja. V. Mekhanizm upravlinnja systemoju energhetichnoji bezpeky rehioniv / Ja. V. Shevchuk // *Aghrosvit*. 2016. № 23. S. 65–71. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/agrosvit_2016_23_13.pdf

Література

1. Захарченко В. Аналіз енергетичної безпеки регіону / В. Захарченко, М. Акулюшина // Економіка: реалії часу. 2012. № 1(2). С. 147–150. URL: economics.opu.ua/files/archive/.../147-150.pdf
2. Ковальський В. Про підвищення рівня енергетично-екологічної безпеки України / В. Ковальський // Економіка України. 2000. № 10. С. 34–40.
3. Козоріз М. Політика енергозбереження й шляхи її реалізації в Україні / М. Козоріз // Регіональна економіка. 1998. № 2. С. 61–67.
4. Рассадникова С. Управління системою енергетичної безпеки регіонів в аспекті економічної безпеки країни / С. Рассадникова // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія “Економічні науки”. 2016. Випуск 43. Частина I. С. 79–85. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Znpchdtu_2016_43\(1\)_12.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Znpchdtu_2016_43(1)_12.pdf)
5. Свірчевська Ю. Сутність енергетичної безпеки країни та чинники, що на неї впливають / Ю. Свірчевська. URL: geopolitika.crimea.edu/arhiv/.../042svirch.pdf.
6. Шпильова В. О., Андрушкевич Н. В. Вплив енергетичної безпеки на соціально-економічний розвиток регіонів / В. О. Шпильова, Н. В. Андрушкевич // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2016. Випуск 16. С. 688–691. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/139.pdf>
7. Шевчук Я. В. Механізм управління системою енергетичної безпеки регіонів / Я. В. Шевчук // Агросвіт. 2016. № 23. С. 65–71. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/agrosvit_2016_23_13.pdf

Лобас Віталій Михайлович

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри організації вищої освіти, управління охороною здоров'я та гігієни
Донецький національний медичний університет*

Лобас Виталий Михайлович

*доктор наук по государственному управлению, профессор,
заведующий кафедрой организации высшего образования, управление здравоохранением и гигиеной
Донецкий национальный медицинский университет*

Lobas Vitaly

*Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Head of the Department of Higher Education,
Health and Hygiene Management
Donetsk National Medical University*

Петряєва Олена Борисівна

*кандидат наук з державного управління, доцент,
проректор з лікувальної справи
Донецький національний медичний університет*

Петряева Елена Борисовна

*кандидат наук по государственному управлению, доцент,
проректор по лечебному делу
Донецкий национальный медицинский университет*

Petryaeva Elena

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Vice-rector for Medical Affairs
Donetsk National Medical University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6287

**ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИМИ
ГАРАНТІЯМИ В РЕГІОНІ**

**ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА
ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫМИ
ГАРАНТИЯМИ В РЕГИОНЕ**

**PREREQUISITES FOR THE FORMATION
OF A MECHANISM FOR STATE REGULATION OF SOCIAL
GUARANTEES IN THE REGION**

Анотація. В статті розглянуто сучасні механізми управління соціальним захистом населення з боку держави та приватного сектора. З точки зору форм державного регулювання сферою соціального захисту до системних показників прийнято відносити стан та динаміку зростання рівня життя населення, матеріальні блага, послуги та соціальні гарантії мало забезпеченим верствам населення. Головним показником серед вище зазначених, відокремлюють стан споживчого ринку, як один з головних факторів розвитку держави. Визначено пріоритетні напрямки державного управління

з використанням різних форм соціального забезпечення. Слід підкреслити, що, незважаючи на законодавчі колізії які існують сьогодні в Україні встановлено обов'язкову індексацію вартості життя, що пов'язано з інфляцією. Різні науковці зазначають, що хоч визначення індексу вартості життя і має усталену методологію, але існує досить багато регіональних особливостей у структурі споживання. Все це пов'язано з обмеженнями які включені у споживчий кошик товарів та різним рівнем соціально-економічного розвитку регіонів. Проведено аналіз щодо встановлення та періодичного перегляду мінімальних споживчих бюджетів прожиткового мінімуму та заробітної плати працюючого населення та необхідності формування державних страхових фондів напередбачені обставини. Розглядаючи в цьому контексті важелі державного управління соціальними гарантіями населення, нами було звернено увагу на кризові періоди, які пов'язані з ринковою трансформацією економіки регіонів. В цих умовах виникає потреба розробки і впровадження нових механізмів та кластерів в системі соціально-економічних відносин. Запропоновано складові механізмів державного регулювання соціальними гарантіями населення. Поглиблення ринкових відносин у процесі реформування системи соціального захисту населення повинно бути спрямовано на соціальне благополуччя.

Ключові слова: соціальні гарантії, регіон, механізми державного управління, соціальний захист населення, економіка регіону.

Аннотация. В статье рассмотрены современные механизмы управления социальной защитой населения со стороны государства и частного сектора. С точки зрения форм государственного регулирования сферы социальной защиты в системных показателях принято относить состояние и динамику роста уровня жизни населения, материальные блага, услуги и социальные гарантии для мало обеспеченных слоев населения. Главным показателем среди выше указанных, отделяют состояние потребительского рынка, как один из главных факторов развития государства. Определены приоритетные направления государственного управления с использованием различных форм социального обеспечения. Следует подчеркнуть, что, несмотря на законодательные коллизии которые существуют сегодня в Украине установлена обязательная индексация стоимости жизни, что связано с инфляцией. Разные ученые отмечают, что хотя определение индекса стоимости жизни и имеет устоявшуюся методологию, но существует достаточно много региональных особенностей в структуре потребления. Все это связано с ограничениями которые включены в потребительскую корзину товаров и разным уровнем социально-экономического развития регионов. Проведен анализ по установлению и периодическому пересмотру минимальных потребительских бюджетов прожиточного минимума и заработной платы работающего населения и необходимости формирования государственных страховых фондов на непредвиденные обстоятельства. Рассматривая в этом контексте рычаги государственного управления социальными гарантиями населения, нами было обращено внимание на кризисные периоды, которые связаны с рыночной трансформацией экономики регионов. В этих условиях возникает потребность разработки и внедрения новых механизмов и кластеров в системе социально-экономических отношений. Предложены составляющие механизмов государственного регулирования социальными гарантиями населения. Углубление рыночных отношений в процессе реформирования системы социальной защиты населения должно быть направлено на социальное благополучие.

Ключевые слова: социальные гарантии, регион, механизмы государственного управления, социальная защита населения, экономика региона.

Summary. The article deals with modern mechanisms for managing social protection of the population by the state and the private sector. From the point of view of forms of state regulation of the sphere of social protection, system indicators usually include the state and dynamics of growth in the standard of living of the population, material goods, services and social guarantees for the poorly provided segments of the population. The main indicator among the above is the state of the consumer market, as one of the main factors in the development of the state. Priority areas of public administration with the use of various forms of social security have been identified. It should be emphasized that, despite the legislative conflicts that exist today in Ukraine, mandatory indexation of the cost of living is established, which is associated with inflation. Various scientists note that although the definition of the cost of living index has a well-established methodology, there are quite a lot of regional features in the structure of consumption. All this is due to restrictions that are included in the consumer basket of goods and different levels of socio-economic development of regions. The analysis of the establishment and periodic review of the minimum consumer budgets of the subsistence minimum and wages of the working population and the need to form state insurance funds for unforeseen circumstances is carried out. Considering in this context the levers of state management of social guarantees of the population, we drew attention to the crisis periods that are associated with the market transformation of the regional economy. In these conditions, there is a need to develop and implement new mechanisms and clusters in the system of socio-economic relations. The components of the mechanisms of state regulation of social guarantees of the population are proposed. The deepening of market relations in the process of reforming the system of social protection of the population should be aimed at social well-being.

Key words: social guarantees, region, public administration mechanisms, social protection of the population, regional economy.

Постановка проблеми. При економічних реформах, орієнтованих, насамперед, на фінансово-інвестиційне оздоровлення і вирівнювання макроекономічних пропорцій, основний акцент ставиться на створення умов широкого формування ринкового середовища, зниження бюджетного дефіциту, погашення боргових зобов'язань. Реалізація цих напрямів дозволила добитись певних позитивних зрушень в прискорені трансформаційних процесів, а відтак — віднайти відповідні вектори економічної стабілізації.

Однак, в соціальному плані неминучі при проведенні такого курсу втрати виявились значно глибшими і гострішими, ніж це можна було передбачити. Для значних категорій населення переміни, що відбулися, були виключно болісними щодо їх соціальної стійкості і соціальної захищеності. Це стосується ролі трудового доходу, захисту населення від зростання цін, гарантування забезпечення прожиткового мінімуму, індексації заробітної плати, впровадження субсидій і допомог. Саме на ці пріоритетні напрямки, викликані багатовекторністю задоволення потреб населення, держава повинна скоригувати політику соціальних гарантій.

Аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі в Україні питання державного фінансування соціальних гарантій населення стали предметом досліджень у працях В. Вернадського [1], М. Портер [2], Н. Горидоловська [3], К. Вишньовська [4], М. Шевченко [5], І. Шейман [6], І. Баранов [7], А. Решетников [8] та інших.

Формулювання цілей статті. Аналіз механізмів державного регулювання соціальною допомогою в країні. Формування цілісного механізму соціальних гарантій населення.

Виклад основного матеріалу. Сучасні механізми регулювання соціального захисту населення з боку держави здійснюється шляхами використання різних форм соціального забезпечення. Зокрема, встановлення та періодичного перегляду мінімальних споживчих бюджетів прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, створення фондів соціальної допомоги, пенсійних фондів, індексації доходів та заробітної плати, формування державних страхових фондів на непередбачені обставини. Тобто це ті заходи, що входять в сферу державного регулювання через використання механізмів забезпечення [1].

Досить широкі, і такі що охоплюють значний спектр соціальної підтримки населення, мають свою логічну структуру та послідовність, ці заходи і механізми їх реалізації полягають у розробці соціальних прогнозів, концептуальних (бюджетних) послань, впроваджених нормативів та соціально-економічних

стандартів, розробці цільових програм як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Вони включають також механізми реалізації програм, наприклад, як оподаткування заробітної плати та доходів населення, ціноутворення, використання системи граничних цін на окремі соціальні послуги, товари тощо [2]. Узагальнюючою формою державного регулювання соціального захисту є розробка системи показників, які характеризують стан та динаміку зростання рівня життя населення. До таких показників відносяться: обсяг та структура доходів населення, споживання матеріальних благ та послуг; соціальні гарантії малозабезпеченим верствам населення (доходів та споживання); стан споживчого ринку.

Загальними показниками оцінки соціально-економічного стану є фактичний та перспективний баланси грошових надходжень, їх обсяг, структура. Розрахунки використовуються для визначення пропорцій між доходами (грошовими) та роздрібним товарообігом, заощаджень та можливих платних послуг. Ці показники балансу відображають стан соціального забезпечення населення та дозволяють визначити ступінь забезпеченості його грошовою готівкою, скласти уявлення про реальні доходи населення, загалом його платоспроможність [3]. Такі розрахунки є складовою визначення перспектив розвитку галузей економіки держави та конкретних регіонів. Чинники соціальних гарантій населення, які знаходяться у полі зору держави, її контролю та впливу, можуть бути згруповані та наведені за такою схемою рис. 1.

По-перше, це узагальнюючі показники рівня життя населення, а також характеристики оплати праці та доходи, платні послуги. Всі ці показники враховуються помісячно на душу населення. Досить велику групу складають показники, що характеризують рівні споживання основних продуктів та послуг у розрахунку на рік на одну особу. Ці показники доцільно обчислювати за статеві віковими групами населення. Третю групу складають показники так званого індексу вартості життя. Четверта — об'єднує систему показників безпосередньої соціальної гарантії у сфері доходів та споживання. Наведений перелік включає далеко не всі сфери та групи населення, показує узагальнені основні блоки елементів системи соціальних гарантій населення. Кожний з цих блоків охоплює широкий перелік чинників (показників), що знаходяться у просторі державного впливу. Це — узагальнюючі показники рівня життя населення, які складаються з агрегованих показників у розрахунку на одну особу; реальні доходи, суспільні фонди споживання, розподіл населення за рівнем середньодушового сукупного доходу

Рис. 1. Складові державного регулювання соціальних гарантій населення

[4]. Крім того, у відповідності з загальним станом економіки та тенденціями інфляції періодичного коригується індекс вартості життя за індексом виживання цін складу товарів та послуг, що включені в прожитковий мінімум.

Слід підкреслити, що, незважаючи на законодавче встановлення обов'язковості індексації вартості життя у зв'язку з інфляцією, цей механізм, по-перше, включає певні обмеження: він зовсім не діє в сучасних умовах низької інфляції у зв'язку з обмеженістю переліку у складових, за якими відслідковуються зміни цін, та які включені у прожитковий мінімум. Також визначення індексу вартості життя хоча і ведеться на єдиній методології, але регіональні особливості у структурі споживання (село, невеликі міста тощо) у зв'язку з обмеженнями включеннями у споживчий кошик товарів та різним рівнем соціально-економічного розвитку регіонів не дозволяє визначити реальну ситуацію.

Система показників, що характеризують оплату праці та доходи населення, включає показники грошових доходів у розрахунку на особу, середньомісячну оплату праці працівників сільськогосподарських підприємств, середній розмір стипендій, середній розмір пенсій, натуральний дохід на особу та платні послуги (на місяць) [5].

Особливими блоком системи соціальних гарантій населення є той, що включає соціальні гарантії

у сфері доходів та споживання. До них відносяться наступні соціальні стандарти:

Мінімальний рівень споживання матеріальних благ та послуг, тобто прожитковий мінімум, що базується на розрахунки по: продуктах харчування; продовольчих товарах; оплатні послуги; обов'язкових платежах та внесків; рівень мінімальної заробітної плати; рівень мінімальних пенсій; рівень мінімальної допомоги (у тому числі по безробіттю); рівень допомоги на поховання; рівень допомоги багатодітним сім'ям та сиротам; рівень щомісячної допомоги на дітей до 16 років (учнів до 18 років); рівень грошових виплат матерям (батькам), що доглядають троє і більше дітей віком до 16 років, дітей — інвалідів з дитинства.

Перелічені показники державних соціальних гарантій, зокрема мінімальний споживчий бюджет, межа малозабезпеченості, мінімальні рівні пенсій, стипендій, оплати праці та допомог використовуються як базові чинники регулювання доходів та добробуту населення. Вони використовуються для обґрунтування статей витратної частини бюджетів всіх рівнів, визначення трансфертів та субвенцій. Тому визначеність рівнів зазначених показників соціальних гарантій передбачає їх методологічну єдність, нормативну забезпеченість, послідовність обчислень, що дозволяє мати обґрунтовані соціальні та регіональні бюджети по таких званих за-

хищених статтях [6]. Крім того, слід враховувати такий важливий момент, як кореспондування обґрунтувань показників системи соціального захисту з іншими складовими соціально-економічного розвитку (споживчого ринку, обсягів виробництва товарів — продовольства, непродовольчих товарів тощо). Це стосується також визначення обсягів послуг.

Державні мінімальні соціальні гарантії закладаються у розрахунок мінімального споживчого бюджету на одну особу (дитину, дорослого, людину пенсійного віку). В нього входять п'ять груп показників: продукти харчування, непродовольчі товари, послуги, податкам, внески, платежі та алкогольні напої, тютюн, мінімальний споживчий бюджет розраховується у гривнях на рік на особу.

Мінімальний споживчий бюджет, чи, як його називають «споживчий кошик», на сучасному етапі є важливим критерієм в державній системі соціального захисту і одним з орієнтирів державної соціальної політики. Він показує реальний рівень життя, а відхилення від його середньої величини дозволяє отримувати певні субсидії та пільги. Мінімальний споживчий бюджет свідчить про межу бідності. Його використовують у орієнтації державної політики на забезпечення мінімальних соціальних гарантій споживання по різних статеві-вікових групах. Однак слід вважати, що в умовах кризового стану економіки в Україні мінімальний споживчий бюджет за умов обмеженості ресурсів практично був зведений до межі злиденності, неможливості забезпечення рівня фізіологічного виживання.

Практика показує, що використання граничного до виживання мінімального споживчого бюджету зовні пропонує певні захисні державні гарантії, але в реальному житті це веде до соціального напруження в країні, формування депресивних регіонів.

Тривале збереження такого механізму не тільки вкрай небезпечно, але й економічно не доцільно,

оскільки потребує відволікання значної частини ВВП до спрямування на соціальні потреби, посилює негативні тіньові явища, знижує рівень контролюваності у сфері одержання і використання позичкового механізму та ускладнює боргові розрахунки [6].

Розглядаючи сучасні важелі державного механізму соціальних гарантій населення, необхідно звернути увагу на те, що вони склалися в кризовий період, період початку переходу до ринкових відносин. Нові умови викликають потребу розробки і впровадження нових механізмів в системі соціально-економічних відносин. Так з поглибленням ринкових відносин процес реформування системи соціального захисту повинен входити з двох суттєвих принципів, а саме:

Переорієнтація на формування соціальної свідомості до самозахисту;

Зведення соціально-захисних функцій держави до всебічного законодавчого забезпечення підтримки найменш захищених, неконкурентоспроможних верств населення, а також формування ринкових засад щодо соціального захисту з оптимізацією перерозподілу економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, місцевою владою, підприємствами і громадянами [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, згідно цих положень необхідно передбачити створення цілісного механізму соціальних гарантій населення шляхом забезпечення: розвитку платних соціальних послуг; державного сприяння розвитку недержавних установ, які надають платні послуги; передачі соціальної сфери від міністерств та підприємств до комунальної власності; розвитку недержавних страхових фондів за допомогою яких громадян могли б отримувати необхідних платні послуги більш високих стандартів; відновлення платоспроможності населення до рівня, що дозволяє отримувати послуги на ринкових засадах.

Література

1. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. М.: Наука. 1989. 261 с.
2. Портер М., Тайсберг Э. О. Переосмысление системы здравоохранения // Как создать конкуренцию, основанную на ценности и ориентированную на результат. К.: Издательство Алексея Капусты. 2007. 485 с.
3. Городиловська Н. У. Проблеми запровадження та перспективи розвитку обов'язкового медичного страхування в Україні // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. Т. 19. С. 247–252.
4. Вишньовська К. Проблеми реформування системи охорони здоров'я в Україні // Світ фінансів. 2008. № 3. С. 16.
5. Шевченко М. В. Пілотний проект реформування системи охорони здоров'я (застосування елементів програмно-цілового методу, перехід до стратегічних закупівель) / М. В. Шевченко, Г. О. Слабкий // Вісн. соц. гігієни та орган. охорони здоров'я України. 2014. № 4 (62). С. 17–21.

6. Шейман И. М. Теория и практика рыночных отношений в здравоохранении // Издательский дом ГУ ВШЭ Москва 2008. 320 с.
7. Баранов И. Н. Новый государственный менеджмент: эволюция теории и практики применения // Российский журнал менеджмента. 2012. Т. 10. № .1. 191 с.
8. Тогунов И. А. Конкуренция в здравоохранении и медицине // Менеджер здравоохранения. 2005. № . 12. С. 12–21.
9. Решетников А. В. Управление, экономика и социология ОМС (руководство в 3-х томах). 2001. 832 с.
10. Портер М. Ю. Конкурентна Стратегія: методика аналізу галузей і конкурентів (Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors). М. 2005. 608 с.
11. Решетников А. В. Управление, экономика и социология ОМС (руководство в 3-х томах). 2001. 832 с.
12. Решетников А. В. Управление, экономика и социология ОМС (руководство в 3-х томах). 2001. 832 с.
13. Шевченко М. В. Пілотний проект реформування системи охорони здоров'я (застосування елементів програмно-цільового методу, перехід до стратегічних закупівель) / М. В. Шевченко, Г. О. Слабкий // Вісн. соц. гігієни та орган. охорони здоров'я України. 2014. № 4 (62). С. 17–21.
14. Господарсько-правове забезпечення державних закупівель у сфері охорони здоров'я: теоретичні та практичні аспекти: [монографія] / А. О. Олефір. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.
15. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua
16. Wickham P. A. Strategic Entrepreneurship: a decision — making approach to new venture creation and management. London: Prentice Hall, 2001. 619 p.
17. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» // Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5>. 2015.

References

1. Vernadsky V. (1989), Biosphere and noosphere // Nauka. K. [in Ukrainian]
2. Porter M., Theisberg E. (2007), Rethinking the health care system. How to create value-based and result-oriented competition // Publishing House. [in Ukrainian]
3. Gorodylovskaya N. (2009), Problems of introduction and prospects of development of obligatory medical insurance in Ukraine // Scientific herald of NLTU. [in Ukrainian]
4. Vyshnevskaya K. (2008), Problems of reforming the health care system in Ukraine // World of Finance. [in Ukrainian]
5. Shevchenko M. (2014), Pilot project of reforming the health care system (application of elements of program-target method, transition to strategic procurement) // Visn. soc. hygiene and body. health care of Ukraine. [in Ukrainian]
6. Sheiman I. (2008), Theory and practice of market relations in health care // HSE Moscow Publishing House. [in Russian]
7. Baranov I. (2012), New state management: the evolution of theory and practice of application // Russian Journal of Management. [in Russian]
8. Togunov I. (2005), Competition in health care and medicine. Manager of health care. [in Ukrainian]
9. Porter M. (2005), Competitive Strategy: Methods of Analysis of Industries and Competitors // Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors [in Ukrainian]
10. Constitution of Ukraine. URL: <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>
11. Reshetnikov A. (2001), Management, economics and sociology of local self-government (manual in 3 volumes). [in Ukrainian]
12. Gaidaev Yu. (2007), State policy in the field of health care // Ukr. honey. magazine. [in Ukrainian]
13. Shevchenko M. (2014), Pilot project of health care system reform (application of program-target method elements, transition to strategic procurement) // Visn. soc. hygiene and body. health care of Ukraine. [in Ukrainian]
14. Olefir A. Economic and legal provision of public procurement in the field of health care: theoretical and practical aspects. Kharkiv: Yurayt. 456 p.
15. State Statistics Service of Ukraine. URL: www.ukrstat.gov.ua
16. Wickham P. A. Strategic Entrepreneurship: a decision — making approach to new venture creation and management. London: Prentice Hall, 2001. 619 p.
17. Ukaz Prezidenta Ukrayini «Pro Strategiyu stalogo rozvitku «Ukrayina–2020» // Verhovna Rada Ukrayini. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5>. 2015.

Мицишин Ольга Львівна

*аспірант кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Мицишин Ольга Львовна

*аспірант кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львовская политехника»*

Myshchyshyn Olha

Post-Graduate Student of the

Department of Business Economics and Investment

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-7677-4625

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6257

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УТВОРЕННЯ
ТА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ**

**СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ОЦЕНКИ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ
И РАЗВИТИЯ ТРАНСГРАНИЧНЫХ КЛАСТЕРОВ**

**SYSTEMATIZATION OF INDICATORS OF ASSESSING
THE ECONOMIC EFFICIENCY OF THE FORMATION
AND DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER CLUSTERS**

Анотація. Важливим напрямом розвитку прикордонних регіонів є економічна співпраця між вітчизняними підприємствами, які розташовані у цих регіонах, та зарубіжними фірмами країн-сусідів. Своєю чергою, дієвою формою транскордонного співробітництва є транскордонний кластер. Утворення транскордонних кластерів у багатьох випадках дає змогу підвищити конкурентоспроможність підприємств прикордонних районів, покращити їх ділову активність та інвестиційну привабливість. Проте, рівень економічної ефективності утворення та функціонування транскордонного кластеру може суттєво відрізнятись для різних його учасників, а для деяких з них входження у кластер може взагалі не приносити суттєвих економічних зисків. У зв'язку з цим, прийняття рішення про входження певного учасника до складу транскордонного кластеру повинно бути належним чином обґрунтованим із використанням відповідних індикаторів. Тому метою цього дослідження є систематизація показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів. Було виконано групування цих показників, зокрема, шляхом їх поділу на узагальнюючі та часткові, абсолютні та відносні, індивідуальні та групові тощо. Обґрунтовано доцільність використання в якості узагальнюючого показника оцінювання економічної ефективності утворення транскордонного кластеру величини приросту надприбутку його учасників завдяки їх входженню до складу такого кластеру. Було побудовано модель декомпозиції цього приросту за низкою показників-факторів. До цих показників віднесено приріст загального доходу підприємств, приріст їх прибутковості тощо. Запропоновано в якості показників економічної ефективності розвитку транскордонного кластеру використовувати відповідні індекси фінансово-економічних результатів діяльності його учасників. Встановлено доцільність застосування відносних показників економічної ефективності входження підприємств до складу транскордонного кластеру. До таких показників віднесено, зокрема, частку надприбутку, утворену внаслідок входження підприємства до транскордонного кластеру. Використання запропонованих показників покращить інформаційне забезпечення потенційних учасників транскордонних кластерів стосовно економічної ефективності входження до їх складу.

Key words: транскордонний кластер, економічна ефективність, показник, утворення, розвиток, надприбуток.

Аннотация. Важным направлением развития приграничных регионов является экономическое сотрудничество между отечественными предприятиями, которые расположены в этих регионах, и зарубежными фирмами стран-соседей. В свою очередь, действенной формой трансграничного сотрудничества является трансграничный кластер. Образование трансграничных кластеров во многих случаях позволяет повысить конкурентоспособность предприятий приграничных районов, улучшить их деловую активность и инвестиционную привлекательность. Однако уровень экономической эффективности создания и функционирования трансграничного кластера может существенно отличаться для разных участников, а для некоторых из них вхождение в кластер может вообще не приносить существенных экономических выгод. В связи с этим, принятие решения о вхождении определенного участника в состав трансграничного кластера должно быть должным образом обоснованным с использованием соответствующих индикаторов. Поэтому целью данного исследования является систематизация показателей оценки экономической эффективности образования и развития трансграничных кластеров. Было выполнено группировку этих показателей, в частности, путем их разделения на обобщающие и частные, абсолютные и относительные, индивидуальные и групповые и тому подобное. Обоснована целесообразность использования в качестве обобщающего показателя оценки экономической эффективности образования трансграничного кластера величины прироста сверхприбыли участников благодаря их вхождению в состав такого кластера. Была построена модель декомпозиции этого прироста по ряду показателей-факторов. К этим показателям отнесены прирост общего дохода предприятий, прирост их рентабельности и тому подобное. Предложено в качестве показателей экономической эффективности развития трансграничного кластера использовать соответствующие индексы финансово-экономических результатов деятельности его участников. Установлена целесообразность применения относительных показателей экономической эффективности вхождения предприятий в состав трансграничного кластера. К таким показателям относится, в частности, доля сверхприбыли, образовавшаяся в результате вхождения предприятия в трансграничный кластер. Использование предложенных показателей улучшит информационное обеспечение потенциальных участников трансграничных кластеров относительно экономической эффективности вхождения в их состав.

Ключевые слова: трансграничный кластер, экономическая эффективность, показатель, образование, развитие, сверхприбыль.

Summary. Economic cooperation between domestic enterprises located in border regions and foreign firms in neighbouring countries is an important area of development of these regions. In turn, a cross-border cluster is an effective form of cross-border cooperation. The formation of cross-border clusters in many cases makes it possible to increase the competitiveness of enterprises in border areas, improve their business activity and investment attractiveness. However, the level of economic efficiency of the formation and operation of a cross-border cluster may differ significantly for its various members, and for some of them, joining the cluster may not bring significant economic benefits at all. Therefore, the decision to join a cross-border cluster should be duly justified using appropriate indicators. The purpose of this study is to systematize the indicators of assessing the economic efficiency of the formation and development of cross-border clusters. These indicators were grouped, in particular, by dividing them into generalized and partial, absolute and relative, individual and group, etc. The expediency of using as a generalizing indicator of economic efficiency estimation of the formation of a cross-border cluster the size of growth of super profits of the cluster participants' thanks to their joining such a cluster is substantiated. A model of decomposition of this growth on several indicators-factors was built. These indicators include an increase in the total income of enterprises and their profitability, etc. It is proposed to use the relevant indices of the financial and economic performance of its members as indicators of the economic efficiency of cross-border cluster development. The expediency of application of relative indicators of economic efficiency of enterprises joining the cross-border cluster is determined. Such indicators include, in particular, the share of surplus formed as a result of the company's entry into the cross-border cluster. The use of the proposed indicators will improve the information support of potential participants in cross-border clusters regarding the economic efficiency of their membership.

Key words: cross-border cluster, economic efficiency, indicator, education, development, surplus.

Постановка проблеми. Для багатьох прикордонних регіонів України постає нагальна потреба у забезпеченні їх соціально-економічного розвитку. Одним з можливих способів вирішення цієї проблеми для районів, які розташовано вздовж державного кордону з країнами Європейського Союзу, є налагодження тісного транскордонного співробітництва між вітчизняними підприємствами цих регіонів

та зарубіжними фірмами країн-сусідів. Своєю чергою, як показує практика господарювання, однією з найбільш дієвих форм транскордонного економічного співробітництва є створення транскордонних кластерів. Таке створення часто призводить до отримання синергетичного ефекту та підвищення ефективності функціонування як вітчизняних, так і зарубіжних учасників транскордонного кластеру.

Проте, враховуючи, що створення транскордонних кластерів вимагає суттєвих організаційних зусиль, а інколи — і значних витрат коштів, важливо отримувати достатньо точну кількісну оцінку економічної ефективності утворення та розвитку цих кластерів. Така оцінка повинна базуватися на розрахунку значень системи індикаторів, які надають достатньо повну характеристику економічним наслідкам, отримуваним учасниками транскордонного кластеру завдяки його утворенню та подальшому розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості створення та функціонування кластерів у різних галузях вітчизняної економіки досліджувалися багатьма науковцями. Зокрема, ґрунтовне вивчення цього питання було виконано такими вченими, як О. В. Білега [1], Т. Ю. Бойко [2], М. П. Войнарченко [3], О. А. Єрмакова [4], О. Л. Зарічна [5], Г. В. Іванченко [6], Л. В. Корольчук [7], О. М. Костюк [8], О. Є. Кузьмін [9], А. Ю. Панкова [10], О. М. Тищенко [11], О. В. Федоренко [12] та ін. Серед іншого, науковцями встановлено закономірності формування соціально-економічного ефекту внаслідок утворення та розвитку кластерів, запропоновані окремі показники та методи оцінювання такого ефекту. Проте, у сучасній науковій літературі недостатню увагу приділено питанню систематизації показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів. Зважаючи на те, що вирішення цього питання дає змогу виконати всебічне вимірювання ефективності діяльності транскордонних кластерів, існує потреба у продовженні дослідження поставленої проблеми.

Формулювання цілей статті. Метою статті є систематизація показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань: групування видів показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів; обґрунтування узагальнюючого показника такого оцінювання та розроблення процедури його декомпозиції; побудова ієрархії показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів.

Виклад основного матеріалу. Система індикаторів оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів повинна надавати можливість виконати вичерпну діагностику рівня такої ефективності з урахуванням основних факторів, які обумовлюють цей рівень. При цьому слід враховувати наявність низки видів показників економічної ефективності діяльності як окремих

підприємств, так і їх об'єднань. Зокрема, можливо виділити такі групи цих показників:

1) за ступенем узагальненості:

- узагальнені (комплексні), які надають узагальнену оцінку економічної ефективності діяльності виробничо-господарських структур;
- часткові, які характеризують економічну ефективність окремих складників цієї діяльності, зокрема, окремих видів використовуваних ресурсів;

2) за способом розрахунку відповідних показників:

- абсолютні, які обчислюються в абсолютних одиницях виміру. Ці показники безпосередньо відображають фінансово-економічні результати функціонування виробничо-господарських структур;
- відносні, які розраховуються у відносному виразі. Ці показники слугують, передусім, аналітичними інструментами зіставлення рівня економічної ефективності діяльності різних виробничо-господарських структур, а також для дослідження динаміки цього рівня;

3) за ступенем охоплення об'єктів оцінювання:

- індивідуальні, які застосовуються для оцінювання ефективності діяльності кожної окремої виробничо-господарської структури (зокрема, окремого підприємства);
- групові, які застосовуються для оцінювання ефективності діяльності певної сукупності виробничо-господарських структур (зокрема, об'єднання підприємств);

4) за проміжками часу, за якими відбувається оцінювання:

- ретроспективні, які оцінюють ефективність діяльності виробничо-господарських структур у минулому;
- звітні, які оцінюють ефективність діяльності виробничо-господарських структур у теперішньому періоді часу;
- прогнозні, які оцінюють ефективність діяльності виробничо-господарських структур у майбутньому;

5) за видами господарської діяльності:

- показники оцінювання економічної ефективності операційної діяльності виробничо-господарських структур;
- показники оцінювання економічної ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності виробничо-господарських структур;
- показники оцінювання економічної ефективності фінансової діяльності виробничо-господарських структур;

6) за наявністю зіставлення із попередніми періодами або з певними базовими ситуаціями:

- статичні, які не передбачають такого зіставлення;

– динамічні, розрахунок яких передбачає таке зіставлення. При цьому базовою ситуацією може виступати, зокрема, відмова від утворення певного виду об'єднань підприємств.

Важливе значення має вибір узагальнюючого показника економічної ефективності утворення транскордонного кластеру. Одним з можливих таких показників у першому наближенні може виступати приріст чистого прибутку підприємств внаслідок такого утворення. Проте, цьому показнику у контексті оцінювання величини економічного ефекту від утворення транскордонного кластеру є притаманними два головні недоліки. По-перше, цей показник не враховує можливі зміни величини активів учасників кластеру після його утворення. По-друге, при розрахунку показника приросту прибутку не береться до уваги чинник економічного ризику. У той же час, формування транскордонного кластеру часто обумовлює зниження ризикованості діяльності його учасників внаслідок утворення між ними стабільних господарських взаємозв'язків. Перелічені недоліки відсутні у показника приросту надприбутку, який часто застосовується в інвестиційних розрахунках, зокрема, при обґрунтуванні варіантів технологічних рішень [13]. Цей показник обчислюється як різниця між приростом прибутку та добутком обсягу інвестицій, що зумовили цей приріст, на норму їх прибутковості. При цьому норма прибутковості в якості однієї із своїх складових включає надбавку за ризик (так само як і ставка кредитного відсотка, яка виступає певним орієнтиром при обґрунтуванні норми прибутковості інвестицій [14]).

Отже, з урахуванням викладеного вище, економічний ефект від входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру (E) можна визначити з використанням такої формули:

$$E = O \cdot P - K \cdot H - ((O + \Delta O) \cdot (P + \Delta P) - (K + \Delta K) \cdot (H + \Delta H)), \quad (1)$$

де O, P, K, H — відповідно загальна величина доходу, прибутковість підприємства за загальною величиною доходу (відношення чистого прибутку до загального доходу), середня величина активів та норма прибутковості інвестицій після входження підприємства до складу транскордонного кластеру;

$\Delta O, \Delta P, \Delta K, \Delta H$ — очікувана зміна (зменшення або зростання) відповідно загальної величини доходу, прибутковості підприємства за загальною величиною доходу, середньої величини активів та норми прибутковості інвестицій у разі, якщо б підприємство вийшло зі складу транскордонного кластеру.

Просумувавши значення економічного ефекту, що обчислюється за формулою (1), за усіма учасни-

ками кластеру, можна визначити загальну величину ефекту від утворення транскордонного кластеру. При цьому можливо виконати декомпозицію приросту надприбутку за окремими факторами, що зумовили цей приріст. За таких умов вплив кожного з факторів оцінюватиметься за допомогою таких формул:

– для оцінювання впливу на приріст надприбутку зміни загального доходу підприємства:

$$E_1 = -\Delta O \cdot P; \quad (2)$$

– для оцінювання впливу на приріст надприбутку зміни прибутковості підприємства за його загальним доходом:

$$E_2 = -\Delta P \cdot O; \quad (3)$$

– для оцінювання спільного впливу на приріст надприбутку зміни загального доходу підприємства та його прибутковості за цим доходом:

$$E_3 = -\Delta O \cdot \Delta P; \quad (4)$$

– для оцінювання впливу на приріст надприбутку зміни середньої величини активів підприємства:

$$E_4 = \Delta K \cdot H; \quad (5)$$

– для оцінювання впливу на приріст надприбутку зміни норми прибутковості інвестицій:

$$E_5 = \Delta H \cdot K; \quad (6)$$

– для оцінювання спільного впливу на приріст надприбутку зміни середньої величини активів підприємства та норми прибутковості інвестицій:

$$E_6 = \Delta K \cdot \Delta H. \quad (7)$$

Відповідно, основними відносними показниками оцінювання рівня економічної ефективності входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру виступатимуть такі:

1) частка надприбутку внаслідок входження підприємства до транскордонного кластеру у загальній величині його надприбутку:

$$E_{\phi 1} = \frac{E}{O \cdot P - K \cdot H}; \quad (8)$$

2) частка приросту надприбутку підприємства внаслідок його входження до транскордонного кластеру у загальній величині приросту надприбутку порівняно із періодом часу, коли підприємство не входило до кластеру:

$$E_{\phi 2} = \frac{E}{(O \cdot P - K \cdot H) - (O_0 \cdot P_0 - K_0 \cdot H_0)}; \quad (9)$$

3) прибутковість інвестицій, пов'язаних із входженням підприємства до транскордонного кластеру:

$$E_{\phi 3} = \frac{\Delta \Pi}{\Delta K}; \quad (10)$$

4) частка приросту прибутку підприємства внаслідок його входження до транскордонного кластеру у загальній величині приросту прибутку порівняно із періодом часу, коли підприємство не входило до кластеру:

$$E_{\phi^4} = \frac{\Delta\Pi}{O \cdot P - O_0 \cdot P_0}, \quad (11)$$

де O_0, P_0, K_0, H_0 — відповідно загальна величина доходу, прибутковості підприємства за загальною величиною доходу, середня величина активів та норма прибутковості інвестицій до моменту входження підприємства до транскордонного кластеру;

$\Delta\Pi$ — приріст прибутку підприємства внаслідок його входження до складу транскордонного кластеру.

Необхідно відзначити, що показники (8)–(11) піддаються узагальненню за усіма підприємствами кластеру. Це дає можливість отримати оцінку економічної ефективності утворення транскордонного кластеру.

Окрім узагальнюючого показника оцінювання економічної ефективності утворення транскордонно-

го кластеру, можливо виділити два рівня часткових індикаторів такого оцінювання. При цьому часткові індикатори нижчого (базового) рівня характеризуватимуть зміну окремих характеристик діяльності підприємств, зокрема їх ресурсів та продукції, після входження цих підприємств до складу транскордонного кластеру. Зокрема, до таких характеристик належать ціни на ресурси та продукцію підприємства, норми витрат ресурсів на її виготовлення, рівень ризику господарської діяльності (може вимірюватиметься коефіцієнтом варіації) тощо. Стосовно часткових показників оцінювання економічної ефективності утворення транскордонного кластеру вищого рівня, то вони характеризуватимуть відносний вплив такого утворення на показники загального доходу, прибутку, прибутковості, обсягу активів та норми прибутковості інвестицій

Таблиця 1

Показники ефективності утворення транскордонних кластерів

Назви показників	Формули для розрахунків показників	Позначення у формулах
1. Відносний показник ефективності утворення транскордонного кластеру	$\Pi_{11} = \left(\sum_{i=1}^n E_i \right) : \left(\sum_{i=1}^n \Pi_{ni} \right)$	n — кількість учасників кластеру; E_i — економічний ефект i -того учасника внаслідок входження у кластер; Π_{ni} — величина надприбутку i -того учасника
2. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на загальний дохід його учасників	$\Pi_{12} = \left(\sum_{i=1}^n \Delta O_i \right) : \left(\sum_{i=1}^n O_i \right)$	ΔO_i — додаткова величина доходу i -того учасника внаслідок входження у кластер; O_i — величина доходу i -того учасника
3. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибутковості діяльності його учасників	$\Pi_{13} = \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Delta P_i \cdot \Delta O_i}{\sum_{i=1}^n \Delta O_i} \right) : \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Pi_{ni}}{\sum_{i=1}^n O_i} \right)$	ΔP_i — приріст прибутковості діяльності i -того учасника внаслідок входження у кластер; P_i — прибутковості діяльності i -того учасника
4. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибуток його учасників	$\Pi_{14} = \left(\sum_{i=1}^n \Delta \Pi_i \right) : \left(\sum_{i=1}^n \Pi_i \right)$	$\Delta \Pi_i$ — приріст прибутку i -того учасника внаслідок входження у кластер; Π_i — прибуток i -того учасника
5. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на капітал його учасників	$\Pi_{15} = \left(\sum_{i=1}^n \Delta K_i \right) : \left(\sum_{i=1}^n K_i \right)$	ΔK_i — приріст капіталу i -того учасника внаслідок входження у кластер; K_i — величина капіталу i -того учасника
6. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на норму прибутковості інвестицій його учасників	$\Pi_{16} = \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Delta H_i \cdot \Delta K_i}{\sum_{i=1}^n \Delta K_i} \right) : \left(\frac{\sum_{i=1}^n H_i \cdot K_i}{\sum_{i=1}^n K_i} \right)$	ΔH_i — приріст норми прибутковості інвестицій i -того учасника внаслідок входження у кластер; H_i — норма прибутковості інвестицій i -того учасника
7. Показник бюджетної ефективності утворення транскордонного кластеру	$\Pi_{17} = \left(\sum_{i=1}^n \Delta B_i - B_0 \right) / \sum_{i=1}^n B_i$	ΔB_i — приріст податкових та інших обов'язкових платежів i -того учасника внаслідок входження у кластер; B_i — податкові та інші обов'язкові платежі i -того учасника

Джерело: авторська розробка

учасників кластеру. Також до часткових показників вищого порядку доцільно віднести індикатор бюджетної ефективності утворення транскордонного кластеру (табл. 1).

Слід відзначити, що оцінювання економічної ефективності розвитку транскордонного кластеру може базуватися на тих самих засадах, що і оцінювання ефективності його утворення. Зокрема, показник приросту надприбутку може бути обчислений за два або більше послідовних періодів (років) функціонування кластерів. Тоді зіставлення цих приростів у динаміці характеризуватиме ефективність розвитку транскордонного кластеру. Таким самим чином, використовуючи індексний метод, можна обчислити часткові показники оцінювання ефективності розвитку транскордонного кластеру (табл. 2).

Використовуючи запропоновану систему показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів, їх потенційні учасники можуть належним чином визначити економічні наслідки входження до складу таких кластерів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження показало, що для оцінюван-

ня економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів повинна бути застосована система відповідних індикаторів. При цьому ці індикатори можуть бути поділені за різними ознаками на узагальнюючі та часткові, абсолютні та відносні, індивідуальні та групові тощо. Стосовно узагальнюючого показника оцінювання економічної ефективності утворення транскордонного кластеру, то в якості такого показника доцільно використовувати приріст надприбутку учасників завдяки їх входженню до складу кластеру. У роботі, серед іншого, було побудовано модель декомпозиції цього приросту за низкою показників-факторів. До цих показників віднесено приріст загального доходу підприємств, приріст їх прибутковості тощо. При цьому було встановлено, що система показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів є ієрархічною та складається з показників трьох рівнів, а саме: часткових показників базового рівня, часткових показників вищого рівня та узагальнюючого показника. Також була обґрунтована доцільність застосування відносних показників економічної ефективності входження підприємств до складу транскордонного

Таблиця 2

Показники ефективності розвитку транскордонних кластерів

Назви показників	Формули для розрахунків показників	Позначення у формулах
1. Індекс відносного показника ефективності утворення транскордонного кластеру	$P_{21} = P_{11з} / P_{11б}$	$P_{11з}, P_{11б}$ — значення відносного показника ефективності утворення транскордонного кластеру відповідно у звітному та базовому періодах
2. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на загальний дохід його учасників	$P_{22} = P_{12з} / P_{12б}$	$P_{12з}, P_{12б}$ — значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на загальний дохід його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
3. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибутковість діяльності його учасників	$P_{23} = P_{13з} / P_{13б}$	$P_{13з}, P_{13б}$ — значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибутковість діяльності його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
4. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибуток його учасників	$P_{24} = P_{14з} / P_{14б}$	$P_{14з}, P_{14б}$ — значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибуток його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
5. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на капітал його учасників	$P_{25} = P_{15з} / P_{15б}$	$P_{15з}, P_{15б}$ — значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на капітал його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
6. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на норму прибутковості інвестицій його учасників	$P_{26} = P_{16з} / P_{16б}$	$P_{16з}, P_{16б}$ — значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на норму прибутковості інвестицій його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
7. Індекс показника бюджетної ефективності утворення транскордонного кластеру	$P_{27} = P_{17з} / P_{17б}$	$P_{17з}, P_{17б}$ — значення показника бюджетної ефективності утворення транскордонного кластеру відповідно у звітному та базовому періодах

Джерело: авторська розробка

кластеру. До таких показників віднесено, зокрема, частку надприбутку, утворену внаслідок входження підприємства до транскордонного кластеру. Подальші дослідження потребують, зокрема, більш

докладного вивчення взаємозв'язку між частковими показниками базового та вищого рівнів, за допомогою яких оцінюється економічна ефективність утворення та розвитку транскордонних кластерів.

Література

1. Білега О. В. Оцінка ефективності мотиваційних механізмів управління розвитком кластерів // Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. № 1 (44). С. 147–152.
2. Бойко Т. Ю. Методичні підходи щодо оцінки ефективності організаційно-економічного механізму регулювання управлінської діяльності підприємницького кластеру // Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 1 (9). С. 15–21.
3. Войнаренко М. П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів // Економіст. 2008. № 10. С. 27–30.
4. Єрмакова О. А. Економічна ефективність функціонування кластерів: оцінювання та аналіз впливу на конкурентоспроможність регіону // Актуальні проблеми економіки. 2012. № 11 (137). С. 174–180.
5. Зарічна О. Л. Роль та особливості транскордонного підприємницького кластеру // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2018. № 7 (15). С. 89–92.
6. Іванченко Г. В. Оцінка очікуваної ефективності кластера як основа для прийняття рішень щодо кластероутворення // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 6(1). С. 136–139.
7. Корольчук Л. В. Кластерна модель еко-інноваційного розвитку транскордонного регіону: декаплінг-фактор // Економічний форум. 2019. № 2. С. 90–94.
8. Костюк О. М. Застосування методу триангуляції в оцінці ефективності кластерних об'єднань // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. № 6, т. 2. С. 11–16.
9. Кузьмін О., Жежуха В. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень // Економіка України. 2010. № 2. С. 14–23.
10. Панкова А. Ю. Досвід регіональної політики ЄС: модель управління економікою регіону на основі промислових кластерів // Економічний простір: Збірник наукових праць. 2017. № 119. С. 95–104.
11. Тищенко О. М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць. 2010. Вип. 21. С. 74–80.
12. Федоренко О. В. Оцінка ефективності діяльності машинобудівного кластера // Економічний аналіз. 2014. № 2. С. 171–179.
13. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Lesyk R., Lesyk L. Assessment of the Technological Changes Impact on the Sustainability of State Security System of Ukraine // Sustainability. 2018. Vol. 10. P. 1186. doi: <https://doi.org/10.3390/su10041186>
14. Yemelyanov O., Petrushka T., Symak A., Trevoho O., Turylo A., Kurylo O., Danchak L., Symak D., Lesyk L. Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution // Sustainability. 2020. Vol. 12. P. 6184. doi: <https://doi.org/10.3390/su12156184>.

References

1. Bilegha, O. V. (2012) Ocinka efektyvnosti motyvacijnykh mekhanizmiv upravlinnja rozvytkom klasteriv. Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj, 1 (44), 147–152. [in Ukrainian].
2. Bojko, T. Ju. (2011) Metodichni pidkhody shhodo ocinky efektyvnosti orghanizacijno-ekonomichnogho mekhanizmu rehuljuvannja upravlinsjkoji dijalnosti pidprijemnycjogho klasteru. Visnyk Zaporizjkogho nacionaljnogho universytetu, 1 (9), 15–21. [in Ukrainian].
3. Vojnarenko, M. P. (2008) Klasteri jak poljusy zrostantnja konkurentospromozhnosti rehioniv. Ekonomist, 10, 27–30. [in Ukrainian].
4. Jermakova, O. A. (2012) Ekonomichna efektyvnistj funkcionuvannja klasteriv: ocinjuvannja ta analiz vplyvu na konkurentospromozhnistj rehionu. Aktualjni problemy ekonomiky, 11 (137), 174–180. [in Ukrainian].
5. Zarichna, O. L. (2018) Rolj ta osoblyvosti transkordonnogho pidprijemnycjogho klasteru. Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Serija: «Ekonomichni nauky», 7 (15), 89–92. [in Ukrainian].

6. Ivanchenko, Gh. V. (2016) Ocinka ochikuvanoji efektyvnosti klastera jak osnova dlja pryjnattja rishenj shhodo klasteroutvorennja. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu*, 6 (1), 136–139. [in Ukrainian].
7. Koroljchuk, L. V. (2019) Klasterna modelj eko-innovacijnogho rozvytku transkordonnogho reghionu: dekaplingh-faktor. *Ekonomichnyj forum*, 2, 90–94. [in Ukrainian].
8. Kostjuk, O. M. (2017) Zastosuvannja metodu triaghuljaciji v ocinci efektyvnosti klasternykh ob'jednanj. *Visnyk Khmeljnyckogo nacionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 6 (2), 11–16. [in Ukrainian].
9. Kuzjmin, O., Zhezhukha, V. (2010) Klastery jak chynnyk innovacijnogho rozvytku pidpryjemstv i terytorialnykh utvorenj. *Ekonomika Ukrajinj*, 2, 14–23. [in Ukrainian].
10. Pankova, A. Ju. (2017) Dosvid reghionalnoji polityky JeS: modelj upravlinnja ekonomikoju reghionu na osnovi promyslovykh klasteriv. *Ekonomichnyj prostir: Zbirnyk naukovykh pracj*, 119, 95–104. [in Ukrainian].
11. Tyshhenko, O. M. (2010) Klastery jak vektor rozvytku ekonomiky: orghanizacija, sutnistj i koncepciji. *Teoretychni ta prykladni pytannja ekonomiky: zb. nauk. pracj*, 21, 74–80. [in Ukrainian].
12. Fedorenko, O. V. (2014) Ocinka efektyvnosti dijalnosti mashynobudivnogho klastera. *Ekonomichnyj analiz*, 2, 171–179. [in Ukrainian].
13. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R., Lesyk, L. (2018). Assessment of the Technological Changes Impact on the Sustainability of State Security System of Ukraine. *Sustainability*, 10, 1186. doi: <https://doi.org/10.3390/su10041186>. [in English].
14. Yemelyanov, O., Petrushka, T., Symak, A., Trevoho, O., Turylo, A., Kurylo, O., Danchak, L., Symak, D., Lesyk, L. (2020) Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution. *Sustainability*, 12, 6184. doi: <https://doi.org/10.3390/su12156184>. [in English].

Тонкошкур Максим Васильович

*кандидат економічних наук
старший викладач кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

Тонкошкур Максим Васильевич

*кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры туризма и гостиничного хозяйства
Харьковский национальный университет
городского хозяйства имени А. Н. Бекетова*

Tonkoshkur Maksym

*Candidate of Economic Sciences (PhD),
Senior Lecturer of the Department of Tourism and Hospitality
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0003-2079-0364*

Діасамідзе Марина Мерабіївна

*студентка кафедри туризму і готельного господарства
Харківського національного університету
міського господарства імені О. М. Бекетова*

Диасамидзе Марина Мерабиевна

*студентка кафедры туризма и гостиничного хозяйства
Харьковского национального университета
городского хозяйства имени А. Н. Бекетова*

Diasamidze Maryna

*Student of the Department of Tourism and Hospitality
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0002-3436-5142*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6301

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

FEATURES OF Ukrainian TOURISM MARKET FUNCTIONING THE CONDITIONS OF PANDEMIC

Анотація. В статті висвітлено проблеми функціонування туристичного ринку України у період пандемії коронавірусу. Проведено порівняльну характеристику особливостей формування та просування турпродукту на закордонні та вітчизняні курорти.

Визначено на основі статистичних даних значимість внутрішнього туризму у роботі туроператорів. Розглянуто перспективи активізації внутрішнього туризму під час пандемії.

Запропоновано впровадження у наукову та практичну діяльність поняття курортний хаб, навколо якого має розвиватися система комплексного обслуговування туристів. Зокрема проаналізовано три потенційних вітчизняні курортні

хаби за системою показників, які є основними складовими класичного турпродукту. Визначено проблеми та недоліки, що впливають на конкурентоспроможність вітчизняних курортів.

Запропоновано заходи щодо збільшення конкурентоспроможності вітчизняного туризму з рахунок впровадження системи обслуговування, яка пропонується туристам на найбільш популярних туристичних напрямках.

Ключові слова: туристичний продукт, курортний хаб, туроператор, внутрішній туризм.

Аннотация. В статье отражены проблемы функционирования туристического рынка Украины в период пандемии коронавируса. Проведена сравнительная характеристика особенностей формирования и продвижения турпродукта на зарубежные и отечественные курорты.

Определенно на основе статистических данных значимость внутреннего туризма в работе туроператоров. Рассмотрены перспективы активизации внутреннего туризма во время пандемии.

Предложено внедрение в научную и практическую деятельность понятия курортный хаб, вокруг которого должна развиваться система комплексного обслуживания туристов. В частности, проанализированы три потенциальных отечественных курортных хабов по системе показателей, которые являются основными составляющими классического турпродукта. Определены проблемы и недостатки, которые влияют на конкурентоспособность отечественных курортов.

Предложены мероприятия по повышению конкурентоспособности отечественного туризма из счет внедрения системы обслуживания, которая предлагается туристам на наиболее популярных туристических направлениях.

Ключевые слова: туристический продукт, курортный хаб, туроператор, внутренний туризм.

Summary. In the article the problems of Ukrainian tourism market functioning are reflected in a period the pandemic of coronavirus. Comparative description of features forming and advancement of tourproduct is conducted on foreign and domestic resorts.

Certainly on the basis of statistical data there is meaningfulness of internal tourism in-process tour operators. The prospects of activation of internal tourism are considered during a pandemic.

Introduction is offered in scientific and practical activity of concept resort hub, which the system of touristscomplex maintenance must develop. In particular it is analysed three potential domestic resort hubs by system of indexes which are the basic constituents of classic tourproduct. Problems and defects which influence on the competitiveness of domestic resorts are certain.

Measures are offered on the increase of competitiveness of domestic tourism from account of introduction of the service system, which is offered to the tourists on the most popular tourist destinations.

Key words: tourist product, resort hub, tour operator, internal tourism.

Постановка проблеми. Пандемія коронавірусу завдала суттєвих збитків світовій економіці. Серед галузей, які постраждали найбільше, у першу чергу, варто відзначити авіаційну галузь (а саме пасажирські авіап перевезення), туризм, готельне та ресторанне господарство, івент-індустрію тощо.

Більш того, невизначеність із термінами закінчення пандемії може взагалі призвести до краху туристичної галузі та її складових із подальшим тривалим відновленням. Проте саме зараз, коли суспільство оговталось від першого економічного шоку, який був спричинений пандемією, важливо визначити особливості функціонування певних галузей, у тому числі і туристичної, у тих умовах, які зараз склалися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку туризму приділяється наразі достатньо уваги у роботах сучасних українських науковців. Проте пандемія коронавірусу не тільки суттєво вплинуло на розвиток галузі а й нівелювало результати наукових досліджень, які здійснювалися протягом останніх років.

Проте, варто визначити таких науковців, як Непочатенко В. О. [1], Беляєва С. С., Куракін О. Б., Бишовець Л. Г. [2], Кацемір Я. В. [3], публікації яких на актуальні теми вже представлені у науковому просторі.

Мета статті полягає у дослідженні стану розвитку туристичної інфраструктури України в контексті можливостей створення туроператорами комплексного турпродукту задля активізації розвитку внутрішнього туризму в умовах пандемії.

Виклад основного матеріалу. Туристична галузь України, як і інших країн, складається з таких суб'єктів діяльності як турпідприємства (туроператори та турагенти), заклади розміщення та харчування, екскурсійні бюро, транспортні компанії, у тому числі авіакомпанії.

Аналізуючи діяльність турпідприємств, у першу чергу туроператорів, варто зазначити, що основний напрям їх роботи — це виїзний туризм. На основі аналізу статистичних довідок щодо роботи туроператорів спостерігається зменшення частки внутрішніх

Таблиця 1

Питома вага внутрішнього та виїзного туризму у діяльності туроператорів України

Напрямок туризму	2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	кількість, тис. осіб	питома вага	кількість, тис. осіб	питома вага	кількість, тис. осіб	питома вага
внутрішній	314	15,3	158	6,3	186	5,6
виїзний	1740	84,7	2348	93,7	3148	94,4

Джерело: сформовано на основі [4]

туристів в структурі продажів: так, якщо у 2016 році питома вага внутрішнього туризму складала понад 15%, то у 2018 році цей показник зменшився майже втричі (табл. 1).

Розвиток внутрішнього туризму має бути перспективним для будь-якої держави, адже з економічної точки зору саме внутрішній, а також в'їзний туризм сприяє розбудові туристичної інфраструктури, створенню робочих місць, активізації внутрішніх перевезень тощо. Проте закономірним постає питання, чи стане світова пандемія коронавірусу тим поштовхом, що сприятиме активізації внутрішнього туризму в Україні. Однозначної відповіді на це питання дати неможливо, оскільки історично так склалося, що внутрішній туризм знаходиться поза зоною інтересів головних організаторів туризму, тобто туроператорів. Є багато причин, які потрібно розглянути більш ретельно:

1. Структура турпродукту. Класичний турпродукт у виїзному туризмі складається із транспортних послуг (переважно авіап перевезення), трансферу до готелю і у зворотному напрямку, проживання у готелі із обраним харчуванням, страхування. Коли постає питання в організації аналогічного за змістом турпродукту, туроператори стикаються з багатьма проблемами. По-перше, в Україні майже немає курортів-хабів. Курорт-хаб — це таке курортне місто із розвинутою транспортною інфраструктурою, спроможною приймати різні види транспортних засобів, навколо якого розташовані готельно-туристичні комплекси. Як приклад одного із найбільш популярних серед українців курортів-хабів, можна навести Анталію, розташовану у Туреччині. Туристи, що прибувають до Анталії, зазвичай безпосередньо в цьому місті не відпочивають, а розосереджуються по невеликих курортних містечках, що розташовані на відстані від 20 — до 150 км від Анталії, таких як: Белек, Сіде, Кемер, Аланія тощо. Аналогічним курортом-хабом в Іспанії, наприклад, може вважатися Барселона із розташованими навколо неї курортними містечками: Салоу, Лорет-де-Мар, Бланес та іншими. Як свідчить практичний досвід, що спирається на переваги туристів, основні курорти-хаби розташовані при пляжних зонах відпочинку, хоча

можна виділяти аналогічні за змістом туристичні хаби по інших видах туризму, наприклад при гірськолижних курортах або гірських санаторно-лікувальних місцевостях.

Аналізуючи туристичний потенціал приморських територій, можна виділити потенційно три курорти-хаби: м. Одеса, м. Херсон та м. Запоріжжя. Але розглядаючи їх в контексті створення класичного турпродукту, варто враховувати деякі додаткові аспекти:

- розташування відносно «міст-постачальників» туристів. Основними постачальниками туристів в межах розвитку внутрішнього туризму є крупні міста України: Київ, Харків, Дніпро, Львів (Одеса і Запоріжжя розглядаються як приймаючі хаби), відстань між ними наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Відстань між основними містами постачальниками туристів та курортними хабами

Місто	Одеса	Запоріжжя	Херсон
Київ	489	607	551
Харків	831	287	576
Дніпро	468	81	376
Львів	970	833	1141

Джерело: сформовано на основі [5]

Враховуючи процедуру реєстрації в аеропорту, час на отримання багажу по прильоту та безпосередньо час перельоту, доцільно розглядати організацію авіачартерів лише за наступними напрямками:

Київ — Одеса, Київ-Запоріжжя, Київ — Херсон
Харків — Одеса, Харків — Херсон

Дніпро — Одеса

Львів — Одеса, Львів — Запоріжжя, Львів — Херсон

- відстань від аеропортів до курортних зон (таблиця 3);

- якість доріг для здійснення трансферів. Оцінку якості доріг на сьогоднішній день проводити доволі складно, оскільки в державі реалізується глобальна програма з будівництва та реконструкції доріг. Проте використовуючи дані з інтернет

ресурсу <https://autostrada.info>, якість доріг визначено станом на першу половину 2020 року та наведено на рис. 1;

- наявність екскурсійних об'єктів та їх привабливість (таблиця 4).

Робота туроператорів не обмежується виключно відправкою туристів на відпочинок, а й передбачає їх супровід під час відпочинку, організацію екскурсійного обслуговування, що в свою чергу розглядається як додатковий дохід туроператора. Аналізуючи розташовані навколо курортних хабів екскурсійні об'єкти, можна визначити, що найбільш привабливим є Одеський хаб, що переважає як за кількістю екскурсійних об'єктів, та їх значимістю.

Проте поняття «значимості екскурсійних об'єктів» є доволі суперечливим і залежить від багатьох факторів:

- транспортної доступності;
- зовнішньому стану;
- рівня розрекламованості тощо

Проте наведених даних достатньо щоб провести ранжування курортів-хабів щодо перспективності впровадження туроператорами внутрішніх чартерних програм (таблиця 5).

2. Якість інфраструктури розміщення і харчування. Як вже зазначалося вище, український турист усе частіше обирає відпочинок закордоном. І причиною тому є не тільки бажання відвідати нові

Таблиця 3

Відстань від аеропортів до курортних зон

Одеса	Запоріжжя	Херсон
Коблево 60 км	Кирилівка 187 км	Скадовськ 98 км
Затока 65 км	Бердянськ 198 км	Залізний Порт 95 км
Кароліно-Бугаз 54 км	Генічеськ 226 км	Лазурне 100 км

Джерело: сформовано на основі [5]

Рис. 1. Оцінка якості доріг по курортних регіонах

Джерело: сформовано на основі [6]

Таблиця 4

Наявність екскурсійних об'єктів по курортних хабах

Одеський хаб	Запорізький хаб	Херсонський хаб
1. Одеса (оглядові та тематичні екскурсії)	1. Острів Бірючий	1. Олешківська пустеля
2. Одеські катакомби	2. Рожеве озеро (Генічеськ)	2. Асканія Нова
3. Білгород-дністровська фортеця	3. Асканія Нова	3. Балки Байди́ха
4. Вілково	4. Кам'яна могила	4. Термальне джерело
5. Вінзаводи (Шабо, Коблево)	5. Запоріжжя (Хортиця)	5. Острів Джарилгач
6. Ізмаїл		6. Лему́рійське озеро (Рожеве озеро)
7. Миколаївський зоопарк		7. Аджигольський маяк
8. Кінсбургська коса		
9. Острів Березань		

Джерело: сформовано на основі [5]

Таблиця 5

Ранжування курортів-хабів за складовими турпродукту

	Одеса	Запоріжжя	Херсон
Розташування щодо центрів постачання туристів	3	1	2
Розташування відносно курортів	3	1	2
Якість доріг при здійсненні трансферу	1	2	3
Інфраструктура розміщення	3	2	1
Інфраструктура розваг та екскурсійний потенціал	3	1	2
Медичне обслуговування (страхові випадки)	3	2	1
	16 балів	9 балів	11 балів

Джерело: сформовано авторами

країни, але й абсолютно інший рівень якості розміщення та харчування. У найбільш популярних для пляжного відпочинку країнах, Єгипті та Туреччині, майже усі готелі пропонують харчування за системою «Усе включено» із шведською лінією у ресторанах, а також необмеженими алкогольними та безалкогольними напоями. Відповідно, актуальним постає питання, що заважає вітчизняним закладам розміщення пропонувати аналогічну систему обслуговування. Вважається, що шведський стіл економічно доцільний, якщо кількість гостей, що відпочивають в готелі одночасно не менше 150–200 осіб. При цьому для сніданку точка беззбитковості менше, оскільки передбачає менший асортимент.

Хоча за останні роки база розміщення на морському узбережжі українських курортних зон значно покращилася: було побудовано нові готелі із комфортними номерами, певною інфраструктурою (наприклад, басейнами, спа-зоною тощо), проте їх місткість зазвичай незначна — до 50 номерів, що робить економічно недоцільним організацію харчування за системою шведський стіл. Лише деякі готелі спроможні запропонувати таку систему на сніданок, тоді як обід та вечеря пропонуються в ресторанах за принципом a-la-carte (тобто за замовленням).

3. Особливості ціноутворення. Однією із найбільших проблем, що гальмує розвиток української економіки є недосконала система оподаткування. Наприклад, податок на додану вартість є внутрішнім податком і, відповідно, він не застосовується при організації виїзних турів, оскільки всі основні послуги надаються за межами України. Натомість, при організації поїздок на українські курорти, цей податок впливає на вартість турів, що формуються туроператорами.

Крім того, цінова політика вітчизняних закладів розміщення не є гнучкою. Це пояснюється доволі коротким сезоном, відповідно протягом якого, готелі намагаються отримати максимум прибутку і зазвичай туристичним посередникам пропонують майже таку саму ціну як і кінцевому споживачеві.

4. Безпека відпочинку. Одним із головних критеріїв якості відпочинку є фактор безпеки туристів. Це комплексний показник, який включає безпеку перельоту, трансферу, харчування тощо. Але в умовах пандемії на перше місце виходить показник медичного забезпечення відпочинку туристів, особливостей страхування. Проаналізував пропозиції провідних страхових компаній України, що здійснюють туристичне страхування (ARX, VUSO, ERV) [7; 8; 9], можна зазначити, що вартість страхування одного дня поїздки в Україні починається від 0,5 дол. США, при цьому розмір відповідальності страхової компанії (тобто максимальна сума, яку страхова компанія може витратити на лікування) складає в еквіваленті від 1000 до 1500 дол. США. Для порівняння, при купівлі поїздки в Туреччину чи Єгипет страхова сума передбачається не менше 15000 дол. при майже такій же вартості страхового полісу. Якщо вартість страхового полісу складає від 1 до 2 дол. США на день, розмір страхової суми досягає 40000–50000 дол. США. В Україні пакети з більшою сумою покриття не пропонуються взагалі.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, можна дістати висновок, що перспективи розвитку внутрішнього туризму за «турецьким чи єгипетським сценарієм» виглядають доволі примарно. Тим не менш, певні кроки мали б докорінно змінити ситуацію, а саме:

1. Створення навколо визначених вище курортних хабів спеціальних туристичних зон із особливими умовами провадження діяльності у сфері готельного і туристичного обслуговування. Наприклад, скасування ПДВ при організації авіатурів із регіонів України.

2. Розвиток транспортної інфраструктури, першочергове будівництво або реконструкція доріг, що пов'язують аеропорт та рекреаційно-туристичні зони.

3. Впровадження системи обслуговування «все включено» на базі існуючих закладів розміщення. Хоча нами зазначалося, що організація харчування за системою шведський стіл економічно доцільно

при певному рівні завантаження, а переважна більшість закладів розміщення невзможі забезпечити точку беззбитковості, існуюча ситуація не є критичною, проте вимагає комплексного рішення. Можна розглянути декілька варіантів, з яких найбільш реалістичними є наступні:

- організація на базі певного закладу розміщення системи харчування «шведський стіл» із залученням відпочивальників із найближчих готелів та баз відпочинку;
 - будівництво незалежних ресторанів, які мали б забезпечувати харчування виключно для декількох закладів розміщення, що знаходяться поруч.
4. Створення умов для входження на ринок готельних послуг крупних, у тому числі, іноземних,

компаній із обов'язковим будівництвом закладів розміщення більшої місткості та широким спектром додаткових послуг з метою залучення туристів у період міжсезоння та в низький сезон. Серед додаткових послуг можна розглядати послуги санаторно-курортного лікування, конференц-послуги та послуги з організації грального бізнесу (казино).

5. Підготовка та переобладнання медичних закладів, на базі яких можливо надання якісного медичного обслуговування туристам у разі настання страхових випадків, зміна умов страхування у бік підвищення страхових сум.

6. Активна, у тому числі пільгова, реклама вітчизняних курортних зон.

Література

1. Непочатенко В. О. Covid-19 і туризм: аналіз ситуації та економічні шляхи виходу з кризи // Ефективна економіка. 2020. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8079> (дата звернення: 12.09.2020).
2. Беляєва С. С. Організаційно-економічні аспекти якості послуг готелів і закладів розміщення під час пандемії на COVID-19 / С. С. Беляєва, О. Б. Куракін, Л. Г. Бишовець // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Черкаси: ЧДТУ, 2020. Вип. 57. С. 54–63.
3. Кацемір Я. В. Соціально-економічні чинники розвитку внутрішнього туризму в Україні / Я. В. Кацемір // Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 52. Том 2. С. 7–11.
4. Сайт державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 18.09.2020).
5. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. К.: КНУ, 2002. 234 с.
6. Сайт стану автомобільних доріг. URL: <https://autostrada.info/> (дата звернення 19.09.2020).
7. Сайт страхової компанії ARX. URL: <https://arx.com.ua/ru/produkty/turystychne-strakhuvannya/turystychna-strakhovka> (дата звернення 20.09.2020).
8. Сайт страхової компанії VUSO. URL: <https://vuso.ua/ru/uslugi/turisticheskoe-strahovanie.html> (дата звернення 20.09.2020).
9. Сайт страхової компанії ERV. URL: <https://eurotravelins.com.ua/> (дата звернення 15.20.2020).

References

1. Nepochatenko V. O. Covid-19 i turyzm: analiz sytuatsii ta ekonomichni shliakhy vykhodu z kryzy. Efektyvna ekonomika. 2020. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8079> (data zvernennia: 12.09.2020).
2. Bieliaieva S. S. Orhanizatsiino-ekonomichni aspekty yakosti posluh hoteliv i zakladiv rozmishchennia pid chas pandemii na COVID-19 / S. S. Bieliaieva, O. B. Kurakin, L. H. Byshovets // Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky. Cherkasy: ChDTU, 2020. Vyp. 57. S. 54–63.
3. Katsemir Ya. V. Sotsialno-ekonomichni chynnyky rozvytku vnutrishnoho turyzmu v Ukraini / Ya. V. Katsemir // Prychornomorski ekonomichni studii. 2020. Vyp. 52. Tom 2. S. 7–11.
4. Sait derzhanoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia 18.09.2020).
5. Beidyk O. O. Rekreatsiino-turystychni resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia / O. O. Beidyk. K.: KNU, 2002. 234 s.
6. Sait stanu avtomobilnykh dorih URL: <https://autostrada.info/> (data zvernennia 19.09.2020).
7. Sait strakhovoi kompanii ARX. URL: <https://arx.com.ua/ru/produkty/turystychne-strakhuvannya/turystychna-strakhovka> (data zvernennia 20.09.2020).
8. Sait strakhovoi kompanii VUSO. URL: <https://vuso.ua/ru/uslugi/turisticheskoe-strahovanie.html> (data zvernennia 20.09.2020).
9. Sait strakhovoi kompanii ERV. URL: <https://eurotravelins.com.ua/> (data zvernennia 15.20.2020).

Заяць Олена Іванівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородський національний університет

Заяц Елена Ивановна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры международных экономических отношений
Ужгородский национальный университет

Zayats Olena
PhD in International Economic Relations,
Associate Professor at the Department of International Economic Relations
Uzhorod National University
ORCID: 0000-0001-9904-8706

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6311

КОНКУРЕНТНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ КОНКУРЕНТНЫЙ СТАТУС УКРАИНЫ COMPETITIVE STATUS OF UKRAINE

Анотація. У статті досліджується конкурентний статус та конкурентні позиції України. Доведено, що у сучасних умовах конкурентний статус національної економіки визначаються не стільки традиційними факторами (природні ресурси, геополітичне становище) скільки наявністю потужної глобальної конкурентної сили, яка забезпечує динамічне зростання на основі інноваційного потенціалу, розвинених інституцій, інфраструктури, впровадження інформаційних технологій, макроекономічної стабільності, здоров'я, кваліфікації, товарного ринку, ринку праці, фінансової системи, розміру ринку, бізнес-динамізму. Ідентифіковано, що широкий спектр факторів формування глобальної конкурентної сили говорить про складність її виміру. Зазначено, що у світовій економічній практиці для характеристики рівня конкурентного статусу національної економіки використовують переважно індекс глобальної конкурентної сили Всесвітнього економічного форуму. Визначено, що згідно з цим індексом, у загальному рейтингу серед 141 країни світу в 2019 році Україна посіла 85 сходинку (2009–2010 – 82/133; 2018 – 83/140). Здійснено аналіз конкурентного статусу України на міжнародній арені у розрізі дванадцяти критеріїв досліджуваного індексу та у розрізі компонент вищезгаданих критеріїв. Динаміка глобальної конкурентної сили України за останні роки свідчить, що її нарощення взагалі практично не відбулося, проте якщо проаналізувати в розрізі критеріїв глобальної конкурентної сили вітчизняної економіки, то їх оцінка є волатильною: основний регрес прослідковується у сфері фінансової системи, в якій рейтинг України знизився на 19 позицій за один рік (2018 – 117/140, а у 2019 – 136/141), а найбільший прогрес у сфері товарного ринку, в якій рейтинг України піднявся на 16 позицій за один рік (2018 – 73/140, а у 2019 – 57/141). Аналіз компонент критеріїв глобальної конкурентної сили України свідчить, що найбільш погані позиції за такими компонентами як, недіючі позики% від загальної суми позик – 139/141 сходинка та надійність банків – 131/141. Найкращі позиції за компонентами: витрати пов'язані з початком підприємницької діяльності – 14/141 та ставлення до підприємницького ризику – 18/141.

Ключові слова: глобальна конкурентна сила, конкурентні переваги, конкурентний статус, критерії конкурентної сили.

Аннотация. В статье исследуется конкурентный статус и конкурентные позиции Украины. Доказано, что в современных условиях конкурентный статус национальной экономики определяется не столько традиционными факторами (природные ресурсы, геополитическое положение) сколько наличием мощной глобальной конкурентной силы, которая обеспечивает динамичный рост на основе инновационного потенциала, развитых институтов, инфраструктуры, внедрения информационных технологий, макроэкономической стабильности, здоровья, квалификации, товарного рынка,

рынка труда, финансовой системы, размера рынка, бизнес-динамизма. Идентифицировано, что широкий спектр факторов формирования глобальной конкурентной силы говорит о сложности ее измерения. Отмечено, что в мировой экономической практике для характеристики уровня конкурентного статуса национальной экономики используется преимущественно индекс глобальной конкурентной силы Всемирного экономического форума. Определено, что в соответствии с отчетом, в общем рейтинге среди 141 страны мира в 2019 году Украина заняла 85 место (2009–2010–82/133; 2018–83/140). Осуществлен анализ конкурентного статуса Украины на международной арене в разрезе двенадцати критериев исследуемого индекса и в разрезе компонент вышеупомянутых критериев. Динамика глобальной конкурентной силы Украины за последние годы свидетельствует, что ее наращивание в целом практически не произошло, однако если проанализировать в разрезе критериев глобальной конкурентной силы отечественной экономики, то их оценка волатильна: основной регресс прослеживается в сфере финансовой системы, в которой рейтинг Украины снизился на 19 позиций за один год (2018–117/140, а 2019–136/141), а наибольший прогресс в сфере товарного рынка, в которой рейтинг Украины поднялся на 16 позиций за один год (2018–73/140, а в 2019–57/141). Анализ компонент критериев глобальной конкурентной силы Украины свидетельствует, что наиболее плохие позиции по таким компонентам как, недействующие займы% от общей суммы займов – 139/141 и надежность банков – 131/141. Лучшие позиции по компонентам: расходы, связанные с началом предпринимательской деятельности – 14/141 и отношение к предпринимательскому риску – 18/141.

Ключевые слова: глобальная конкурентная сила, конкурентные преимущества, конкурентный статус, критерии конкурентной силы.

Summary. The article examines the competitive status and competitive positions of Ukraine. It proves that in the current context the competitive status of the national economy is determined by the presence of a strong global competitive force that provides dynamic growth based on innovation potential, developed institutions, infrastructure, ICT adoption, macroeconomic stability, health, skills, product market, labor market, financial system, market size, business dynamism rather than by traditional factors (natural resources, geopolitical situation). It has been identified that a wide range of factors in global competitive force establishment suggests the complexity of its assessment. It has been noted that in world economic practice the Global Competitiveness Index of the World Economic Forum is predominantly used to assess the competitive status of the national economy. It has been determined that according to this index, in the overall ranking among 141 countries in 2019, Ukraine ranked 85th (2009–2010–82/133; 2018–83/140). The article analyzes of the competitive status of Ukraine in the international arena in terms of twelve pillars of the studied index and in the context of components of the said pillars. The dynamics of Ukraine's global competitive force in recent years shows that there has not been any build up. However, if one analyzes it in terms of the criteria of the global competitive force of the domestic economy, their assessment is volatile: the main regression can be traced in the sphere of the financial system, where Ukraine dropped by 19 positions in one year (2018–117/140, 2019–136/141), and the greatest progress is observed in the product market, where Ukraine rose by 16 positions in one year (2018–73/140, 2019–57/141). Analysis of the components of Ukraine's global competitive force criteria shows that the worst positions in terms of such components are as follows: non-performing loans (% of gross total loans) – 139/141 and soundness of banks – 131/141. The best positions are in terms of the following components: costs of starting a business – 14/141 and attitude towards entrepreneurial risk – 18/141.

Key words: global competitive force, competitive advantages, competitive status, competitive force criteria.

Постановка проблеми. Глобальна конкурентна сила країни визначається кількісними і якісними показниками привабливості національної економіки, які охарактеризовують конкурентний статус та потенціал країни на міжнародній арені. Дослідження еволюції комплексної системи маркерів глобальної конкурентної сили країни дають підстави стверджувати, що у сучасних умовах конкурентний статус національної економіки визначаються не стільки традиційними факторами (природні ресурси, геополітичне становище) скільки наявністю потужної глобальної конкурентної сили, яка забезпечує динамічне зростання на основі інноваційного потенціалу, розвинених інституцій, інфраструктури, впровадження інформаційних технологій, макро-

економічної стабільності, здоров'я, кваліфікації, товарного ринку, ринку праці, фінансової системи, розміру ринку, бізнес-динамізму. Широкий спектр факторів формування глобальної конкурентної сили говорить про складність її виміру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукового доробку щодо оцінки конкурентного статусу країни та конкурентного потенціалу привів автора до того, що на сучасному етапі розвитку економічної науки найбільш повно конкурентний статус та ранжування країн світу за цим статусом досліджується експертами Всесвітнього економічного форуму [1; 2], а питання конкретно конкурентного статусу України розглядали В. Лековіч і С. Кветановіч [3], Д. Окара, В. Чернишев і Л. Шинкаренко [4]. На осно-

ві праць вітчизняних науковців склалося авторське бачення, що необхідним на сучасному етапі розвитку є дослідження конкурентного статусу України не тільки в розрізі 12 критеріїв, але і їх складових для того щоб визначити на яких складових критеріїв потрібно зосередитись, щоб правильно формувати та реалізовувати конкурентну стратегію України.

Метою статті є аналіз конкурентного статусу України у розрізі критеріїв його формування.

Виклад основного матеріалу. У світовій економічній практиці для характеристики рівня конкурентного статусу національної економіки використовують переважно індекс глобальної конкурентної сили Всесвітнього економічного форуму. Згідно з цим індексом, у загальному рейтингу серед 141 країни світу в 2019 році Україна посіла 85 сходинку (2009–2010 — 82/133; 2018 — 83/140). При цьому оцінювання глобальної конкурентної сили України в балах — 57 із 100 можливих, першу сходинку в рейтингу країн 2019 року займає Сінгапур — 84,8 балів, останню сходинку в рейтингу займає Чад — 35,1 [1]. Це вказує на те, що глобальна конкурент-

на сила України є незначною, а її вплив на світові конкурентні процеси практично не здійснюється. За критеріями досліджуваного індексу в 2019 році Україна має найкращий конкурентний статус з критеріїв таких як, кваліфікація (44/141) та розмір ринку (47/141), а найгірший — з фінансовою системою (136/141). Ці та інші критерії глобальної конкурентної сили України схематично представлено на рис. 1.

Україна в 2019 році втратила дві позиції в рейтингу країн за їх глобальною конкурентною силою порівняно з 2018 роком (табл. 1). Динаміка глобальної конкурентної сили України за останні роки свідчить, що її нарощення в загальному практично не відбулося, проте якщо проаналізувати в розрізі критеріїв глобальної конкурентної сили вітчизняної економіки, то їх оцінка є волатильною: основний регрес прослідковується у сфері фінансової системи, в якій рейтинг України знизився на 19 позицій за один рік (2018 — 117/140, а у 2019 — 136/141), а найбільший прогрес у сфері товарного ринку, в якій рейтинг України піднявся на 16 позицій за один рік (2018 — 73/140, а у 2019 — 57/141).

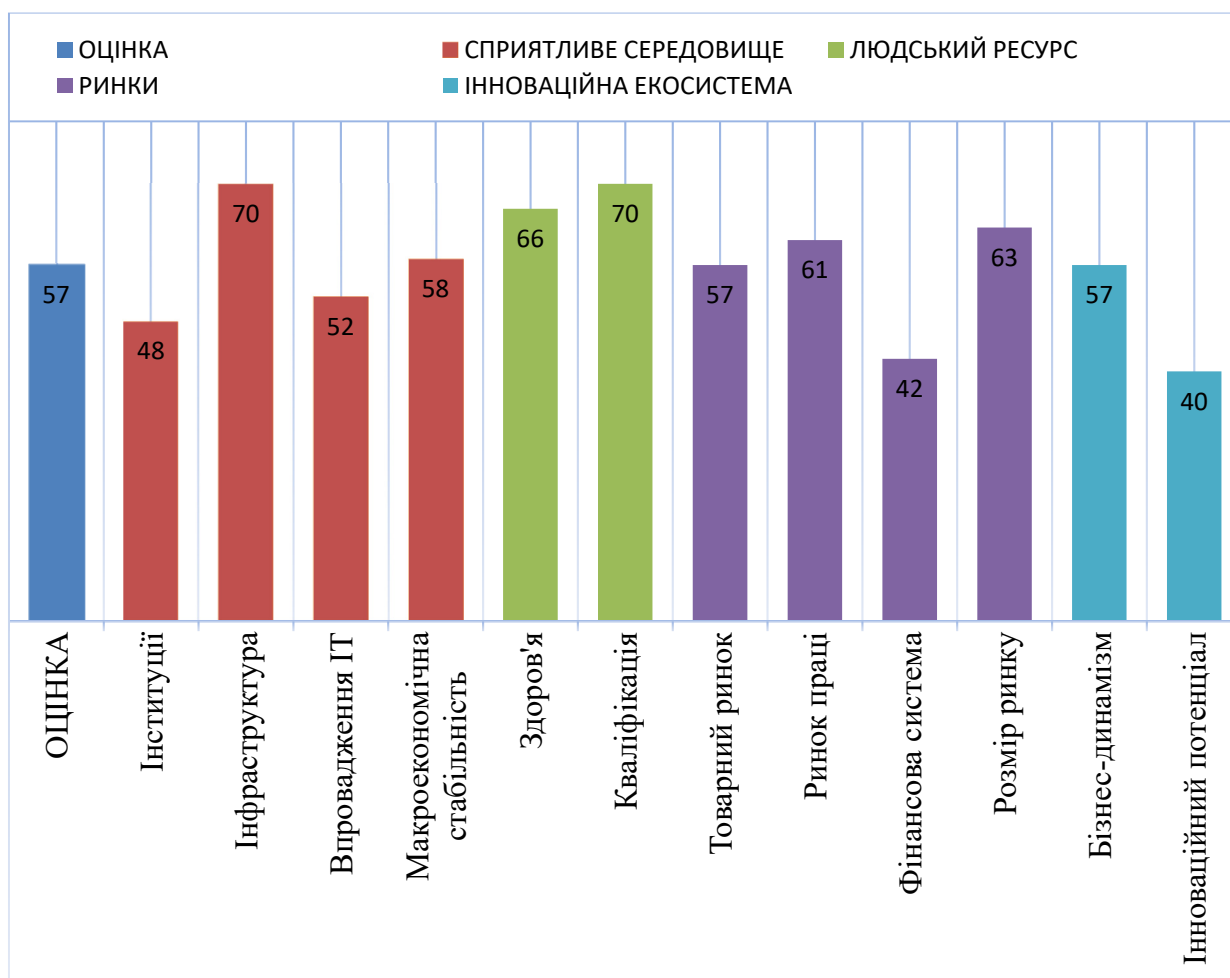

Рис. 1. Індекс глобальної конкурентної сили України, 2019

Джерело: побудовано автором на основі [1, с. 570]

Таблиця 1

Динаміка конкурентної сили України у розрізі критеріїв, 2018–2019 рр.

УКРАЇНА	2018		2019	
	Рейтинг	Бали	Рейтинг	Бали
СПРИЯТЛИВЕ СЕРЕДОВИЩЕ				
Інституції	110	46	104	48
Інфраструктура	57	70	57	70
Впровадження ІТ	77	51	78	52
Макроекономічна стабільність	131	56	133	58
ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ				
Здоров'я	94	72	101	66
Кваліфікація	46	69	44	70
РИНКИ				
Товарний ринок	73	55	57	57
Ринок праці	66	59	59	61
Фінансова система	117	49	136	42
Розмір ринку	47	63	47	63
ІННОВАЦІЙНА ЕКОСИСТЕМА				
Бізнес-динамізм	86	55	85	57
Інноваційний потенціал	58	39	60	40
ІНДЕКС ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ СИЛИ УКРАЇНИ				
	83	57	85	57

Джерело: складено автором на основі [1; 2]

Для аналізу сучасного стану та окреслення перспектив нарощення глобальної конкурентної сили України ми екстраполюємо та детально розглянемо її у розрізі складових критеріїв формування, порівнюючи статистичні дані Всесвітнього економічного форуму по Україні з даними по країнах, які очолюють рейтинг глобальної конкурентної сили за відповідним маркером, що може бути використаним у практичній площині визначення на яких критеріях та складових необхідно зосередитись, щоб правильно формувати та реалізовувати конкурентну стратегію України, оскільки для досягнення успіху в четвертій промисловій революції всі економіки — як розвинені, так і ті які розвиваються повинні скористатися можливостями, що пропонуються інноваціями.

Інституції (institutions) як фактор глобальної конкурентної сили України. Розвинені інститути є важливим фактором підвищення конкурентної сили національної економіки, оскільки завдяки своєму впливу на зменшення економічного, а також будь-якого іншого ризику, компетентні органи сприяють створенню сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності [3]. Світова практика свідчить, що розвинені інституції відіграють важливу роль в економіці розвинутих країн, проте жодна країна світу за цим критерієм не оцінена на максимальну кількість балів, найрозвинена інституційна база за звітом про глобальну конкурентну

силу країн 2019 у Фінляндії — 81,2 бали із 100 можливих. У 2019 році за критерієм інституції експертами Всесвітнього економічного форуму Україну було оцінено в 47,9 балів та зайнято 104 із 141 місця в рейтингу країн світу, тобто за інституційною базою конкурентний статус України є на низькому рівні. Потрібно відмітити, що за цим критерієм глобальної конкурентної сили Україна піднялася у рейтингу та покращила свій конкурентний статус на 6 позицій у порівнянні з 2018 роком. Якщо окремо розглядати складові фактору глобальної конкурентної сили інституції, то найкращі позиції України в 2019 році, а саме 39 місце в рейтингу із 141 країни за прозорість бюджету (*budget transparency*). Найгірша ж позиція з рівня тероризму (*terrorism incidence*) — 132 сходинка в рейтингу, право власності (*property rights*) — 128, право інтелектуальної власності (*intellectual property protection*) і надійність стандартів аудиту та бухгалтерського обліку (*strength of auditing and accounting standards*) — 118.

Розвинена *інфраструктура (infrastructure)* сприяє обміну продуктами та ідеями, що в результаті впливає на нарощення глобальної конкурентної сили країни та ефективне функціонування економіки, впливає на продуктивність безпосередньо шляхом підключення економічних агентів, зменшення трансакційних витрат, зменшення ефекту відстані і часу, полегшення потоку інформації та сприяння

інтеграції ринків у глобальні ланцюги створення вартості. Це пов'язано з тим, що вона є важливим фактором під час визначення місця розташування економічної діяльності. Інфраструктура стимулює конкуренцію і має значний вплив на економічне зростання. Вона послаблює вплив відстаней між регіонами, що забезпечує інтеграцію національного ринку та зв'язок із ринками інших країн та економічних регіонів [4, с. 88]. Найрозвиненіша інфраструктура згідно звіту про глобальну конкурентну силу країн 2019 в Сінгапурі — 95,4 бали із 100 можливих. За критерієм конкурентної сили — інфраструктура Україна як у 2018, так і у 2019 році займає 57 сходинку в рейтингу. Необхідно відмітити, що один з компонентів фактору глобальної конкурентної сили України — інфраструктура — доступ до електроенергії (*electricity access*) оцінений експертами в 100 із 100 можливих балів, а також досить високі позиції в рейтингу за компонентами: щільність залізничних шляхів (*efficiency of train services*) — 93,3 бали (25/141) та електропостачання (*electricity supply quality*) — 93,4 (64/141). Найгірші ж конкурентні позиції української інфраструктури з компоненти — якість дорожньої інфраструктури (*quality of road infrastructure*), за якою наша країна займає 114 місце і з 141 та оцінюється лише в 33,7 бали із 100 можливих.

В сучасних умовах розвитку глобального господарства практично усі аспекти бізнесу та економічного життя суспільства пронизані інформаційно-комунікаційними технологіями. Як фактор формування глобальної конкурентної сили країни — *впровадження інформаційних технологій (ICT adoption)* стає настільки ж важливим як влада та транспортна інфраструктура, оскільки технології все більше інтегруються в національну економіку та тісно пов'язані з нарощенням глобальної конкурентної сили країни. За допомогою інформаційних технологій знижуються трансакційні витрати, пришвидшується обмін інформацією та ідеями, що в результаті приводить до розвитку інновацій. Впровадження інформаційних технологій стало не лише повсюдним завдяки швидкому проникненню мобільних телефонів та Інтернету, але і стало невід'ємною частиною життя мільярдів людей. Прогрес у основних технологіях рухається швидкими темпами, і технологічні зриви відкривають нові можливості країн та фірм для інновацій та підвищення рівня глобальної конкурентної сили. Технології також покращили життя мільярдів за рахунок надання нових послуг в галузі освіти, охорони здоров'я, фінансів, комерції та інших ключових галузей. Згідно звіту про глобальну конкурентну силу країн 2019, Україна

займає 78 сходинку в рейтингу серед 141 країни та отримала оцінку в 51,9 бали із 100 можливих (за цим критерієм глобальної конкурентної сили Україна опустилася у рейтингу на одну позицію у порівнянні з 2018 роком — 77/140), а очолює рейтинг Корея — 92,8 бали. У 2019 році найкращі конкурентні позиції України, а саме 46 місце із 141 за складовою критерію впровадження інформаційно-комунікаційних технологій — кількістю абонентів оптоволоконного Інтернету (*fibres internet subscriptions*), проте в 2018 році за цією ж компонентою Україна була на 8 сходинок вище. За одним з компонентів досліджуваного критерію — кількістю абонентів мобільного стільникового зв'язку на 100 жителів (*mobile-cellular telephone subscriptions*) Україна оцінюється експертами всесвітнього економічного форуму максимальною кількістю балів. Найгірші ж конкурентні позиції за компонентою — кількістю абонентів мобільного широкопasmового зв'язку (*mobile-broadband subscriptions*) — 109 сходинка.

Економічна та конкурентна сила жодної країни світу не може зростати стабільно якщо не існує *макроекономічної стабільності (macroeconomic stability)*. Хоча сама по собі макроекономічна стабільність не сприяє нарощенню глобальної конкурентної сили, але вона є необхідною умовою підвищення продуктивності. Уряд не може ефективно надавати послуги і позбавляє його можливості керувати майбутніми наслідками економічних циклів, якщо воно управляється з високим рівнем фіскального дефіциту. Фірми, в свою чергу, не можуть ефективно працювати, коли високі темпи інфляції, що негативно впливає на інвестиції. Експерти всесвітнього економічного форуму виділяють 33 національні економіки, які за критерієм глобальної конкурентної сили макроекономічна стабільність отримали максимальну кількість балів — 100. У 2019 році за критерієм макроекономічна стабільність Україна оцінена в 57,9 балів та зайняла 133 із 141 місця в рейтингу країн світу, що говорить про те що цей критерій є одним з найгірших та не сприяє нарощенню конкурентної сили вітчизняної економіки. Потрібно відмітити, що за цим критерієм глобальної конкурентної сили Україна опустилася у рейтингу на 2 позиції у порівнянні з 2018 роком.

Здоров'я (health) населення країни є особливо важливим для нарощення її глобальної конкурентної сили, оскільки здорова робоча сила є основою економічної діяльності. Низький рівень здоров'я робочої сили країни для бізнесу є затратним. Як теоретичними так і емпіричними дослідженнями доведено, що інвестиції в медицину є важливими для розвитку економіки країни. У 2019 році серед 141

країни чотири оцінені за даним критерієм та його складовими компонентами в 100 із 100 можливих балів, а Україна отримала — 65,6 бали та займає 101 місце в рейтингу. Необхідно відмітити, що за цим критерієм конкурентний статус вітчизняної економіки порівняно з 2018 роком погіршився на 7 позицій.

Кваліфікація (skills) як фактор глобальної конкурентної сили країни є тим показником, за допомогою якого Україна займає гідне місце серед країн світу. За цим фактором формування конкурентної сили Україна має найвищі показники і займає в 2019 році — 44 сходинку в рейтингу та за допомогою цього критерію покращила свій конкурентний статус в порівнянні з 2018 роком на дві позиції (46/140). Найкращі конкурентні позиції на міжнародній арені за цим критерієм у Швейцарії, кваліфікація населення якої оцінена в 86,7 балів із 100 можливих. Конкурентний статус України на міжнародній арені підвищують такі компоненти критерію класифікація як: критичне мислення у викладанні (*critical thinking in teaching*) — 31 сходинка у рейтингу 141 країни та співвідношення учнів та вчителів у початковій школі (*pupil-to-teacher ratio in primary education*) — 33 сходинка. Порівняно з 2018 роком Україна в 2019 році піднялась у рейтингу на 10 сходинок з компоненти критичне мислення у викладанні та на 9 сходинок з компоненти ступінь підготовки персоналу (*extent of staff training*).

Країни з ефективним *товарним ринком (product market)* мають хороші позиції для випуску правильної суміші продуктів та послуг відповідно до їхніх конкретних умов попиту постачальника. Вони також гарантують, що цими товарами можна ефективніше торгувати в економіці. Як правило, ринки, які розвиваються ефективно, мають мінімальне втручання держави. Надмірний контроль, регулювання та великі фіскальні тягарі стримують приватні інвестиції та економічне зростання. Ефективність ринків також залежить від умов попиту, вишуканості покупців та їхніх вимог, що може призвести до того, що країна розвине певні конкурентні переваги. Підвищення ефективності ринку товарів певної країни означає, що підприємства виробляють товари та послуги, найбільш бажані клієнтами, і продають їх за найнижчу ціну. Найвищу сходинку у 2019 році серед країн світу за критерієм товарний ринок займає Гонконг — 81,6 бали із 100 можливих. Україна отримала 56,5 балів та зайняла 59 сходинку і порівняно з минулим роком найбільш позитивні зміни саме за цим критерієм — піднялась на 16 сходинок, так як у 2018 році займала 73 сходинку. За всіма компонентами критерію товарний ринок Україна покращила свій конкурентний статус. Найбільший

прогрес за компонентою ступінь домінування на ринку (*extent of market dominance*) — піднялась у рейтингу на 21 сходинку вище, поширеність нетарифних бар'єрів (*prevalence of non-tariff barriers*) — на 13 сходинок вище.

Глобальна конкурентна сила будь-якої країни тісно пов'язана з *ринком праці (labour market)*, оскільки продуктивність праці є ключовим фактором формування конкурентної сили. Ефективні ринки праці поєднують працівників з найбільш підходящими робочими місцями для їхньої кваліфікації. Ефективні ринки праці також стимулюють як працівників, так і роботодавців діяти таким чином, що сприяють підвищенню продуктивності людського капіталу: працівники працюють якомога ефективніше, а роботодавці забезпечують правильні стимули [5]. Найкращі конкурентні позиції в 2019 році за цим критерієм серед 141 країн займає Сінгапур, ринок праці якого експертами оцінюється в 81,2 бали з 100 можливих. У 2019 році Україна покращила свій конкурентний статус за цим критерієм і піднялась в рейтингу на 7 сходинок. Найбільший прогрес за компонентами даного критерію: гнучкість визначення розміру заробітної плати (*flexibility of wage determination*) — 20 сходинок вище та опора на професійне управління (*reliance on professional management*) — 19 сходинок вище. Найбільший регрес за компонентою ставка податку на працю (*labour tax rate*) — 18 сходинок нижче.

Ефективна *фінансова система (financial system)* характеризується цінами, що відображають всю наявну публічну інформацію, відсутністю бульбашок, здатністю управляти ризиками шляхом хеджування та тенденцією розподіляти заощадження для найбільш продуктивних інвестиційних потреб. Така ефективність досягається лише тоді, коли фінансові ринки одночасно розвинені та стабільні [6]. За оцінками експертів світового економічного форуму 2019 найбільш розвинена фінансова система Гонконга — 91,4 бали із 100 можливих. Україна за цим критерієм глобальної конкурентної сили має погані конкурентні позиції — 136 сходинка із 141. У 2019 році конкурентний статус України за критерієм фінансова система знизився на 19 позицій, найбільш негативні зміни серед усіх критеріїв та їх складових: 36 сходинок вниз за компонентою співвідношення регулятивного капіталу банку% від суми активів (*banks' regulatory capital ratio% of total risk-weighted assets*) та 35 сходинок вниз за компонентою — ринкова капіталізація% ВВП (*market capitalization% GDP*). Проте у розрізі компонент даного критерію спостерігаються і позитивні зміни: наявність венчурного капіталу (*venture capital availability*) — 12

сходинок вверх та надійність банків (*soundness of banks*) — 4 сходинки вверх.

У глобалізованому світі ринок країни практично ніколи не збігається з її державними кордонами, оскільки *розмір ринку (market size)* визначається як поєднання розміру країни та зовнішніх ринків. Розмір ринку суттєво впливає на продуктивність. Великі ринки можуть скористатися економією від масштабу у виробництві товарів і послуг, а суспільні блага, як правило, мають високі постійні витрати та низькі граничні витрати, а отже, вартість таких послуг на душу населення, як правосуддя, оборона та інфраструктура, зменшується там, де за них платить більша кількість платників податків. Подібним чином, фірми можуть також досягти все більшої віддачі від масштабу, що дозволяє їм виробляти більше продукції із пропорційно меншим вкладом, використовуючи більш велике та ефективне капітальне обладнання. Більші ринки створюють значно більші стимули для генерування нових ідей. Більші запаси ресурсів збільшують ймовірність пошуку нових способів використання цих ресурсів, і одна ідея може отримати більший прибуток, коли вона продається на більших ринках. З тієї ж ноти, більші ринки створюють позитивні зовнішні фактори накопичення людського капіталу та передачі знань через збільшення віддачі від масштабу, закладеного у технології або створенні знань [7]. Найбільшим у 2019 році за розміром є ринок Китаю. Україна за цим критерієм глобальної конкурентної сили як у 2018, так і у 2019 році займає 47 місце та її ринок за розміром оцінюється експертами світового економічного форуму в 63 бали із 100 можливих.

Бізнес-динамізм (business dynamism) та конкуренція за своєю суттю переплітаються між собою, хоча зв'язки є складними. Домінуючі фірми можуть витіснити нових учасників та зменшити підприємництво, водночас відсутність стартапів може зменшити кількість учасників, необхідних для створення здорової конкуренції. За критерієм конкурентної сили бізнес-динамізм у 2019 році найкращі позиції на міжнародній арені у США — 84,2 бали із 100 можливих. Україна в 2019 році за цим критерієм покращила свій конкурентний статус на одну позицію в рейтингу і зайняла 85 сходинку. Україна у 2019 році порівняно з 2018 найбільше покращила свої конкурентні позиції з критерієм бізнес-динамізм за такими складовими як, готовність делегувати повноваження (*willingness to delegate authority*) — 24 сходинки вверх та нормативна база у галузі неплатоспроможності (*insolvency regulatory framework*) — 5 позицій вверх, а найбільше погіршила за підприємства, що впроваджують руйнівні ідеї (*companies embracing disruptive ideas*) — 18 сходинок вниз.

Одним з найбільш важливих факторів формування глобальної конкурентної сили в сучасних умовах розвитку світового господарства є *інноваційний потенціал (innovation capability)*. У довгостроковій перспективі добробут суспільства можна значно покращити завдяки технологічним інноваціям. Великі технологічні досягнення були основою багатьох проростів продуктивності економік у минулому. Найбільш інноваційна країна — Німеччина, яка займає перше місце в рейтингу країн 2019 року з оцінкою в 86,8 балів із 100 можливих. Україна в 2019 році за критерієм глобальної конкурентної сили займає 60 сходинку в рейтингу серед 141 країни з оцінкою 40,1 бали з 100 можливих, але необхідно відмітити, що порівняно з 2018 роком конкурентний статус став нижче на 2 позиції. Найбільший прогрес критерію інноваційний потенціал Україна досягла за допомогою таких його складових як, відставання в розвитку кластерів (*state of cluster development*) — 10 позицій вище та досвідченість покупця (*buyer sophistication*) — 9 позицій вище, а найбільший регрес за складовою витрати НДДКР % ВВП (*R&D expenditures % GDP*) — 11 сходинок нижче.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

На підставі проведеного аналізу глобальної конкурентної сили України можна зробити висновок, що конкурентний статус та потенціал України є не на високому рівні. Цей факт підтверджують оцінки експертів Всесвітнього економічного форуму та місце України у світових рейтингах, проте на нашу думку, Україна має можливості збільшення конкурентного статусу та нарощення глобальної конкурентної сили за рахунок розроблення нової конкурентної політики, яка буде спрямована на підвищення рівня якості життя населення. Інтеграція з Європейським Союзом та можливо відкриття ринків інших країн може суттєво це компенсувати, але все ж частково.

Аналіз конкурентного статусу України 2019 року показує, що глобальна конкурентна сила України є низькою та незважаючи на те, що порівняно з 2018 роком за індексом глобальної конкурентної сили знизилася на дві сходинки, але в розрізі критеріїв та їх компонент конкурентний статус є волатильним. Найбільший прогрес за такими критеріями: товарний ринок — 16 сходинок вверх, ринок праці — 7 та інституції — 6 позицій вверх. Конкурентний статус України є найкращим за такими критеріями: кваліфікація — 44/141 та розмір ринку 47/141. Найбільший регрес за критеріями: фінансова система — 19 сходинок вниз та здоров'я — 7. Конкурентний статус України найгіршим є за такими критеріями: фінансова система — 136 місце в рейтингу серед 141 країни та макроекономічна стабільність — 133.

Література

1. Schwab, Klaus (2019). The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 02.09.2020)
2. Schwab, Klaus (2018). The Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf> (дата звернення: 02.09.2020)
3. Lekovic, V. & Cvetanovic, S. (2012). Institutions as a factor of competitiveness improvement. Volume 1. Chapter 5. PP. 93–110.
4. Окара Д., Чернишев В. і Шинкаренко Л. Дослідження розвитку України на основі індексу глобальної конкурентоспроможності // Миколаївський національний університет імені Сухомлинського. 2018. Випуск 22. С. 84–90.
5. World Economic Forum, (2016). Labor market efficiency. URL: <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/labor-market-efficiency/> (дата звернення: 02.09.2020)
6. World Economic Forum, (2016). Financial market efficiency. URL: <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/financial-market-efficiency/#view/fn-74> (дата звернення: 02.09.2020)
7. World Economic Forum, (2016). Market size. URL: <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/market-size/> (дата звернення: 02.09.2020)

References

1. Schwab, Klaus (2019). The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed: 02.09.2020)
2. Schwab, Klaus (2018). The Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf> (accessed: 02.09.2020)
3. Lekovic, V. & Cvetanovic, S. (2012). Institutions as a factor of competitiveness improvement. Volume 1. Chapter 5. PP. 93–110.
4. Okara D., Cherny'shev V. i Shy'nkarenko L. Doslidzhennya rozvy'tku Ukrayiny' na osnovi indeksu global'noyi konkurentospromozhnosti // My'kolayivs'ky'j nacional'ny'j universy'tet imeni Suxomly'ns'kogo. 2018. Vy'pusk 22. PP. 84–90.
5. World Economic Forum, (2016). Labor market efficiency. URL: <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/labor-market-efficiency/> (accessed: 02.09.2020)
6. World Economic Forum, (2016). Financial market efficiency. URL: <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/financial-market-efficiency/#view/fn-74> (accessed: 02.09.2020)
7. World Economic Forum, (2016). Market size. URL: <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/market-size/> (accessed: 02.09.2020)

Неміш Юлія Василівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

Немиш Юлия Васильевна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа*

Nemish Yuliya

*PhD, Associate Professor of the Department of Finance
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
ORCID: 0000-0002-4676-1177*

Власенко Юрій Григорович

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії
факультет аграрного менеджменту*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Власенко Юрий Григорьевич

*кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории
факультет аграрного менеджмента*

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Vlasenko Yuriy

*PhD, Associate Professor of the Department of Economic Theory
Faculty of Agrarian Management
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0001-7071-2984*

Лебедченко Віра Віталіївна

*старший викладач кафедри економіки, маркетингу та
міжнародних економічних відносин*

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Лебедченко Вера Витальевна

*старший преподаватель кафедры экономики, маркетинга и
международных экономических отношений*

*Национальный аэрокосмический университет им. М. Е. Жуковского
«Харьковский авиационный институт»*

Lebedchenko Vira

*Senior Lecturer of the Department of Economics, Marketing and
International Economic Relations
National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
ORCID: 0000-0003-2180-9063*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6271

**ПОДОЛАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ**

**ПРЕОДОЛЕНИЕ ДИСПРОПОРЦИЙ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ**

OVERCOMING DISPROPORTIONS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

Анотація. Успішність функціонування держави повною мірою залежить від успішності діяльності її складових, якими власне й виступають регіони. Так, у світі не існує країни, вся територія якої розвивалися б на одному рівні. Це пов'язано із географічним розташуванням біля кордонів та в гірських районах, відсутністю природних ресурсів, низьким рівнем розвитку економіки, неефективною діяльністю органів місцевої влади, тощо. Проте, серед перелічених чинників, існують такі, на які можна здійснювати цілеспрямований вплив з метою їхнього усунення на шляху до вирівнювання диспропорцій у економічному та соціальному розвитку регіонів, що в свою чергу формує актуальність даного дослідження.

Таким чином, у науковій статті визначено передумови, які слугують виникнення диспропорцій у розвитку окремих територій, а також причини на які можна вплинути, а на які ні. Окрім того, проаналізовано темпи розвитку регіонів України за 2019 рік, шляхом визначення рейтингу областей та динаміки переміщення областей у його межах за 2018–2019 роки, проілюстровано динаміку зміни наявного доходу населення у розрізі регіонів за аналогічний період, а також динаміку зміни індексу промислової продукції. На основі аналізу виділено ряд лідируючих областей, а саме, м. Київ та Київська область, а також Одеська, Рівненська та Херсонська області і тих, які постійно відстають. Зокрема, серед відстаючих областей виділяють Хмельницьку та Чернівецьку.

В той же час, продовжуючи окреслену лінію дослідження виділено перелік інструментів, які можуть застосовуватись владними органами для покращення ситуації шляхом використання засад державного регулювання через впровадження регіональних ініціатив, впровадження програм конкретно-цільового характеру, використання системного підходу та безперервного контролю за реалізацією заходів.

З іншого боку, для вирівнювання диспропорцій у економічному та соціальному розвитку у всьому світі активно використовуються програми та проекти. Відтак, у науковій статті проаналізовано перелік програм, які реалізуються на теренах України, а також визначено засади формування нової Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки з урахуванням реалій сьогодення, в тому числі загальнодержавного карантину.

Ключові слова: регіон, методи стимулювання розвитку регіонів, програми розвитку, проекти, Державна стратегія розвитку регіонів, Міністерство розвитку громад та територій України.

Аннотация. Успешность функционирования государства в полной мере зависит от успешности деятельности ее составляющих, которыми собственно и выступают регионы. В мире не существует страны, вся территория которой развивались бы на одном уровне. Это связано с географическим расположением близ границ и в горных районах, отсутствием природных ресурсов, низким уровнем развития экономики, неэффективной деятельностью органов местной власти и тому подобное. Однако, среди перечисленных факторов, существуют такие, на которые можно осуществлять целенаправленное воздействие с целью их устранения на пути к выравниванию диспропорций в экономическом и социальном развитии регионов, что в свою очередь формирует актуальность данного исследования.

Таким образом, в научной статье определены предпосылки, которые провоцируют возникновения диспропорций в развитии отдельных территорий, а также причины на которые можно повлиять, а на какие нет. Кроме того, проанализированы темпы развития регионов Украины за 2019 год, путем определения рейтинга областей и динамики перемещения областей в его пределах за 2018–2019 годы, проиллюстрировано динамику изменения располагаемого дохода населения в разрезе регионов за аналогичный период, а также динамику изменения индекса промышленной продукции. На основе анализа выделен ряд лидирующих областей, а именно, г. Киев и Киевская область, а также Одесская, Ровенская и Херсонская области и тех, которые постоянно отстают. В частности, среди отстающих областей выделяют Хмельницкую и Черновицкую.

В то же время, продолжая очерченную линию исследования выделено перечень инструментов, которые могут применяться властями для улучшения ситуации путем использования принципов государственного регулирования через внедрение региональных инициатив, внедрение программ конкретно-целевого характера, использование системного подхода и непрерывного контроля за реализацией мероприятий.

С другой стороны, для выравнивания диспропорций в экономическом и социальном развитии во всем мире активно используются программы и проекты. Поэтому, в научной статье проанализированы перечень программ развития регионов, которые реализуются на территории Украины, а также определены принципы формирования новой Государственной стратегии регионального развития на 2021–2027 годы с учетом реалий, в том числе общегосударственного карантина.

Ключевые слова: регион, методы стимулирования развития регионов, программы, проекты, Государственная стратегия развития регионов, Министерство развития общин и территорий Украины.

Summary. The success of the state fully depends on the success of its components, which are actually the regions. Yes, there is no country in the world whose entire territory would develop on one level. This is due to the geographical location near borders and in mountainous areas, lack of natural resources, low level of economic development, inefficient activities of local authorities, etc. However, among the listed factors, there are those that can be purposefully influenced in order to eliminate them on the way to equalizing disparities in economic and social development of regions, which in turn forms the relevance of this study.

Thus, the scientific article identifies the prerequisites that serve as the emergence of disparities in the development of individual territories, as well as the reasons that can be influenced and not. In addition, the pace of development of regions of Ukraine in 2019 is analyzed by determining the rating of regions and the dynamics of movement of regions within it in 2018–2019, illustrates the dynamics of changes in disposable income by region for the same period, as well as the dynamics of industrial production index. Based on the analysis, a number of leading oblasts were identified, namely, Kyiv and Kyiv oblasts, as well as Odesa, Rivne and Kherson oblasts and those that are constantly lagging behind. In particular, Khmelnytsky and Chernivtsi oblasts are among the lagging behind oblasts.

At the same time, continuing the outlined line of research, a list of tools that can be used by the authorities to improve the situation through the use of state regulation through the implementation of regional initiatives, implementation of targeted programs, systematic approach and continuous monitoring of measures.

On the other hand, programs and projects are actively used to balance disparities in economic and social development around the world. Therefore, the scientific article analyzes the list of programs implemented in Ukraine, as well as the principles of forming a new State Strategy for Regional Development for 2021–2027, taking into account the realities of today, including national quarantine.

Key words: region, methods of stimulating development of regions, development programs, projects, State strategy of development of regions, Ministry of development of communities and territories of Ukraine.

Постановка проблеми. Питання нерівномірності соціально-економічного розвитку країн, регіонів, окремих територій всередині країни поруч із відмінностями у рівнях доходів населення, які проживаються на цих територіях носять в собі глобальний характер. Так, у межах кожної країни світу виділяються території із вищими темпами соціально-економічного зростання, рівнями доходів та життя населення, а також ті, які значною мірою відстають. В основному це може бути зумовлено розміщенням регіону в прикордонній території, обмеженістю природних ресурсів, неефективним державним управлінням, тощо. Тобто, існують чинники, які за допомогою ефективної політики можна нівелювати, а також ті, які змінити не можливо, як наприклад відсутність ресурсів.

В той же час, високий ступінь регіональних відмінностей означає виділення групи депресивних регіонів в межах країни, що може у підсумку призвести до глибоких соціальних конфліктів щодо територіального розподілу ресурсів, а також негативно вплинути на економічну, соціальну та політичну стабільність держави. Поруч із цим, відсутність ефективної та послідовної державної регіональної політики ще більшою мірою поглиблює ситуацію, що формує собою додатковий рівень економічної загрози. Відтак, закономірно виникає необхідність

пошуку можливих напрямків подолання диспропорцій регіонального розвитку, в тому числі шляхом запозичення досвіду розвинутих країн, що в свою чергу зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи всеосяжність окресленої проблематики, її дослідженням займалися вчені та науковці з усього світу. Зокрема, питанням вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку приділяли увагу такі вчені, як Pawlewicz, K., Senetra, A. [10], Nurlanova, N., Satybalidin, A., Brimbetova, N., Kireyeva, A. [9], Науменко Ж. [5], Шевченко О. [8], Кляяненко Б., Лібанова Е., Лукаяненко Д., Стеченко Е., Чернюк Л., Завадських, Г. [2] та багато інших. У цих працях запропоновано фундаментальні основи для визначення особливостей територіального розвитку, розробки на основі отриманих результатів конкретних заходів по усуненню диспропорцій, а також формування та реалізації регіональної політики держави. Проте, наявність територій, які відстають у своєму соціально-економічному розвитку, поруч із високим рівнем інтересу до даної тематики, який з кожним роком лише зростає, підтверджують необхідність проведення подальшого дослідження зазначеної тематики для формування комплексу пропозиції по покращенню ситуації.

Постановка завдання. Відтак, метою даного наукового дослідження виступає аналіз поточних

диспропорцій в соціально-економічному розвитку регіонів України поруч із визначенням шляхів подолання ситуації, скоригованих за рахунок використання досвіду розвинутих країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність глибоких диспропорцій у соціальному та економічному розвитку окремих територій впливає на утруднення реалізації ефективних державних змін, стримує утворення внутрішнього ринку товарів та послуг, поглиблює економічну кризу, а також збільшує відмінності між учасниками соціуму [9]. Саме тому, надзвичайно важливо всіма силами намагатися вирівняти існуючі відмінності у темпах економічного та соціального зростання, що власне й відбувається в Україні протягом останніх років. Так, зараз ми можемо відстежити зміщення акцентів політики держави із центрального рівня на місцевий, яке здійснюється поруч із передачею повноважень владним органам на місцях, що в свою чергу відкриває шлях для забезпечення збалансова-

ного соціально-економічного розвитку регіонів на довгострокову перспективу [2, с. 77].

В той же час, незважаючи на заходи, які приймаються державою, проблема значних диспропорцій у розвитку регіонів залишається надзвичайно актуальною. Зокрема, на підтвердження цього проаналізуємо рейтинг регіонів України за підсумками 2019 року із відстеженням динаміки переміщення регіонів в межах рейтингу за 2018–2019 роки (табл. 1).

Таким чином, із даних, наведених в таблиці, можемо побачити, що лідер рейтингу протягом періоду дослідження залишався незмінним — місто Київ. При цьому, найбільше покращили свої позиції в рейтингу такі області як Миколаївська (+9), Одеська (+9), Кіровоградська (+6) та Київська (+3). З іншого боку, значною мірою погіршився рейтинг таких областей як Хмельницька (–5), Волинська (–4), Харківська (–4) та Тернопільська (–3). Всі інші області змінили свої позиції на +/- одну-дві позиції, що свідчить про стабільність їх діяльності.

Таблиця 1

Рейтинг регіонів України за підсумками 2019 року

Регіони	Загальне місце регіону		Динаміка
	2018 рік	2019 рік	
м. Київ	1	1	–
Вінницька	4	2	+2
Дніпропетровська	5	3	+2
Рівненська	3	4	-1
Київська	8	5	+3
Харківська	2	6	-4
Чернівецька	6	7	-1
Львівська	11	8	+3
Кіровоградська	15	9	+6
Тернопільська	7	10	-3
Черкаська	9	11	+2
Миколаївська	21	12	+9
Одеська	22	13	+9
Івано-Франківська	16	14	+2
Полтавська	10	15	-5
Житомирська	13	16	-3
Хмельницька	12	17	-5
Волинська	14	18	-4
Херсонська	18	19	-1
Закарпатська	19	20	-1
Сумська	17	21	-4
Чернігівська	23	22	+1
Запорізька	20	23	-3
Луганська	25	24	+1
Донецька	24	25	-1

Джерело: складено автором на основі [3]

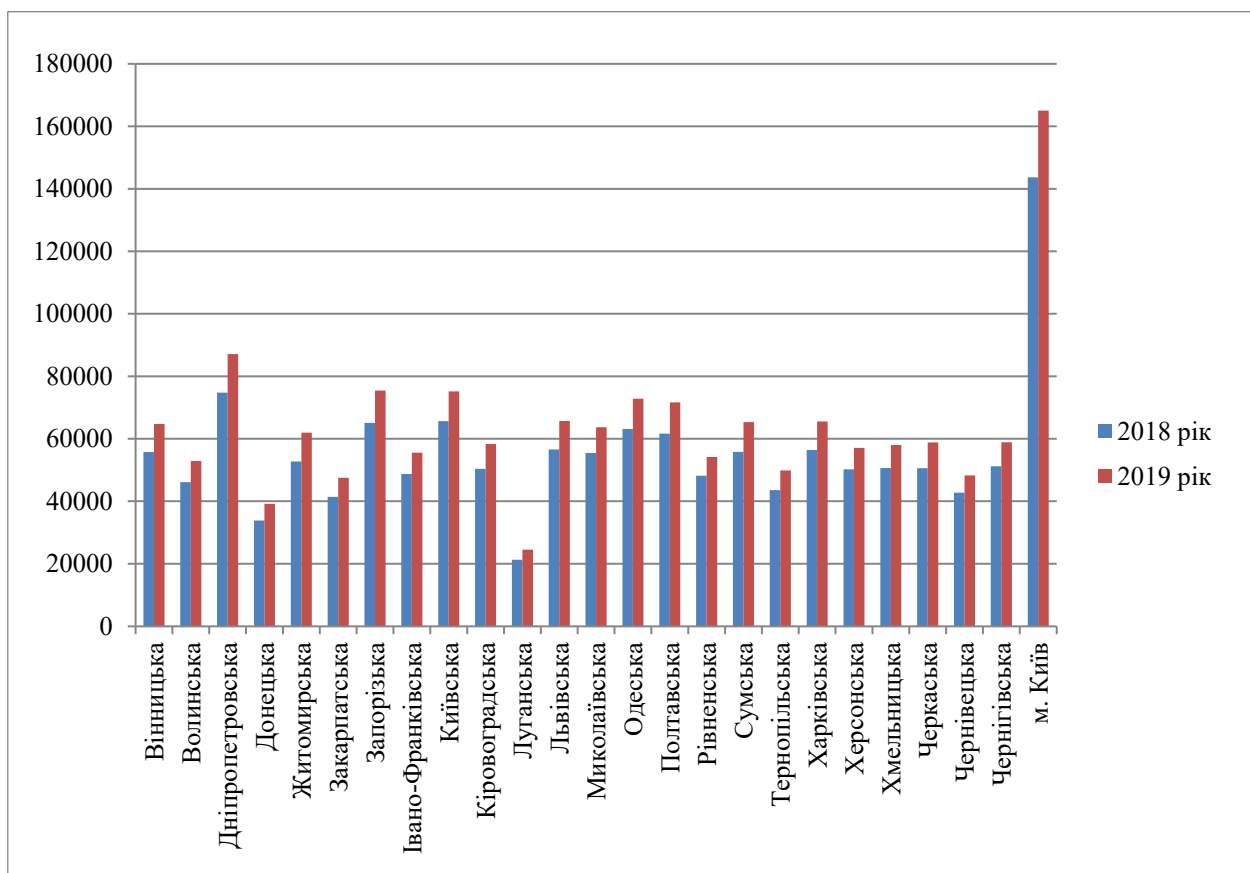

Рис. 1. Наявний дохід населення у розрахунку на 1 особу населення, гривень

Джерело: складено автором на основі [3]

В той же час, вагомим показником, який свідчить про темпи соціального та економічного розвитку є розмір наявного доходу населення у розрахунку на одну особу. Відтак, проаналізуємо динаміку зміни даного показника протягом 2018–2019 років за допомогою Рис. 1.

Отже, із наведеного рисунку, можемо побачити, що найбільше зріс обсяг наявних доходів у м. Києві, а також у Дніпропетровській, Запорізькій, Сумській, Полтавській та Житомирській областях. Найменше обсяг наявного доходу населення зріс у Луганській, Донецькій, Чернівецькій, Рівненській та Івано-Франківській областях. Поруч із цим, варто зазначити, що зростання доходів відбувалось по всій країні.

Не менш важливим під час оцінки економічного розвитку регіону є визначення індексу промислової продукції. Відтак, проаналізуємо зміну даного індексу у 2019 році по відношенню до попереднього, оформивши результати за допомогою рис. 2.

Таким чином, як свідчать дані, наведені на рисунку, найбільше Індекс промислової продукції зріс у Вінницькій, Одеській, Рівненській та Херсонській областях, що свідчить про активізацію рівня виробництва промислової продукції в даних регіонах, що є

надзвичайно позитивним для економічного зростання. В той же час, значно знизився даний показник у Хмельницькій, Закарпатській, Чернігівській та Житомирській областях, що в свою чергу свідчить про негативну тенденцію у промисловому секторі.

Узагальнюючи вищенаведену статистику, можемо сформулювати висновки, що найбільш стабільно розвивається м. Київ та Київська область, а також Одеська, Рівненська та Херсонська області. Окрім того, стійка негативна тенденція по соціально-економічному розвитку відстежується у Хмельницькій та Чернівецькій областях. У всіх інших регіонах України відстежувалось зростання одних показників соціально-економічного розвитку поруч із зниженням інших, що в свою чергу доводить необхідність реалізації заходів по вирівнюванню наявних диспропорцій у їх розвитку.

Ключовими суб'єктами у даному процесі стають органи регіонального та місцевого управління, функціонування яких є результатом відкидання традиційної системи побудови влади по вертикалі. На забезпечення місцевими органами необхідних повноважень та компетенцій для реалізації регіональних програм та заходів розвитку територій необхідно в першу чергу формування відповідної

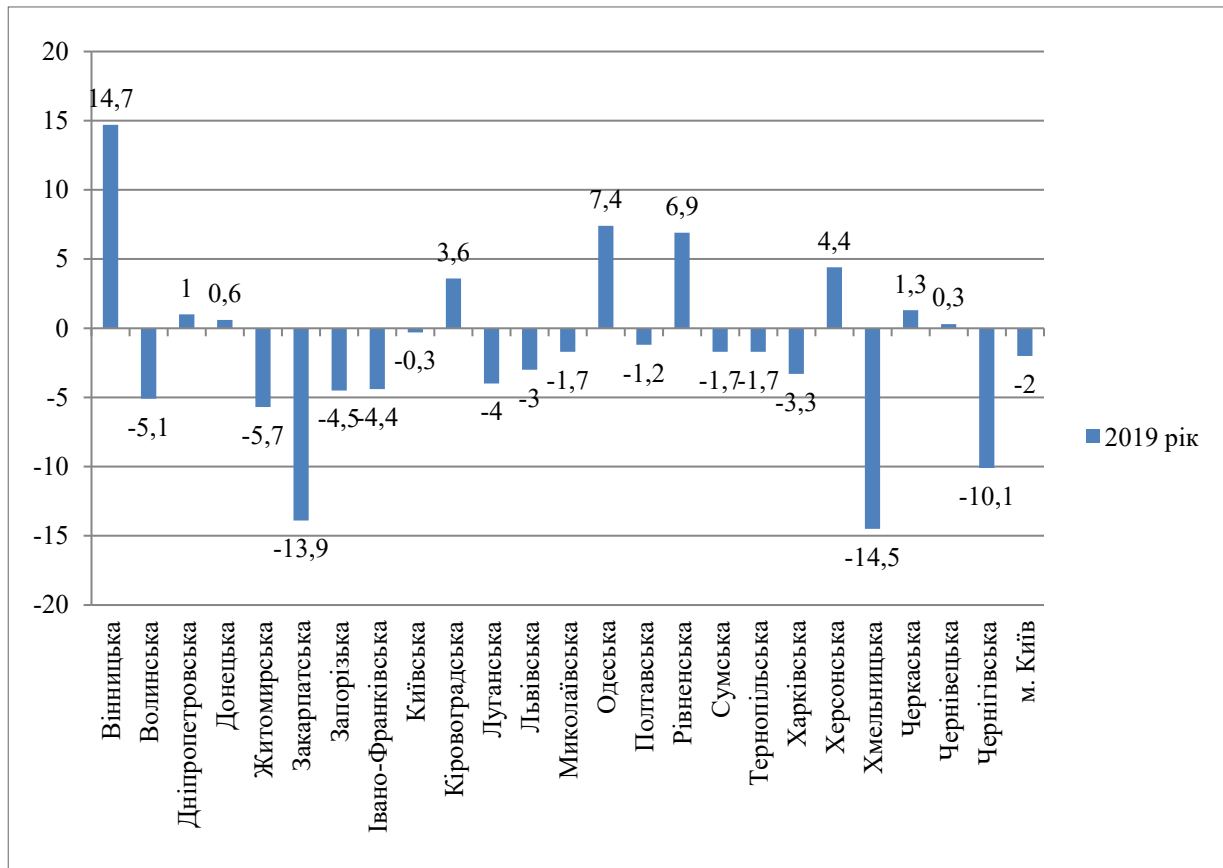

Рис. 2. Індекс промислової продукції, % до попереднього року

Джерело: складено автором на основі [3]

науково-методологічної та нормативно-правової бази, яка б надала їм право розробляти стратегії, приймати рішення щодо особливостей проведення інвестиційної, фінансово-кредитної, структурної, соціальної та економічної політики в регіоні [5, с. 281]. В той же час, повинно бути розуміння, що ринкові механізми не є здатними повною мірою забезпечити подолання наявних регіональних відмінностей, саме тому у всіх прогресивних країнах світу ринковий механізм доповнюється заходами державного регулювання, ступінь використання яких визначається залежно від об'єму завдань, які потрібно виконати на певному етапі розвитку [10].

Таким чином, для створення передумов для успішного економічного та соціального розвитку регіонів, на шляху до вирівнювання наявних диспропорцій вкрай важливим є використання державного регулювання поруч із застосуванням регіональних ініціатив та місцевих виконавців. Окрім того, надзвичайно важливим є забезпечення конкретно-цільового характеру заходів, які плануються, поруч із застосуванням системного підходу у використанні заходів та методів державної підтримки конкретного регіону. В той же час, необхідно враховувати вадливість своєчасного та всебічного контролю за реалізацією

заходів, з метою своєчасного виявлення відхилень та коригувань подальшого плану дії [8, с. 111].

На практиці ключовими документами, якими визначають та задаються напрямки регіонального розвитку в Україні є прийнята у 2017 Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [6] та розроблений до неї План заходів на 2018–2020 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [7]. В межах даних документів, визначаються сім програм регіонального розвитку у наступних сферах (рис. 3).

Окрім вищезазначених нормативних актів, Міністерством розвитку громад та територій України видано Наказ № 64, згідно з яким затверджено перелік програм регіонального розвитку, які плануються профінансувати за рахунок коштів отриманих від Європейського союзу (ЄС) та із державного бюджету на загальну суму 366,1 млн. грн. Зокрема, у 2020 році планується профінансувати 53 проекти в 11 областях України за п'ятьма напрямками регіонального розвитку: інноваційна економіка, сільський розвиток, розвиток людського потенціалу, туризму та загальноукраїнська солідарність.

Вищезазначені напрямки також зібрані у довіднику програм щодо секторальної підтримки

Рис. 3. Сфери реалізації програм регіонального розвитку відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року

Джерело: складено автором на основі [7]

в Україні Європейським Союзом. Метою формування такого довідника програм є детальний опис кожної із них, із детальним зазначенням завдань, на вирішення яких спрямовані програми, очікуваних результатів та обсягів фінансування, на які можуть розраховувати регіони, які приймуть рішення про втілення цих програм в межах своєї території [4].

Окрім того, Указом Президента України Міністерством розвитку громад та територій України проводиться розробка проекту Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. При цьому даній стратегії відводиться надзвичайно важлива роль у зв'язку із тим, що питанням регіонального розвитку досі не розглядалось як одне з найважливіших у державі, а останні події, які сколихнули весь світ у зв'язку із запровадженням карантину значною мірою вплинули на соціальну та економічну ситуацію в нашій країні. Окрім того, ситуація погіршується тим фактом, що довготривалий жорсткий карантин був запроваджений лише у деяких областях України, у яких відстежується найбільший рівень захворюваності, що у підсумку ще більшою мірою вплинуло на формування диспропорцій у темпах розвитку окремих територій [4].

В той же час, окрім вищезазначеного, стратегія на 2021–2027 роки буде націлена на такі стратегічні цілі як формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах, а також підвищення конкурентоздатності регіонів [4].

Під час свого інтерв'ю, перший заступник Міністра розвитку громад та територій зазначив, що від економічного розвитку окремої території залежить безпека держави загалом. Адже є території, які розвиваються нерівномірно, зокрема у гірських та прикордонних районах, а також області з стійким низьким економічним розвитком, які потребують додаткової уваги. Тому уряд має на меті забезпечити всіх громадян державними послугами не залежно від місця їх проживання.

Окрім того, на відміну від чинної Державної стратегії регіонального розвитку на 2014–2020 року, на виконання якої не було закріплено коштів у бюджеті, нову стратегію планується забезпечити таким ресурсом. В той же час, зараз у Верховній Раді України триває обговорення проекту закону про внесення поправок до Бюджетного кодексу України, щодо підвищення ефективності використання ресурсів Державного фонду регіонального розвитку, згідно з яким передбачається третину коштів даного фонду спрямовувати на виконання програм та проектів регіонального розвитку, які будуть визначені у новій стратегії [1].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підсумовуючи проведене дослідження можемо зазначити, що розвиток окремих територіальних одиниць у структурі держави є основою для її забезпечення її економічного та соціального зростання. Відтак, по всьому світі активно проводиться політика стимулювання розвитку окремих територій на шляху до вирівнювання наявних диспропорцій у їх

розвитку. Не виключенням є й Україна, у складі якої є багато прикордонний та гірський районів, а також таких, у яких відстежується тривалий шлях сповільненого економічного та соціального росту.

Для покращення ситуації, державою на центральному рівні та владними органами на місцях використовується цілий арсенал інструментів. Зокрема, з-поміж них виділяють використання засад державного регулювання із застосуванням регіональних ініціатив та місцевих виконавців, впровадження принципів конкретно-цільового характеру реалізованих заходів, системного підходу під час державної підтримки регіонів, поруч із проведенням

всбічного контролю за реалізацією заходів з метою своєчасного виявлення відхилень та внесення відповідних коригувань.

Окрім того, вагомим внеском для розвитку регіонів є реалізація програм та проектів, які здійснюються як за рахунок коштів державного бюджету, так і за підтримкою міжнародних інституцій. Зараз Україна стоїть на порозі прийняття нової стратегії регіонального розвитку, на яку в умовах ситуації яка склалась не лише у нашій країні, а й по всьому світі покладаються великі надії. Результат її запровадження та виконання ми матиме змогу відстежити в найближчому майбутньому.

Література

1. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. Офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-osnovi-proektu-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-do-2027-roku-znahoditsya-lyudina-yiyi-potrebi-ta-mozhливosti-dlya-rozvitku-dmitro-zhivickij> (дата звернення 05.09.2020).
2. Завадських Г. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 2(26). С. 76–79.
3. Міністерство розвитку громад та територій України. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів. Рейтингова оцінка за 2019 рік. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavnarehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/rejtyngova-ocinka-za-2019-rik-prezentacijni-materialy/> (дата звернення 04.09.2020).
4. Міністерство розвитку громад та територій України // Офіційний веб-сайт Міністерства. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/zatverdzheno-perelik-proektiv-region/> (дата звернення 04.09.2020).
5. Науменко Ж. Диспропорції регіонального розвитку: визначення диспропорцій та методи їх подолання // Економічні інновації. 2012. № 50. С. 281–282.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. за № 385 «Про затвердження програми регіонального розвитку на період до 2020 року» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p#n11> (дата звернення 04.09.2020).
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.2018 р. за № 733 «Деякі питання реалізації у 2018–2020 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2018-p#Text> (дата звернення 04.09.2020).
8. Шевченко О. Механізм визначення соціально-економічних каталізаторів диспропорцій розвитку регіонів на основі інструментального аналізу // Економічний вісник університету. 2019. № 42. С. 110–113.
9. Nurlanova, N., Satybalidin, A., Brimbetova, N., Kireyeva, A. Reduction of Economic Disparities in the Regions of Kazakhstan Based on Inclusive Development. URL: <http://www.jafeb.org/journal/article.php?code=66680> (дата звернення 03.09.2020).
10. Pawlewicz, K., Senetra, A. Differences in the Environmental, Social and Economic Development of Polish-Lithuanian Trans-Border Regions. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-019-02179-9> (дата звернення 03.09.2020).

References

1. The only web portal of executive bodies. Official site. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-osnovi-proektu-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-do-2027-roku-znahoditsya-lyudina-yiyi-potrebi-ta-mozhливosti-dlya-rozvitku-dmitro-zhivickij> (Accessed 05 Sept. 2020).
2. Zavadsjkykh, Gh. (2014), Disproportions of socio-economic development of the regions of Ukraine and ways to reduce them // Zbirnyk naukovykh pracj Tavrijskoghho derzhavnoghho aghrotekhnologhichnogho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 2(26), PP. 76–79.

3. Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine. Monitoring of socio-economic development of regions. Rating for 2019. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/rejtyngova-oczinka-za-2019-rik-prezentaczijni-materialy/> (Accessed 04 Sept. 2020).

4. Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine. Official website of the Ministry. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/zatverdzheno-perelik-proektiv-region/> (Accessed 04 Sept. 2020).

5. Naumenko, Zh. (2012) Disproportions of regional development: definition of disproportions and methods of their overcoming // *Ekonomichni innovaciji*, vol. 50, PP. 281–282.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014) Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «About approval of the program of regional development for the period till 2020». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п#n11> (Accessed 04 Sept. 2020).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of implementation in 2018–2020 of the State Strategy of Regional Development for the period up to 2020». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2018-п#Text> (Accessed 04 Sept. 2020).

8. Shevchenko, O. (2019), The mechanism of definition of social and economic catalyts of disproportions of development of regions on the basis of the instrumental analysis // *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 42. PP. 110–113.

9. Nurlanova, N., Satybaldin, A., Brimbetova, N., Kireyeva, A. (2019), Reduction of Economic Disparities in the Regions of Kazakhstan Based on Inclusive Development. URL: <http://www.jafeb.org/journal/article.php?code=66680> (Accessed 03 Sept. 2020).

10. Pawlewicz, K., Senetra, A. (2020). Differences in the Environmental, Social and Economic Development of Polish-Lithuanian Trans-Border Regions. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-019-02179-9> (Accessed 03 Sept. 2020).

Ігнатенко Руслана Володимирівна
аспірант кафедри фінансів
Одеський національний економічний університет

Игнатенко Руслана Владимировна
аспирант кафедры финансов
Одесский национальный экономический университет

Ignatenko Ruslana
PhD student at the Department of Finance
Odessa National University of Economics

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6312

ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ РЕФОРМИ

ФИНАНСОВАЯ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ В УКРАИНЕ: ПОСЛЕДСТВИЯ РЕФОРМЫ

FINANCIAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE: CONSEQUENCES OF REFORM

Анотація. Прагнення України до європейського простору визначається цілями і завданнями. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затверджена Кабінетом Міністрів України від 1 квітня 2014 року, викликана політичними процесами, які передбачають фінансову децентралізацію. Децентралізація – це передача значних повноважень і бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування – це коли жителі міст і сіл самі вирішують більшість важливих питань, самі несуть відповідальність за шкільну і дошкільну освіту, охорону здоров'я першого рівня, культурні установи і зручності. Тобто головне завдання децентралізації та об'єднання громад – дати право вирішувати питання жителям міст і сіл. Реформа місцевого самоврядування покликана створити систему, в якій органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть ефективно виконувати свої функції, а громади шляхом виборів самі вирішують, як буде розвиватися їх регіон. Стаття є комплексним дослідженням проблем фінансової децентралізації в Україні. Метою статті є розкриття особливостей фінансової децентралізації в Україні та вирішення питань щодо подальшої успішної реалізації реформи. Вирішені питання досягнення економічної ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Проведено аналіз результатів першого етапу реформи фінансової децентралізації. У статті аналізується динаміка формування об'єднаних територіальних громад, процес формування власних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Доведено, що реформа дала поштовх до повноцінного розвитку громад, можливості поліпшити життя у кожному населеному пункті та у країні в цілому. У статті використано загальнонаукові та прикладні методи (історичний, математичної статистики, системного порівняння, структурно-функціональні підходи до аналізу даних). За результатами аналізу представлені основні рекомендації щодо забезпечення ефективності реалізації адміністративно-територіальної реформи та сталого розвитку реформи місцевого самоврядування.

Ключові слова: фінансова децентралізація, адміністративно-територіальна реформа, місцеві бюджети, власні доходи місцевих бюджетів, об'єднанні територіальні громади.

Аннотация. Стремление Украины к европейскому пространству определяется целями и задачами. Концепция реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине, утвержденная Кабинетом Министров Украины 1 апреля 2014 года, вызвана политическими процессами, которые предусматривают финансовую децентрализацию. Децентрализация – это передача значительных полномочий и бюджетов от государственных органов органам местного самоуправления. Местное самоуправление – это когда жители городов и сел сами решают

большинство важных вопросов, сами несут ответственность за школьное и дошкольное образование, здравоохранение первого уровня, культурные учреждения и удобства. То есть главная задача децентрализации и объединения сообществ – дать право решать вопросы жителям городов и сел. Реформа призвана создать систему, в которой органы исполнительной власти и органы местного самоуправления могут эффективно выполнять свои функции, а общины путем выборов сами решают, как бюджет развиваться их регион. Статья является комплексным исследованием проблем финансовой децентрализации в Украине. Целью статьи является комплексная оценка текущего состояния объединенных территориальных сообществ в контексте финансовой децентрализации. Решены вопросы достижения экономической эффективности деятельности органов местного самоуправления. Проведен анализ результатов первого этапа реформы финансовой децентрализации. В статье анализируется динамика формирования объединенных территориальных сообществ, процесс формирования собственных финансовых ресурсов органов местного самоуправления. Доказано, что реформа дала толчок к полноценному развитию общин, возможности улучшить жизнь в каждом населенном пункте и в стране в целом. Используются общенаучные и прикладные методы (исторический, математической статистики, системного сравнения, структурно-функциональные подходы к анализу данных). По результатам анализа представлены основные рекомендации по обеспечению эффективности реализации административно-территориальной реформы и устойчивого развития реформы местного самоуправления.

Ключевые слова: финансовая децентрализация, административно-территориальная реформа, местные бюджеты, собственные доходы местных бюджетов, объединенные территориальные общины.

Summary. Ukraine's striving for European space is determined by goals and objectives. The Concept of reforming local self-government and the territorial organization of power in Ukraine, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on April 1, 2014, caused by political processes that provide for financial decentralization. Decentralization is the transfer of significant powers and budgets from government bodies to local governments. Local self-government is when residents in cities and villages themselves decide most of the important issues, are themselves responsible for school and preschool education, first-level health care, cultural institutions, and amenities. That is, the main task of decentralization and unification of communities is to give the right to resolve issues to residents of cities and villages. The reform is designed to create a system in which the executive authorities and local self-government bodies can effectively perform their functions, and the communities themselves decide through elections how their region will develop. The article examines the process of decentralization of power and the formation of united territorial communities. The purpose of the article is a comprehensive assessment of the current state of the united territorial communities in the context of financial decentralization. Used general scientific and applied methods (historical, mathematical statistics, system comparison, structural and functional approaches to data analysis). The paper describes two stages of decentralization and their gradual implementation in Ukraine. The article analyzes the dynamics of the formation of united territorial communities, the process of forming their own financial resources of local governments. It has been proven that the reform gave impetus to the full development of communities, the opportunity to improve life in every locality and in the country as a whole. At the same time, there are a number of problematic issues that require solutions for the successful continuation of the reform. Based on the results of the analysis, the main recommendations are presented to ensure the effectiveness of the implementation of the administrative-territorial reform and the sustainable development of the local government reform.

Key words: financial decentralization, administrative-territorial reform, local budgets, own revenues of local budgets, united territorial communities.

Постановка проблеми. Нині в Україні найбільш важливим напрямом проведення реформи є децентралізація. Із початком проведення реформи фінансової децентралізації, відповідальність у забезпеченні регіонального розвитку була перенесена на місцевий рівень. Саме органи місцевого самоврядування повинні ефективно виконувати функції управління розвитком територіальних громад. Об'єднані територіальні громади отримали фінансову підтримку та повноваження для забезпечення виконання програм розвитку відповідних територій. У зв'язку з цим виникає необхідність у поглибленому дослідженні проблематики формування ОТГ на

сучасному етапі реформування органів місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації, а також впливу фінансової децентралізації на фінансову самодостатність ОТГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка теоретичних і практичних аспектів фінансової децентралізації знайшла відображення у важливих документах: Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [2]; Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [3]; Законі України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо приведення у відповідність положень

бюджетного законодавства у зв'язку із завершенням адміністративно-територіальної реформи» [4] та інших нормативних документах. Дослідженням фінансової децентралізації, розвитку місцевого самоврядування, у т.ч. формування доходів місцевих бюджетів, висвітлено у працях таких вчених-економістів, як Волохова І. С. [1], Лелечко А. П. [5] та ряд інших. Однак складність цієї проблеми потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття особливостей фінансової децентралізації в Україні та вирішення питань щодо подальшої успішної реалізації реформи.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні триває процес децентралізації влади, що має на меті «процес передання, розширення компетенцій і повноважень, право незалежного прийняття рішень, систему управління, самостійність, делегування, явище, спосіб територіальної організації влади» [1, с. 82].

У квітні 2014 року Уряд схвалив основний концептуальний документ — «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади» [2]. Після цього був затверджений План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі.

Практична реалізація процесу об'єднання територіальних громад розпочалась у 2015 році Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [3]. Добровільним об'єднанням членів ОТГ передбачається отримання можливості розпоряджатися ресурсами населених пунктів та відповідних повноважень.

До того ж, 15 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла проект закону «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо приведення у відповідність положень бюджетного законодавства у зв'язку із завершенням адміністративно-територіальної реформи» № 3614 [4]. Згідно з цим документом, ОТГ переходять на прямі міжбюджетні

відносини із Державним бюджетом, не підпорядковуючись районній раді, а самі визначають напрямки розвитку та на що витратити зароблені кошти.

«Поетапна децентралізація має бути здійснена шляхом упровадження прозорих правил передачі повноважень тим регіонам, які підтверджують (демонструють) достатню готовність взяти на себе відповідні зобов'язання щодо надання державних послуг. Це передбачає, по-перше, існування реального регіонального суб'єкта, що бере на себе відповідальність за реалізацію додаткових повноважень, по-друге, наявність у нього комплексу ресурсів (управлінських, організаційних, інтелектуальних, кадрових та ін.), які потрібні для додаткової роботи, і по-третє, прозорих механізмів та схем використання повноважень тощо» [5, с. 9].

Досвід проведення першого етапу децентралізації в Україні (2014–2018 роки) яскраво показав його успішність. Було запроваджено ряд змін пов'язаних із законодавчою базою. Саме нова законодавча база значно посилила мотивацію, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля. Також відіграла значну роль нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, які отримали певну автономію та незалежність від Державного бюджету.

Другий завершальний етап децентралізації (2019–2021 роки) — має на меті план дій спрямований на завершення основних частин програми реформ, а саме зменшення кількості районів та запровадження виконавчих комітетів для органів місцевого самоврядування в районах та областях. Таке завершення реформи на двох субрегіональних рівнях є дуже важливим для забезпечення належного управління та адміністративного об'єднання держави.

Таким чином, можемо проаналізувати результати реформи децентралізації в Україні за 2015–2019

Таблиця 1

Динаміка формування об'єднаних територіальних громад в Україні у 2015–2019 роках

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість ОТГ	159	366	665	806	1029
Кількість жителів в ОТГ (млн. осіб)	1,4	3,1	5,6	8,3	11,7
Площа ОТГ (тис. кв. км.)	36,8	89,6	167,5	193,5	246,8
Кількість територіальних громад, що об'єдналися та приєдналися	814	1782	3176	3738	4698
Кількість необ'єднаних та не приєднаних територіальних громад	10147	9179	7785	7223	6263

Джерело: складено автором на основі даних [6; 7]

роки. Динаміка формування ОТГ в Україні представлена в таблиці 1.

Процес формування ОТГ в Україні проходить досить динамічно. Згідно статистичних даних на кінець 2019 року було створено 1029 ОТГ, з яких 49 ОТГ очікують ЦВК про призначення перших виборів та 44 ОТГ з адміністративними центрами у містах обласного значення. 223 ОТГ утворилися в 2019 році, тоді як у 2018 році — лише 141. Тобто процес децентралізації продовжується. Однак 6263 громад досі не об'єдналися, чим погіршують перспективи свого власного розвитку.

Загальна площа об'єднаних територіальних громад на кінець 2019 року займає 246,8 тис. кв. км., тобто 42,9% від загальної площі України (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя). Натомість, кількість необ'єднаних та не приєднаних територіальних громад скоротилася на 38,3% або складає 61,7% від загальної кількості рад базового рівня станом на 01.01.2015 р.

У свою чергу, розширені інституційні та фінансові можливості ОТГ стимулюють стратегування спроможних територіальних громад відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку-2020 та регіональних стратегій. ОТГ отримали розширені можливості для ініціювання та участі у формуванні стратегій розвитку та їх втілення шляхом реалізації програм і проектів місцевого розвитку [8].

Формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування є однією з головних складових повноцінного розвитку України в умовах фінансової децентралізації. Таким чином, проаналізуємо фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, саме в контексті проведення фінансової децентралізації (рис. 1).

З початком фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів стрімко зростають: якщо у 2014 році до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 80,2 млрд. грн., то у 2019 році обсяги надходжень

зросли до 275,1 млрд. грн., що на 17,6% більше показника 2018 року. Такі результати стали можливими завдяки розширенню повноважень і зростанню зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, реалізації заходів щодо залучення резервів їх наповнення та підвищення ефективності адміністрування податків і зборів.

Серед дохідних джерел важливу роль у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування відіграють податкові надходження, які є основною статтею доходів місцевих бюджетів. У 2014 році їх величина становила 78,2 млрд. грн. Щодо 2019 року, то податкові надходження зросли до 268,3 млрд. грн. (табл. 2).

У 2014–2019 рр. обсяги неподаткових надходжень також зростали, хоча питома вага змінювалась по різному. У 2014 році їх величина становила 2,01 млрд. грн., а у 2019 році надходження становили 6,8 млрд. грн..

Нестабільна динаміка спостерігається у структурі такого надходження, як доходи від операцій з капіталом. У 2014 році їх величина становила 0,01 млрд. грн., а у 2019 році — 0,009 млрд. грн. Цей показник є дуже низьким та є наслідком зниження ефективності використання комунальної власності.

Проте основним проблемним питанням при формуванні дохідної частини місцевих бюджетів України є переважання міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, що свідчить про пряму фінансову залежність місцевих органів влади від перерозподілу коштів через державний бюджет.

За підсумками 2019 року власні доходи загального фонду у розрахунку на 1-го жителя зросли, у порівнянні з 2018 роком, на 23,4% і склали 6763,6 грн. (рис. 2). Ці фінансові ресурси дозволяють громадам: фінансувати заклади середньої освіти та дитячі садочки; організувати надання медичної допомоги мешканцям громад; забезпечувати організацію роботи будинків культури, бібліотек, спортивних

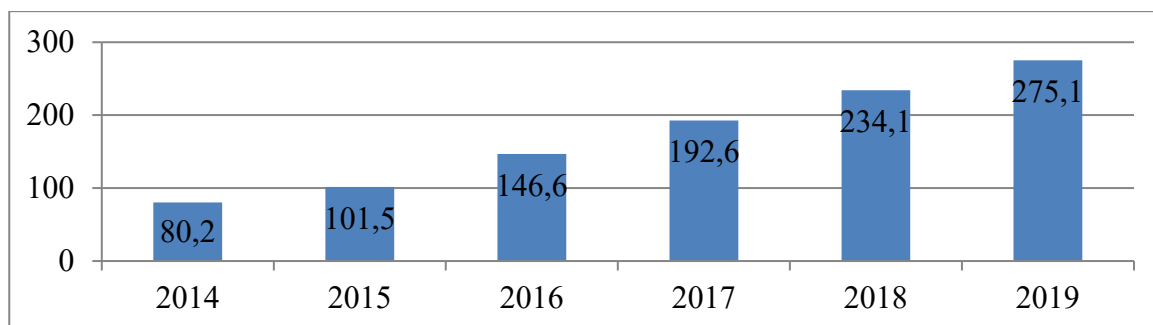

Рис. 1. Динаміка власних ресурсів загального фонду місцевих бюджетів за 2014–2019 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [9]

Таблиця 2

Динаміка обсягу та структури місцевих бюджетів України за 2014–2019 рр., млн. грн.

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Власні доходи (без урахування між-бюджетних трансфертів), у т.ч.:	80 230,1	101 574,7	146 648,3	192 671,5	234 105,1	275 170,1
Податкові надходження	78 209,1	97 667,9	141 257,7	185 717,2	227 103,7	268 307,1
Неподаткові надходження	2 010,1	3 892,1	5 377,1	6 931,9	6 991,8	6 853,8
Доходи від операцій з капіталом	10,891	14,662	13,553	22,273	9,619	9,148
Офіційні трансферти	116 782,3	173 196,8	194 706,2	261 278,5	285 032,7	244 355,3
Разом:	197 012,4	274 771,5	341 354,5	453 949,9	519 137,7	519 525,4

Джерело: складено автором на основі [10]

закладів; реалізувати інфраструктурні проекти та місцеві програми та заходи.

У 2019 році обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб у розрахунку на 1-го мешканця зріс, у порівнянні з 2018 роком, на 25,8% і склав 3987,2 грн. Місцеві податки та збори на 1-го мешканця зросли на 26,7% і склали 1864,2 грн.

Отже, оптимальний розмір громади показує баланс між масштабом та суспільною довірою, яка зосереджується на соціальних зв'язках, а саме можливість мешканців відчувати відповідальність за долю громади і спонукає сплачувати податки.

Завдяки фінансовій децентралізації суттєво змінилася ресурсна база місцевих бюджетів та сформувалися передумови для розвитку процесу добровільного об'єднання територіальних громад.

Водночас, існує низка невирішених питань, що формулюють ризики для подальшої успішної реалізації реформи. Відзначимо наступні проблемні моменти:

1) однією з найбільших проблем правової сфери є зволікання з упровадження змін до Конституції, що потрібні для повноцінного втілення Концепції місцевого самоврядування. Зокрема зміни сто-

совно адміністративно-територіального устрою, надання органам місцевого самоврядування ширших повноважень;

- 2) в Україні відсутній досвід управління фінансами об'єднаної територіальної громади, що обмежує підтримку реформування місцевих фінансів та спричиняє труднощі у вирішенні поточних проблем;
- 3) зростання обсягу фінансових ресурсів ОТГ призводить до підвищення ризиків неефективного їх використання;
- 4) неналежна ресурсна база для здійснення повноважень органів місцевого самоврядування;
- 5) не врегульоване питання оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади;
- 6) не врегульоване питання державного контролю та нагляду за законністю діяльності органів місцевого самоврядування та якістю надання населенню адміністративних та соціальних послуг;
- 7) відсутність форм прямого народовладдя (виборів, референдумів).

Подальша успішна реалізація реформи децентралізації вимагає продовження роботи щодо

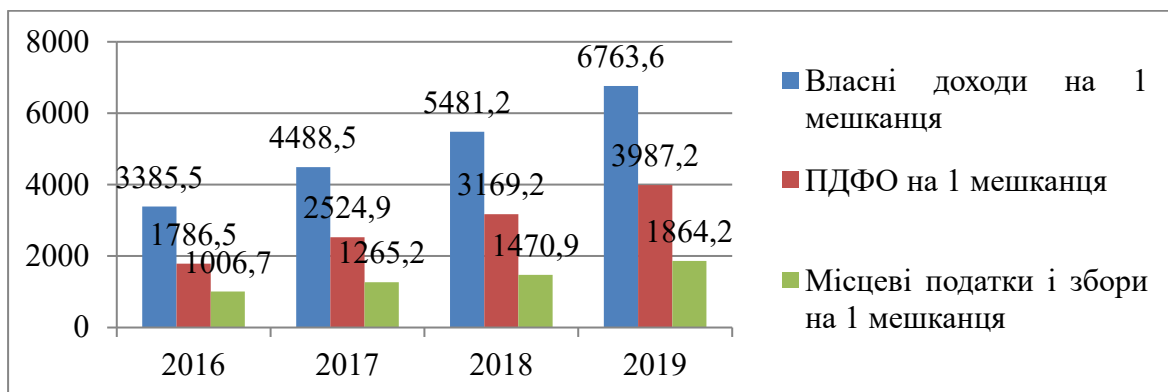

Рис. 2. Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів на 1-го мешканця за січень-грудень 2016–2019 років, грн.

Джерело: складено автором на основі [6]

удосконалення законодавчо-нормативного забезпечення реформи.

Також для вирішення проблемних питань щодо подальшого формування ОТГ необхідно:

- активізувати та затвердити перспективні плани із 100% покриття територій усіх областей;
- максимально сприяти добровільному об'єднанню та приєднанню громад, особливо до міст обласного значення;
- зміцнити засади конституційного ладу України;
- здійснювати належний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування;
- удосконалити систему державної фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад та забезпечити стабільними джерелами такої підтримки;
- органам державного управління оперативно реагувати на ризики та загрози;
- створити умови для забезпечення потреб та інтересів громадян;
- розвивати місцеву демократію.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, з 2014 року в Україні активно прохо-

дить процес децентралізації влади. Нині гарантією реалізації реформи місцевого самоврядування і децентралізації влади є створення об'єднаних територіальних громад. Посилення спроможності громади дієво впливати на суттєві характеристики якості свого життя — основа її сталого розвитку.

Оцінка результатів децентралізації свідчить про динамічність процесу у більшості регіонів України за 2015–2019 роки. Реформа місцевого самоврядування призвела до зміни територіального устрою та створення об'єднаних територіальних громад більш як на третині території України. Аналіз фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування України дозволив виявити позитивні тенденції до зростання власних доходів місцевих бюджетів. Така результативність свідчить про поступову зміну системи управління на місцях, розширення повноважень органів місцевого самоврядування та можливість забезпечення високого рівня якості життя населенню.

Реформа децентралізації має великий потенціал для стимулювання розвитку регіонів України, а через нього — розвитку всієї країни.

Література

1. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Одеса: Атлант, 2014. 462 с.
2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. // Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 30.07.2020).
3. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5.02.2015 № 157-VIII // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-VIII#Text> (дата звернення: 03.08.2020).
4. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо приведення у відповідність положень бюджетного законодавства у зв'язку із завершенням адміністративно-територіальної реформи від 15.07.2020 № 794-IX // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-20#Text> (дата звернення: 03.08.2020).
5. Лелечко А. П. Децентралізація в системі державного управління в Україні: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Київ, 2006. 20 с.
6. Моніторинг процесу децентралізації влади станом на січень 2020 року // Міністерство розвитку громад та територій України. URL: https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info (дата звернення: 06.09.2020).
7. Децентралізація влади: офіційний сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 07.09.2020).
8. Децентралізація влади: як зберегти успішність в умовах нових викликів? // Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2018. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopovid_Decentralization-ready-474fa.pdf (дата звернення: 14.09.2020).
9. Довідки щодо стану виконання місцевих бюджетів за 2014–2019 рр. / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 11.09.2020)
10. Річні звіти про виконання державного бюджету за 2014–2019 рр. // Державна Казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 11.09.2020)

References

1. Volokhova I. S. (2014) *Miscevi finansy ta perspektvyu pohlyblennja finansovoji decentralizaciji v Ukrajinі*. [Finances and prospects for deepening financial decentralization in Ukraine]. Odessa: Atlant (in Ukrainian).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (1 April 2014), «Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 333-p. «On Approval of Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of power in Ukraine». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (Accessed: 30.07.2020). (In Ukrainian).

3. The Law of Ukraine (05 February, 2015). № 157-VIII «On Voluntary Association of Territorial Communities». [Verhovna Rada Ukrai'ny]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-VIII#Text>, (Accessed: 03.08.2020). (In Ukrainian).

4. The Law of Ukraine (15 July, 2020). № 794-IX «On adoption as a basis of the draft Law of Ukraine on Amendments to the Budget Code of Ukraine to bring into line the provisions of budget legislation in connection with the completion of administrative-territorial Reform». [Verhovna Rada Ukrai'ny]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-20#Text> (Accessed: 03.08.2020). (In Ukrainian)

5. Lelechko A. P. (2006) Decentralizacija v systemi derzhavnogho upravlinnja v Ukrajinі [Decentralization in the system of public administration in Ukraine] (PhD Thesis), Kyiv.

6. Monitoring the process of decentralization of power as of January 2020. Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine. [Online], URL: https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info (Accesses: 06.09.2020)

7. Decentralization of power: an official website. [Online]. URL: <http://www.decentralization.gov.ua/> (Accessed: 07.09.2020).

8. Decentralization of power: how to maintain success in the face of new challenges? National Institute for Strategic Studies. (2018) [Online] URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopovid_Decentralization-ready-474fa.pdf (Accessed: 14.09.2020)

9. Information on the state of execution of local budgets for 2014–2019. Ministry of Finance of Ukraine. [Online], URL: <https://mof.gov.ua/uk> (Accesses: 11.09.2020).

10. Annual reports on the implementation of the state budget for 2014–2019. State Treasury Service of Ukraine. [Online], URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (Accesses: 11.09.2020).

Король Марина Михайлівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Король Марина Михайловна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры международных экономических отношений
ГБУЗ «Ужгородский национальный университет»*

Korol Maryna

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University
ORCID: 0000-0003-4031-0858*

Шумнегра Ольга Русланівна

*магістр факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Шумнегра Ольга Руслановна

*магистр факультета международных экономических отношений
ГБУЗ «Ужгородский национальный университет»*

Shumnegra Olha

*Master of the Faculty of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6298

**СУЧАСНИЙ СТАН БАНКІВСЬКОЇ
СИСТЕМИ САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ**

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ БАНКОВСКОЙ
СИСТЕМЫ САУДОВСКОЙ АРАВИИ**

**THE CURRENT STATE OF THE BANKING
SYSTEM OF SAUDI ARABIA**

Анотація. У даній науковій публікації був проаналізований сучасний стан банківської системи Королівства Саудівська Аравія. Визначено особливості функціонування ісламської банківської системи, основні види фінансових продуктів, що надаються банками та закони, на умовах яких надаються фінансові послуги мусульманам. Надано характеристику основним принципам ісламського банкінгу, що прописані в шаріаті, таким як, наприклад, виключення зі всіх фінансових операцій позичкового відсотка. Також наведено список головних саудівських банків та іноземних філій, що функціонують на території країни. Досліджено історичний аспект формування банківського сектору. Проаналізовані головні фінансові показники: динаміка активів, пасивів, кількість кредитів приватним та корпоративним клієнтам, визначена частка саудівських активів у світових ісламських фінансах. Також звернуто увагу на перспективність та успішність фондового ринку. Досліджено питання управління і контролю за діяльністю банків, та його роль. Зазначено список спеціалізованих кредитних установ, створених урядом, для надання вузькоспеціальних позик громадянам королівства. Виокремлена позитивна динаміка всіх показників навіть в умовах глобальних криз, завдяки хорошому закладеному фундаменту та зазначена подальша стратегія щодо функціонування в умовах світової пандемії. Розглянуто список основних внутрішніх проблем, які можуть

в майбутньому призупинити зростання. Окремо розглянуте питання залежності країни від цін на нафту, з подальшим впливом на диверсифікацію фінансів. Визначено перспективність банківської системи Саудівської Аравії у найближчому майбутньому, та роль Королівства як партнера у фінансових відносинах для вітчизняної економіки. Зроблено висновки на основі проведеного дослідження та перспективи подальшого стратегічного розвитку у даному напрямі.

Ключові слова: ісламська банківська система, принципи ісламського банкінгу, активи, пасиви, прострочені кредити, закони шаріату.

Аннотация. В данной научной публикации было проанализировано современное состояние банковской системы Королевства Саудовская Аравия. Определены особенности функционирования исламской банковской системы, основные виды финансовых продуктов, предоставляемых банками и законы, на условиях которых предоставляются финансовые услуги мусульманам. Охарактеризованы основные принципы исламского банкинга, которые прописаны в шариате, такие как, например, исключение из всех финансовых операций ссудного процента. Также приведен список главных саудовских банков и иностранных филиалов, функционирующих на территории страны. Исследован исторический аспект формирования банковского сектора. Проанализированы главные финансовые показатели: динамика активов, пассивов, количество кредитов частным и корпоративным клиентам, определенная доля саудовских активов в мировых исламских финансах. Также обращено внимание на перспективность и успешность фондового рынка. Исследован вопрос управления и контроля за деятельностью банков, и его роль. указан список специализированных кредитных учреждений, созданных правительством для оказания узкоспециальных займов гражданам королевства. Выявлена положительная динамика всех показателей даже в условиях глобальных кризисов, благодаря хорошему заложенному фундаменту, и указана дальнейшая стратегия относительно функционирования в условиях мировой пандемии. Рассмотрен список основных внутренних проблем, которые могут в будущем приостановить рост. Отдельно рассмотрен вопрос зависимости страны от цен на нефть, с последующим воздействием на диверсификацию финансов. Определены перспективность банковской системы Саудовской Аравии в ближайшем будущем, и роль Королевства в качестве партнера в финансовых отношениях для отечественной экономики. Сделаны выводы на основе проведенного исследования и перспективы дальнейшего стратегического развития в данном направлении.

Ключевые слова: исламская банковская система, принципы исламского банкинга, активы, пассивы, непогашенные кредиты законы шариата.

Summary. This scientific publication analyzes the current state of the banking system of the Kingdom of Saudi Arabia. The peculiarities of the functioning of the Islamic banking system, the main types of financial products provided by banks and the laws under which financial services are provided to Muslims are identified. The basic principles of Islamic banking, which are prescribed in the Sharia, are described, such as, for example, the exclusion of interest on all financial transactions. There is also a list of major Saudi banks and foreign affiliates operating in the country. The historical aspect of the formation of the banking sector is studied. The main financial indicators are analyzed: the dynamics of assets, liabilities, the number of loans to private and corporate clients, the share of Saudi assets in global Islamic finance. Attention is also paid to the prospects and success of the stock market. The issue of management and control over the activities of banks and its role are studied. a list of specialized credit institutions established by the government to provide highly specialized loans to citizens of the kingdom. The positive dynamics of all indicators even in the conditions of global crises, thanks to the well-laid foundation and the further strategy concerning functioning in the conditions of the world pandemic are allocated. The list of the main internal problems which can suspend growth in the future is considered. The issue of the country's dependence on oil prices, with further impact on financial diversification, is considered separately. The prospects of the banking system of Saudi Arabia in the near future, and the role of the Kingdom as a partner in financial relations for the domestic economy are determined. Conclusions are made on the basis of the conducted research and prospects of further strategic development in this direction.

Key words: Islamic banking system, principles of Islamic banking, assets, liabilities, outstanding loans, Sharia law.

Вступ та постановка проблеми. В сучасних умовах загальної інтернаціоналізації та глобалізації всіх економічних процесів, зокрема фінансового сектору, все більшу увагу починає привертати ісламський банкінг. Продемонструвавши власну стійкість під час глобальної кризи 2008–2009 рр., кризи 2019–2020 рр., з мінімальними втратами і надалі продовжуючи

нарощувати власні потужності, ісламський банкінг і діяльність його інститутів затвердили себе як одну з найперспективніших банківських систем світу.

Представники ісламських країн неодноразово висловлювали своє бажання і готовність інвестувати і в українську економіку. Проте процес налагодження цих зв'язків відбувається доволі повільно

за рахунок особливостей як Української банківської системи, так і ісламської фінансової моделі. Вивчення і ознайомлення з новим форматом надання фінансових послуг допоможе Україні налагодити відносини і краще зрозуміти надзвичайно перспективних партнерів та залучити нові ресурси у власну економіку.

Сьогодні одним з основних гравців на ринку ісламського банкінгу вважається Саудівська Аравія, що пояснюється високим попитом з боку корпоративних і приватних клієнтів. Тому для подальшого розвитку і залучення мусульманського фінансового сектору в Україну потрібен детальний аналіз і вивчення умов функціонування даної системи, на прикладі одного з найвагоміших існуючих ринків у Саудівській Аравії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом ісламського банкінгу та його фінансових інструментів займалися такі закордонні дослідники, як Фаяз Ахмад [9], Юех Л. [19], Самір С. [8], Сангетта Д. [20]. Серед вітчизняних учених, які присвятили свої праці цій тематиці, слід назвати насамперед таких науковців та експертів, як Р. Рибалкін [3], Кардієнов С. [4], Патласов О. [4], Король М. М. [1], [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну кількість проведених досліджень ісламського банкінгу і його перспективи для світової економіки, головні відмінності цієї системи і їх вплив на фінансові показники країн потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є вивчення механізмів і принципів функціонування ісламського банкінгу, здійснення аналізу основних банківських показників Саудівської Аравії, а також формування напрямків просування ісламського банкінгу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні частка ісламської банківської індустрії становить майже 1/80, або 1,25%, від традиційної світової банківської діяльності. Згідно з дослідженням компанії Ernst & Young (2019), ісламський банкінг займає лише незначну частку всіх банківських активів мусульман. Отже, він має можливість швидко зростати за умови залучення коштів різних агентів економічної діяльності з мусульманських та не мусульманських країн [19].

Згідно з Звітом про конкурентоспроможність ісламського банкінгу (World Islamic Banking Competitiveness Report), у 2018–2019 рр. Іран, Саудівська Аравія, ОАЕ, Малайзія і Кувейт займають 79% міжнародних ісламських банківських активів [11].

Поступаючись лише Ірану, Саудівська Аравія виступає піонером у галузі ісламського банкінгу з 20,2% від світової частки ісламських активів [11].

Займаючи провідне місце серед найбільших ринків ісламських фінансів, Саудівська Аравія також займає відповідне місце в рейтингу Найсильніших ісламських банків 2019 р.. Серед ТОП-10 банків по всьому світу, 3 з них розміщені саме в Саудівській Аравії [18].

У середньому Королівство досягло найвищого показника — 3,9 із 5, за ним слідує Кувейт (3,7), Катар (3,5) та ОАЕ (3,3). Рентабельність та якість активів саудівських ісламських банків високі, і вони підтримують надійну позицію капіталу та достатню ліквідність навіть в умовах пандемії та падіння цін на нафту 2020 року [18].

За умов подальшого розвитку індустрії, а саме: запровадження зручних, ліквідних та стандартизованих фінансових інструментів, вдосконалення регулювання можна очікувати перерозподілу ресурсів міжнародних ринків на ще більшу користь сегмента ісламських фінансів.

Якщо говорити про історію зародження, то родоначальником ісламського банківської справи вважається єгиптянин Ахмед аль-Наджар, який в 1969 році був змушений емігрувати до Саудівської Аравії. Завдяки сприйняттю саудитами ідеями єгипетського економіста, який створив перший банк, що виконував всі операції за відсутності лихварства, Саудівська Аравія незабаром стала світовим центром ісламського банкінгу [5, с. 16].

У 1975 році почав роботу міжнародний Ісламський банк розвитку зі штаб-квартирою в м. Джидда, однією з головних країн-засновників якого є Саудівська Аравія. Незабаром з ініціативи принца Мухаммеда аль-Файсала ас-Сауда в Королівстві була створена Міжнародна асоціація ісламських банків (в 1977 році), яка у 2000 році була перетворена в Генеральну раду ісламських банків і фінансових інститутів (General Council for Islamic Banks and Financial Institutions) зі штаб-квартирою на сусідньому Бахрейні [5, с.17].

Всі ці фактори склали неабиякий вплив на подальший розвиток фінансового сектору, і саме їм Королівство і ісламський сектор загалом завдячує своїм успіхом.

Банківський сектор Саудівської Аравії загалом є гнучким та завжди заохочує ісламські банки до функціонування і розширення горизонтів власної діяльності. Самі ж банки та банківські установи в країні або повністю ісламські, або мають ісламські банківські вікна та відділення.

В основі діяльності ісламського банку закладена ідея того, що всі операції мають здійснюватися на основі принципів шаріату, при цьому відповідальність розподіляється рівномірно між суб'єктами

відносин, а прибуток вважається законним, якщо він є особистим внеском у вигляді капіталу, праці та досвіду. З точки зору Корану і шаріату «риба» (заборона стягнення позичкового відсотку і лихварства) — найтяжчий гріх. В ісламі вітається отримання прибутків, проте засуджується використання відсотка в якості отримання прибутку, оскільки це не супроводжується створенням продукції, а отже і не може покращити якість життя суспільства [1, с. 7].

За рахунок цього тут оперують продукцією, що підлягає дотриманню цих норм, чим вона і відрізняється від інших банківських структур.

Основні норми та принципи фінансово-правових відносин містяться в сурах Корану — 2, 4, 5, 8. Проте, в Корані нема такої сури, яка би була присвячена виключно вищезгаданим фінансовим відносинам, вони є чи то доповненням, чи зачіпають і інші питання [2, с. 45].

Сьогодні банківська система складається з паралельно функціонуючих традиційних і ісламських кредитно-фінансових інститутів (іноді в рамках одного і того ж банку), дозволяючи підданам Королівства використовувати унікальні можливості обох систем.

Продукти і послуги, які надають банки королівства і які є в принципі характерними для мусульманських банків, включають в себе [4]:

1. Банківський продукт, заснований на партнерстві (або «поділу прибутку і збитків»): мудараба і мушарака.

2. Банківський продукт, заснований на участі в угодах (або «боргу по угоді»): Мурабаха, Іджара, Салям, Істісна, Кард Хасан.

3. Банківський продукт, заснований на оплаті комісій (тарифів) банку («комісійні» продукти): Вакала (акредитив).

4. Банківський продукт, заснований на забезпеченні гарантії: Хавала, Кафа, Рахни.

5. Депозитні продукти ісламського банкінгу:
– поточні рахунки (Вадія, Амана і Кард Хасан);
– ощадні рахунки (вадія / амана / кард хасан або мудараба);
– інвестиційні рахунки (мудараба).

6. Інші види ісламських банківських послуг (брокерські послуги, грошові перекази, валютні операції).

На сьогодні в Королівстві функціонують 13 національних банків, що надають або виключно ісламські банківські послуги, або поєднують їх з послугами традиційного банкінгу.

Особливого процвітання в країні зазнав також і фондовий ринок. Загальна вартість акцій, що

щорічно торгуються, становить близько 60 млрд. SAR [16 млрд. Дол. США]. Індекс загальних акцій Tadawul (TASI) фондового ринку Саудівської Аравії є одним з найбільш капіталізованих серед фондових бірж в арабському світі. TASI також була однією з перших бірж у світі, яка створила повну електронну систему клірингу та розрахунків з негайною передачею права власності [17].

Контроль за банківським та фінансовим сектором покладений на такі державні установи, як Міністерство фінансів, яке здійснює нагляд за економічною політикою, та Валютна асоціація Саудівської Аравії (SAMA), яка керує фіскальною політикою, випускає валюту країни, саудівський ріал і контролює комерційні банки країни [13].

Також у королівстві функціонують п'ять спеціалізованих кредитних установ, створених урядом, для надання позик громадянам для проектів розвитку у сільському господарстві, промисловості та будівництві [9]:

1. Саудівський фонд промислового розвитку (SIDF)

2. Саудівський аграрний банк (SAAB)

3. Нерухомість Фонд розвитку

4. Фонд державних інвестицій

5. Саудівський кредитний банк.

Всього на території Саудівської Аравії функціонує 30 банків. З них 13 — місцеві та 17 — міжнародні.

Усі вони контролюються Валютним управлінням Саудівської Аравії (SAMA). Роль SAMA, створеної як центрального банку Королівства в 1952 році, полягає в нагляді за банками та фінансовими установами, в управлінні грошово-кредитною політикою, нагляді за фінансовою та страховою системами та підтримці надійності банківської системи [13].

Що стосується ВВП, банківська справа в Саудівській Аравії підпадає під сферу послуг; фінансові послуги в цілому становлять 53,2% економіки [6].

За даними інвестиційної фірми AlJazira Capital, на чотири вітчизняні банки в Королівстві припадало приблизно 57% усіх активів сектору в 2019 році. Національний комерційний банк (НКБ) був найбільшим банком у Королівстві за активами, на нього припадало 20,5% частки ринку, за ним йшли Аль Раджхі Банк (16,1%), Самба Банк (10,1%) та Ріяд Банк (10,1%) [16].

Також на території королівства функціонують філії або дочірні банки 17-ти наступних іноземних банків [14]:

• Gulf International Bank BSC (GIB) — бахреїнський банк, однак 97% акцій належить Public Investment Fund (Саудівська Аравія)

Таблиця 1

Перелік місцевих банків Саудівської Аравії, станом на вересень 2020 р.

Назва установи	Основні види діяльності
Національний Комерційний Банк (National Commercial Bank він же Al-Ahli Bank)	тільки ісламський банкінг
Саудівсько-Британський Банк (Saudi British Bank, SABB)	комерційний банкінг, ісламський банкінг
Саудівський Інвестиційний Банк (Saudi Investment Bank)	комерційний банкінг, ісламський банкінг, інвестиційні та брокерські послуги
Alinma Bank	тільки ісламський банкінг
Banque Saudi Fransi (BSF)	комерційний банкінг, ісламський банкінг
Riyad Bank	комерційний банкінг, ісламський банкінг
Samba Financial Group (Samba)	комерційний банкінг, ісламський банкінг
Alawwal Bank	комерційний банкінг, ісламський банкінг
Al Rajhi Bank	тільки ісламський банкінг
Арабський Національний Банк (Arab National Bank)	комерційний банкінг, ісламський банкінг, консалтингові та інвестиційні послуги, взаємні фонди, управління активами, казначейські послуги
Bank AlBilad	тільки ісламський банкінг
Bank AlJazira (BAJ)	з 1998 тільки ісламський банкінг
Міжнародний банк Перської затоки (GIB)	комерційний банкінг, ісламський банкінг, консалтингові та інвестиційні послуги

Джерело: складено автором на основі даних [15]

- Emirates NBD — банківська група ОАЕ
- Національний Банк Бахрейну (National Bank of Bahrain (NBB))
- Національний Банк Кувейту
- Bank Muscat S. A. O. G (Оман)
- Deutsche Bank — отримав ліцензію на здійснення банківської діяльності в Саудівській Аравії в 2003–2004 рр.
- BNP Paribas — отримав ліцензію на здійснення банківської діяльності в Саудівській Аравії в 2003–2004 рр.
- JPMorgan Chase N. A. — отримав ліцензію на здійснення банківської діяльності в Саудівській Аравії в 2003–2004 рр.
- Національний Банк Пакистану (NBP)
- Державний банк Індії (SBI)
- Т.С. ZIRAAT BANKASI A.S. (Туреччина)
- Промислово-комерційний банк Китаю (ICBC)
- Катарський національний банк MUFG Bank, Ltd. Перший банк Абу-Дабі Торговий банк Іраку (ліцензований — ще не запусканий)
- Стандартний зафрахтований банк (ліцензований — ще не запусканий)
- Credit Suisse Bank (ліцензований — ще не запусканий)
- Bank of China Limited (ліцензований — ще не запусканий)

Аналіз фінансових показників діяльності банків за останні п'ять років свідчить про те, що банків-

ський сектор продовжує показувати хороші темпи зростання відповідно до позитивного економічного розвитку, що спостерігався в економіці Саудівської Аравії на всіх рівнях протягом 2019 року. Успішна діяльність була обумовлена регулятивною та наглядовою роллю SAMA над банківською системою з метою підвищення її стійкості та платоспроможності та підвищення якості своїх послуг.

Отже, хороші результати діяльності комерційних банків протягом 2019 року відображались на їх покращенні загальної діяльності та поліпшенні фінансового стану. Так, загальні активи банків зросли на 9,7%, банківські депозити — на 7,3%, а прибуток — на 4,5% порівняно з попереднім роком.

Проаналізувавши динаміку активів за період з 2015 по 2019 рр., можна зробити висновок, що банківська система працює успішно, показуючи постійне збільшення залучених фінансів. Так в 2019 році, їх активи зросли на 9,7% (з 233 млрд. SAR. до 2631,1 млрд. SAR.), порівняно із зростанням на 2% (47,3 млрд. SAR.) у попередньому році.

Проте наслідки світової пандемії не оминули королівство також.

У березні 2020 р. валютні резерви центрального банку впали і дефіцит бюджету Королівства зріс до 9 млрд. доларів у першому кварталі, коли впали нафтові доходи. Проте хороші результати попередніх років послужили подушкою, за рахунок чого зростання все ж спостерігалось, в середніх

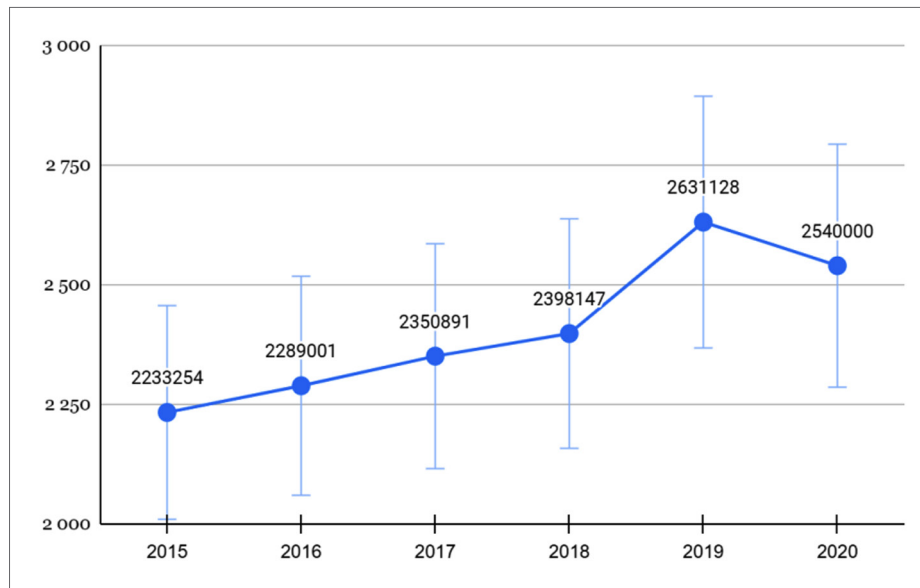

Рис. 1. Динаміка банківських активів Саудівської Аравії, 2015–2020 рр. (I квартал), млн. SAR

Джерело: складено автором на основі даних [10]

темпах — + 4,9% в порівнянні з першим кварталом 2019 р.

Що стосується структури активів і пасивів, то вона має наступний вигляд:

Так, основну частину банківських активів складають зобов'язання приватного сектору в розмірі 1 546 млрд. SAR, які зросли на 7% в порівнянні з 2018 р.

Більшу ж частку пасивів займають банківські депозити — 1 795 млрд. SAR (+7% в порівнянні з попереднім періодом).

Динаміка депозитів також залишається позитивною. Загальний обсяг банківських депозитів збіль-

шився на 7,3% (122,5 млрд. SAR) до 1,796 млрд. SAR у 2019 році порівняно зі збільшенням на 2,5% (40,4 млрд. SAR) у попередньому році.

Навіть у червні 2020 року розмір банківських депозитів Саудівської Аравії становив 1,842 млрд. SAR. Було зафіксоване незначне зменшення порівняно з попередньою кількістю в 1,861 млрд. SAR. за травень 2020 року, але тим не менше зростання у відсотковому відношенні в порівнянні з попередніми роками.

Щодо кредитів, то ситуація не змінна: в саудівських банків активно беруть кредити і позики як з державного сектору, так і з приватного.

Таблиця 2

Структура банківських активів та пасивів Саудівської Аравії за період 2015–2019 рр., млн. SAR

Активи	2015	2016	2017	2018	2019
Банківські резерви	147 973	23 992	243 294	222 856	239 375
Іноземні активи	322 614	233 832	262 124	231 832	243 629
Зобов'язання держсектору	125 144	233 752	308 368	358 919	445 318
Зобов'язання приватного сектору	1 384 858	1 417 920	1 405 104	1 445 252	1 546 519
Зобов'язання негрошових фінансових установ	2 904	4 442	2 600	1 041	1 398
Інші активи	249 761	159 136	129 295	138 246	154 888
Всього активів (пасивів)	2 233 254	2 289 001	2 350 891	2 398 147	2 631 128
Зобов'язання					
Банківські депозити	1 617 090	1 629 385	1 633 125	1 673 513	1 795 979
Зобов'язання перед іноземними державами	96	100	119	111	173
Капітал та резерви	270 418	298 392	317 067	303 439	342 976
Прибуток	42 420	40 398	43 857	48 148	50
Інші зобов'язання	203	225	238	262	269

Джерело: складено автором на основі даних [10]

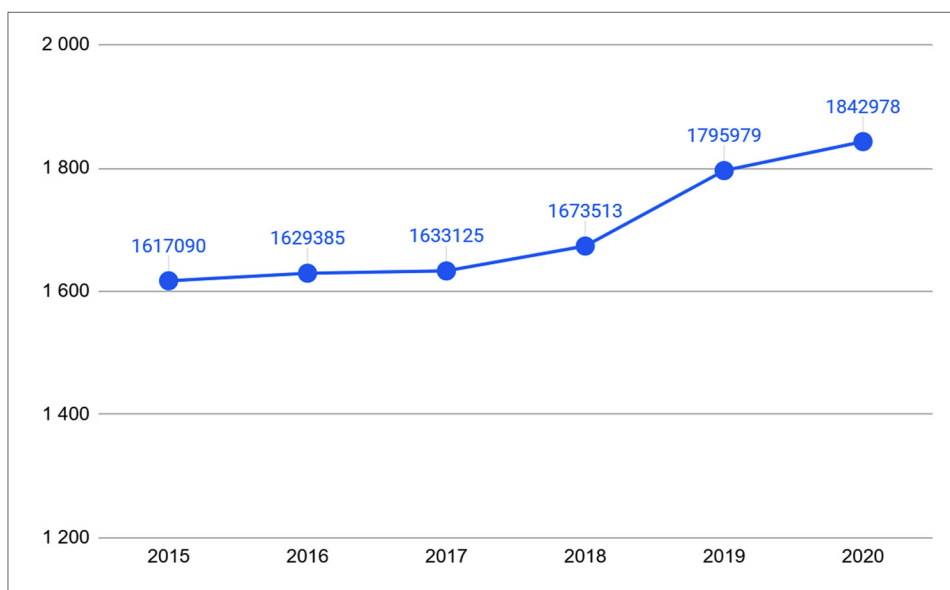

Рис. 2. Динаміка зростання розмірів загальних банківських депозитів, за період з 2015 р. по червень 2020 р. (II квартал), млн. SAR

Джерело: складено автором на основі даних [10]

Загальний обсяг зобов'язань банків до приватного та державного секторів збільшився на 10,4% (188 млрд. SAR) до 1993,2 млрд. SAR у 2019 році проти зростання на 5,2 відсотка (89 млрд. SAR) у 2018 році.

Загальний обсяг зобов'язань до приватного та державного секторів на кінець 2019 року становив 111% загальних банківських депозитів проти 107,9% на кінець попереднього року.

Загальний обсяг зобов'язань банків до приватного сектору зріс на 7,0% (101,3 млрд. SAR) до 1546,5 млрд. SAR у 2019 році порівняно із зростанням на 2,8% (40 млрд. SAR) у попередньому році. Ці зобов'язання становили 86,1% від загальної суми банківських депозитів на кінець 2019 року проти 86,4% на кінець 2018 року.

Більше того, вимоги банків до державного сектору (позики державним установам та державні та ква-

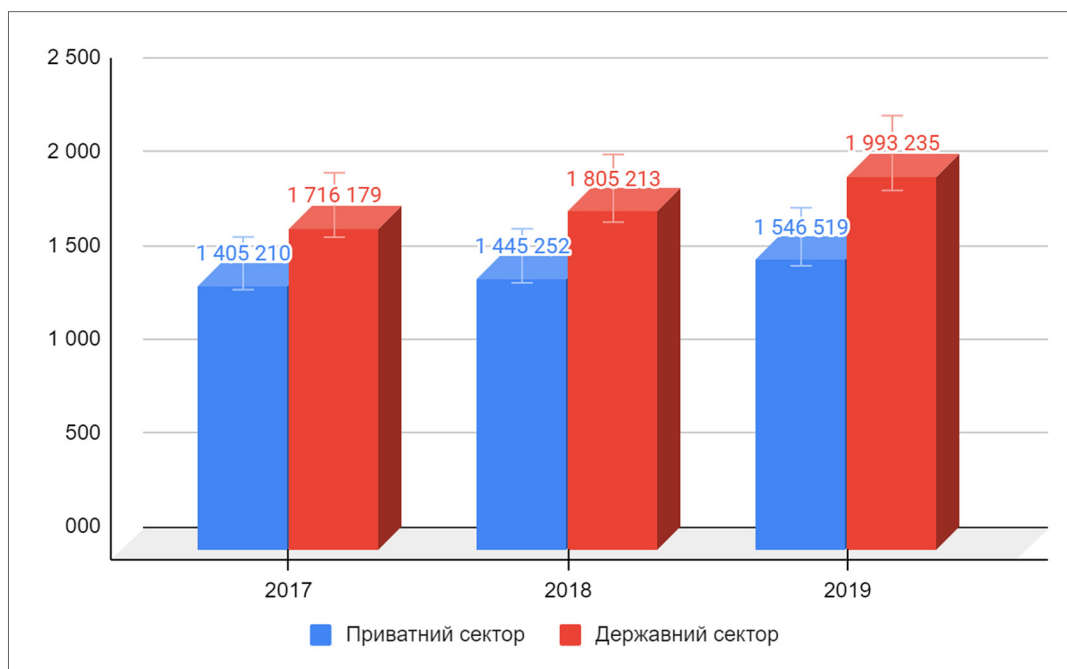

Рис. 3. Динаміка кредитування саудівськими банками публічного і державного секторів економіки за 2017–2019 рр., млн. SAR

Джерело: складено автором на основі даних [10]

зідержавні облигації) зросли на 24,1% (86,4 млрд. SAR) до 445,3 млрд. SAR у 2019 році порівняно із зростанням на 16,4% (50,6 млрд. SAR) у попередньому році. Це зростання було обумовлено зростанням державних та квазідержавних облигацій, збільшення банківського кредиту державним установам та вимог до немонетарних фінансових установ.

Незважаючи на поступове зростання відсоткового відношення, за даними SAMA, станом на третій квартал 2019 року загальний рівень проблемних кредитів у цьому секторі становив 1,9%.

Прострочені кредити в корпоративному сегменті зросли за останні роки, але залишаються на комфортному рівні, досягнувши 2% до останнього кварталу 2018 року. Роздрібні NPL залишаються вкрай низькими, оскільки цей сегмент в основному забезпечується заробітною платою [7].

На 2020 р. прогнозується можливе підвищення прострочених кредитів як наслідку пандемії COVID-2019. З метою зменшення впливу пандемії на бізнес, Саудівська Аравія відклала виплати позик приватному сектору на рік. Ініціатива включала відстрочення погашення кредитних платежів, що мають бути сплачені цього року, на загальну суму, приблизно 670 мільйонів саудівських ріалів, для всіх організацій, які підписали Програму підтримки корпоративної стійкості. Крім того, відстрочка позики поширюватиметься на позики, надані програмою для секторів охорони здоров'я та освіти [8].

Зараз вартість полегшувальних заходів уряду Саудівської Аравії для приватного сектору складає

майже 61 млрд. доларів. Сюди входять звільнення та відстрочка деяких державних зборів (на загальну суму 18,6 млрд. Дол. США), пакет на 13,3 млрд. Дол. США на підтримку банківського та сектору МСП, ще 13,3 млрд. Дол. США на забезпечення своєчасної виплати державного збору приватному сектору та субсидія на заробітну плату 60 відсотків зарплати громадян Саудівської Аравії в приватному секторі (до 9000 ріалів на працівника на місяць) [8].

Разом з тим, незважаючи на істотний розвиток банківського сектора країни в даний час йому потрібно розв'язати ряд внутрішніх проблем [3].

До них, перш за все, відноситься відсутність «довгих грошей». Висока частка вкладів до запитання, в чому забезпечує стабільність системи, привела до розбіжностей термінів погашення по кредитах і внесках. Незважаючи на низьку інфляцію (в середньому менше 1% за аналізований період) і стабільний курс національної валюти, банки рідко надають середньо- і довгострокові кредити в зв'язку з ризиком неліквідності.

Сильна залежність національної економіки від динаміки цін на нафту не дозволяє банкам ефективно диверсифікувати ризики всередині країни, що викликало необхідність високої достатності капіталу (в середньому — 12,91%).

Відзначимо також, що хоча результатом існування обмежень щодо кредитування, ліквідності активів, кредитування іноземних компаній і обережності банків і з'явився високий рівень стабільності системи, обсяги фінансового посередництва залишилися досить низькими [12].

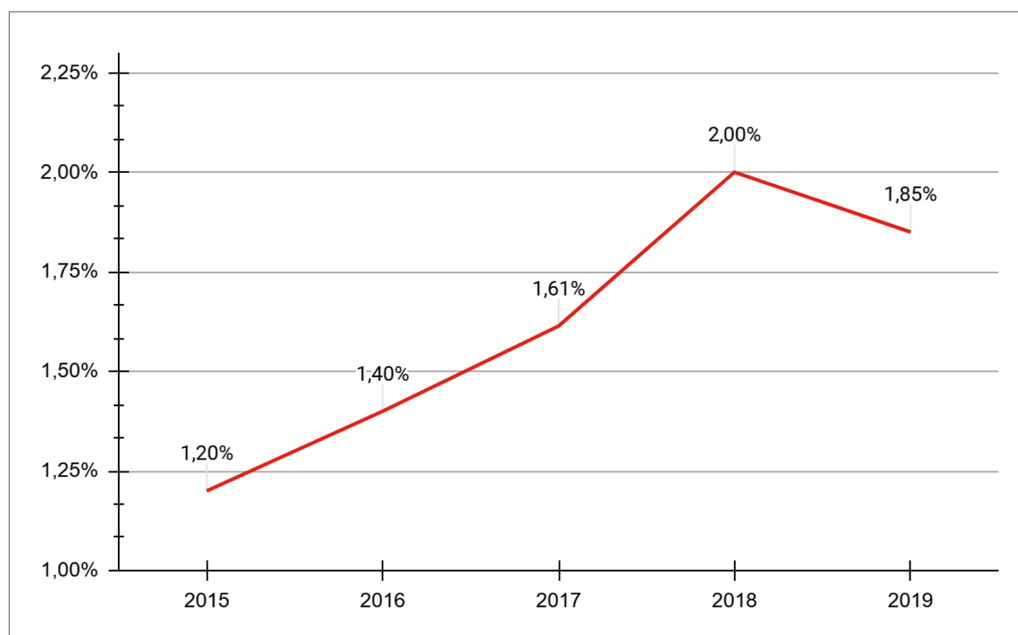

Рис. 4. Динаміка банківських непрацюючих позик до загальної суми валових позик, за період 2015–2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних [7]

Саудівська Аравія, маючи «позитивні» динаміки різних показників, є найбільшою економікою в Раді співпраці країн Перської затоки (GCC). Фінансові результати 2019 р. свідчать про зростання тенденцій таких основних факторів, як отримання доходів, зростання активів та чиста рентабельність. Такі позитивні показники є життєво важливими для сприяння регіональному економічному зростанню. Нещодавно опубліковані звіти Fitch, Moody's, Standard & Poor's (S&P) та інших найбільших міжнародних рейтингових агентств також підтверджують стабільний прогноз щодо банківської системи Саудівської Аравії.

Потужна наглядова роль регулюючих органів (SAMA, CMA, IOB тощо), ідеальне робоче середовище, висока операційна ефективність, обґрунтована динаміка фінансування, міцна депозитна база, потужний потенціал поглинання збитків та постійне зростання ділової активності є основними рисами банківської діяльності Саудівської Аравії. системи, які міжнародні рейтингові агентства спільно оцінюють як «стабільні» [12].

Знову фінансова група Samba входить до числа 50 найбезпечніших банків у світі. Банк «Аль-Раджхі» та «Ріяд Банк» також претендували на включення до списку, але не зробили рейтингу завдяки своїм сукупним активам. Тим часом банк Аль-Раджхі був визнаний найкращим ісламським фінансовим інститутом. Більшість саудівських банків також вважаються найбезпечнішими / найбільшими в регіоні Близького Сходу. Отже, саудівські банки зміцнили своє фінансове становище, надалі демонструючи надзвичайні показники протягом 2019–2020 рр. [12].

Банківський сектор Королівства розпочав 2020 рік із багатообіцяючої ноти, при цьому кредитуван-

ня приватного сектору зросло на 8,5% у січні цього року, що підтримується швидким зростанням не нафтових секторів у третьому кварталі 2019 року. Однак падіння цін на нафту та руйнівний ефект наслідків глобальної пандемії Covid-19, ймовірно, підірвуть зростання активів протягом року [20].

Тим не менше, банки Королівства раніше продемонстрували здатність залишатися прибутковою, незважаючи на труднощі, в основному через їх сильні франшизи та відносно вигідну структуру ринку, де 13 місцевих банків обслуговують населення понад 30 мільйонів людей. Дивлячись на довгострокову перспективу, банки, ймовірно, будуть виходити за межі висококонкурентного корпоративного та роздрібного сегментів та розвивати свої пропозиції в недостатньо забезпечених сферах ринку, таких як кредитування МСП та мікрофінансування.

Висновок та перспективи подальших досліджень. Саудівська Аравія, як представник ісламського банкінгу, є країною з надзвичайно потужною якістю мусульманських фінансових продуктів, широким спектром діяльності і з позитивною динамікою всіх показників економічної успішності. Навіть в умовах глобальних криз, Королівству вдалося зберігати темпи зростання. Особливості системи породжують деякий ряд проблем, але тим не менше напругу не впливають на її надійність.

З огляду на перспективність даної банківської моделі та її можливості, Саудівська Аравія і в цілому ісламський банкінг виступає як надзвичайно потужний фінансовий партнер, який вже висловлював бажання до співробітництва з Україною. Зважаючи на те, що можуть дати ісламські вікна для вітчизняної економіки, дослідження даного сектору є багатообіцяючими.

Література

1. Король М. М. Особливості функціонування ісламської банківської системи // Norwegian Journal of development of the International Science. 2020. № 45. С. 45–51.
2. Король М. М. Регулювання ісламської банківської діяльності // Sciences of Europe. 2020. № 54. С. 7.
3. Рыбалкин Р. С. К вопросу о современном состоянии банковской системы Саудовской Аравии. URL: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/03/wivanhoe@mail.ru.doc.pdf (дата звернення: 18.09.2020).
4. Каирденов С. С., Патласов О. Ю. Исламские банковские продукты: восприятие клиентов в светских государствах // Омская гуманитарная академия. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/islamskie-bankovskie-produkty-vospriyatie-klientov-v-svetских-gosudarstvah> (дата звернення: 18.09.2020).
5. Страны Арабского Востока глазами российской молодежи: материалы Молодежного форума, проведенного в рамках Хакимовских чтений «Россия Арабский Мир: история современность» / за ред. Ю. Н. Дорожкин, И. В. Фролова, Л. И. Газизова. У.: БАГСУ, 2012. 67 с.

6. An expat guide to banking in Saudi Arabia. URL: <https://www.expatica.com/sa/finance/banking/banking-in-saudi-arabia-71512/#Banking> (last accessed: 20 September 2020).
7. Bank nonperforming overdue loans. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=FB.AST.NPER.ZS&country=SAU> (last accessed: 20 September 2020).
8. COVID-19 relief: Saudi Arabia allows businesses to delay loan payments for a year, Samir S. URL: <https://gulfnews.com/business/banking/covid-19-relief-saudi-arabia-allows-businesses-to-delay-loan-payments-for-a-year-1.1594696969312> (last accessed: 20 September 2020).
9. Fayaz Ahmad Lone Growth and Potential of Islamic Banking in GCC: The Saudi Arabia Experience URL: https://www.researchgate.net/publication/282532797_Growth_and_Potential_of_Islamic_Banking_in_GCC_The_Saudi_Arabia_Experience (last accessed: 20 September 2020).
10. Fifty sixth Annual Report of SAMA, 2019 // Saudi Arabian Monetary Authority. URL: http://www.sama.gov.sa/en-US/EconomicReports/AnnualReport/Annual_Report_56th-EN.pdf (last accessed: 21 September 2020).
11. IFSB Secretariat Workings. URL: <https://www.ifsb.org/secretariat.php> (last accessed: 21 September 2020).
12. Saudi Arabia's banking sector enters a challenging 2020 with strong fundamentals. URL: <https://oxfordbusinessgroup.com/overview/solid-foundations-banking-industry-enters-challenging-2020-sound-base-and-strong-regulatory> (last accessed: 21 September 2020).
13. Saudi Arabian Monetary Authority. URL: <http://www.sama.gov.sa/en-US/Pages/default.aspx> (last accessed: 21 September 2020).
14. Saudi Arabian Monetary Authority, Banking Control, Foreign Banks. URL: www.sama.gov.sa/en-US/Banking-Control/Pages/ForeignBanks.aspx (last accessed: 22 September 2020).
15. Saudi Arabian Monetary Authority, Banking Control, Local Banks. URL: [vwww.sama.gov.sa/en-US/Banking-Control/Pages/LocalBanks.aspx](http://www.sama.gov.sa/en-US/Banking-Control/Pages/LocalBanks.aspx) (last accessed: 22 September 2020).
16. Saudi Banking Sector. URL: <https://argaamplus.s3.amazonaws.com/eb2344d6-8ac3-442e-aa94-a0564e202413.pdf> (last accessed: 22 September 2020).
17. Saudi Stock Exchange Tadawul. Saudi Stock Exchange. 2019. URL: <https://mci.gov.sa/DOC/Llisting-Guide-en2019.pdf> (last accessed: 22 September 2020).
18. The Asian Banker Strongest Islamic Banks. URL: <https://www.theasianbanker.com/ab500/2018-2019/strongest-islamic-banks> (last accessed: 22 September 2020).
19. Yueh L. Islamic banking: Growing fast but can it be more than a niche market? URL: <https://www.bbc.com/news/business-28365639> (last accessed: 22 September 2020).
20. What the pandemic means for Saudi banks. Sangeetha Deepak URL: <https://internationalfinance.com/what-the-pandemic-means-for-saudi-banks> (last accessed: 22 September 2020).

References

1. Korol M. M. (2020) Osoblyvosti funkcionuvannja islamsjkoji bankivsjkoji systemy [Features of the Islamic banking system]. Norwegian Journal of development of the International Science. № 45. PP. 45–51.
2. Korol M. M. (2020) Reghuljuvannja islamsjkoji bankivsjkoji dijateljnosti [Regulation of Islamic banking]. Sciences of Europe. № 54. P. 7.
3. Rybalkin R. S. K voprosu o sovremennom sostoyanii bankovskoy sistemy Saudovskoy Aravii [On the issue of the current state of the banking system of Saudi Arabia]. Available at: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/03/wivanhoe@mail.ru.doc.pdf (last accessed: 18 September 2020).
4. Kairdenov S. S., Patlasov O. Yu. Islamskie bankovskie produkty: vospriyatie klientov v svetskikh gosudarstvakh [Islamic banking products: perception of customers in secular states]. Omskaya gumanitarnaya akademiya. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/islamskie-bankovskie-produkty-vospriyatie-klientov-v-svetskih-gosudarstvakh> (last accessed: 18 September 2020).
5. Strany Arabskogo Vostoka glazami rossiyskoy molodezhi: materialy Molodezhnogo foruma, provedennogo v ramkakh Khakimovskikh chteniy» Rossiya Arabskiy Mir: istoriya sovremennost» [Countries of the Arab East through the eyes of Russian youth: materials of the Youth Forum held as part of the Hakim readings «Russia the Arab World: modern history»]. Yu. N. Dorozhkin, I. V. Frolova, L. I. Gazizova (Ed.). U.: BAGSU. 67 p.
6. An expat guide to banking in Saudi Arabia. Available at: <https://www.expatica.com/sa/finance/banking/banking-in-saudi-arabia-71512/#Banking> (last accessed: 20 September 2020).
7. Bank nonperforming overdue loans. Available at: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=FB.AST.NPER.ZS&country=SAU> (last accessed: 20 September 2020).

8. COVID-19 relief: Saudi Arabia allows businesses to delay loan payments for a year. Available at: <https://gulfnews.com/business/banking/covid-19-relief-saudi-arabia-allows-businesses-to-delay-loan-payments-for-a-year-1.1594696969312> (last accessed: 20 September 2020).
9. Fayaz Ahmad Lone Growth and Potential of Islamic Banking in GCC: The Saudi Arabia Experience Available at: https://www.researchgate.net/publication/282532797_Growth_and_Potential_of_Islamic_Banking_in_GCC_The_Saudi_Arabia_Experience (last accessed: 20 September 2020).
10. Fifty sixth Annual Report of SAMA, 2019 // Saudi Arabian Monetary Authority. Available at: http://www.sama.gov.sa/en-US/EconomicReports/AnnualReport/Annual_Report_56th-EN.pdf (last accessed: 21 September 2020).
11. IFSB Secretariat Workings. Available at: <https://www.ifsb.org/secretariat.php> (last accessed: 21 September 2020).
12. Saudi Arabia's banking sector enters a challenging 2020 with strong fundamentals. Available at: <https://oxford-businessgroup.com/overview/solid-foundations-banking-industry-enters-challenging-2020-sound-base-and-strong-regulatory> (last accessed: 21 September 2020).
13. Saudi Arabian Monetary Authority. Available at: <http://www.sama.gov.sa/en-US/Pages/default.aspx> (last accessed: 21 September 2020).
14. Saudi Arabian Monetary Authority, Banking Control, Foreign Banks. Available at: www.sama.gov.sa/en-US/BankingControl/Pages/ForeignBanks.aspx (last accessed: 22 September 2020).
15. Saudi Arabian Monetary Authority, Banking Control, Local Banks. Available at: [vwww.sama.gov.sa/en-US/BankingControl/Pages/LocalBanks.aspx](http://www.sama.gov.sa/en-US/BankingControl/Pages/LocalBanks.aspx) (last accessed: 22 September 2020).
16. Saudi Banking Sector. Available at: <https://argaamplus.s3.amazonaws.com/eb2344d6-8ac3-442e-aa94-a0564e202413.pdf> (last accessed: 22 September 2020).
17. Saudi Stock Exchange Tadawul. Saudi Stock Exchange. 2019. Available at: <https://mci.gov.sa/DOC/Llisting-Guide-en2019.pdf> (last accessed: 22 September 2020).
18. The Asian Banker Strongest Islamic Banks. Available at: <https://www.theasianbanker.com/ab500/2018-2019/strongest-islamic-banks> (last accessed: 22 September 2020).
19. Yueh L. Islamic banking: Growing fast but can it be more than a niche market? Available at: <https://www.bbc.com/news/business-28365639> (last accessed: 22 September 2020).
20. What the pandemic means for Saudi banks, Sangeetha Deepak. Available at: <https://internationalfinance.com/what-the-pandemic-means-for-saudi-banks> (last accessed: 22 September 2020).

Школьник Інна Олександрівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумський державний університет*

Школьник Инна Александровна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой финансов, банковского дела и страхования
Сумской государственной университет*

Shkolnyk Inna

*Dr., Professor,
Head of Department of Finance, Banking and Insurance
Sumy State University*

ORCID: 0000-0002-5359-0521

Бухтіарова Аліна Геннадіївна

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумський державний університет*

Бухтиарова Алина Геннадиевна

*кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования
Сумской государственной университет*

Bukhtiarova Alina

*PhD in Economics,
Senior Instructor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Sumy State University*

ORCID: 0000-0003-2631-3323

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-9-6281

**АНАЛІЗ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
З ВИКОРИСТАННЯМ ФУНКЦІЇ БАЖАНОСТІ
ГАРРІНГТОНА**

**АНАЛИЗ СВОДНОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ
С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ФУНКЦИИ ЖЕЛАТЕЛЬНОСТИ
ГАРРИНГТОНА**

**ANALYSIS OF THE CONSOLIDATED BUDGET
OF UKRAINE BASED ON HARRINGTON'S
DESIRABILITY FUNCTION**

Анотація. Забезпечення прозорості публічних фінансів є одним із головних завдань в контексті реалізації заходів для боротьби з корупцією не лише в Україні, а і в економічно розвинених країнах світу. Ключовим елементом публічних фінансів України є зведений бюджет держави. І якщо інформація про доходи та видатки останнім часом оприлюднена, то аналітична складова процесу формування зведеного бюджету не привертає до себе значної уваги. Метою дослідження

є аналіз сформованої структури доходної та видаткової частини зведеного бюджету, оцінювання стану узгодженості її з валовим внутрішнім продуктом країни та апробація методу визначення інтегрального показника структурної якості із використанням функції бажаності Гаррінгтона, а також визначення кореляції між базовими індексами розвитку економіки країни та розрахованим інтегральним значенням.

У вітчизняних наукових публікаціях в основному при аналізі доходної та видаткової частини використовуються стандартні методи, що базуються на визначенні структури та динаміки основних статей доходів та видатків. Тому в даній статті на основі квартальних даних за період з 2010 по 2020 роки здійснено аналіз причинних зв'язків, що виникають не лише через формування структури доходної і видаткової частин бюджету, а і зв'язку із валовим внутрішнім продуктом країни та визначено інтегральний показник, на основі використання функції бажаності Гаррінгтона. Отриманий інтегральний показник стану зведеного бюджету перевірено на наявність кореляції із індексами податкового навантаження, доброчесності Уряду, свободи ведення бізнесу, монетарної свободи та рівня сприйняття корупції. В результаті встановлено наявність високого рівня зв'язку між визначеним інтегральним показником стану сформованого зведеного бюджету з індексами доброчесності Уряду, податкового навантаження та індексу сприйняття корупції в Україні. В подальших дослідженнях буде проведено поглиблений структурний аналіз доходної та видаткової частин державного та місцевих бюджетів, а також прозорості дій щодо коригування затверджених в базовій редакції планових показників за доходами та видатками в розрізі зведеного, державного та місцевих бюджетів.

Ключові слова: бюджет, функція Гаррінгтона, інтегральне оцінювання, доходи, видатки.

Аннотация. Обеспечение прозрачности публичных финансов является одной из главных задач в контексте реализации мер по борьбе с коррупцией не только в Украине, но и в экономически развитых странах мира. Ключевым элементом публичных финансов Украины является сводный бюджет государства. И если информация о доходах и расходах в последнее время обнародована, то аналитическая составляющая процесса формирования сводного бюджета не привлекает к себе значительное внимание. Целью исследования является анализ сложившейся структуры доходной и расходной части сводного бюджета, оценки состояния согласованности ее с валовым внутренним продуктом страны и апробация метода определения интегрального показателя качества сформированной структуры с использованием функции желательности Гаррингтона, а также определения корреляции между базовыми индексами развития экономики страны и рассчитанным значением интегрального индекса.

В отечественных научных публикациях в основном при анализе доходной и расходной части используются стандартные методы, основанные на определении структуры и динамики основных статей доходов и расходов. Поэтому в данной статье на основе квартальных данных за период с 2010 по 2020 годы осуществлен анализ причинных связей, возникающих не только через формирование структуры доходной и расходной частей бюджета, а и связи с валовым внутренним продуктом страны и определен интегральный показатель, на основе использования функции желательности Гаррингтона. Полученный интегральный показатель состояния сводного бюджета проверен на наличие корреляции с индексами налоговой нагрузки, открытости правительства, свободы ведения бизнеса, монетарной свободы и уровня восприятия коррупции. В результате установлено наличие высокого уровня связи между полученным интегральным показателем состояния сформированного сводного бюджета с индексами открытости правительства, налоговой нагрузки и индекса восприятия коррупции в Украине. В дальнейших исследованиях будет проведен углубленный структурный анализ доходной и расходной частей государственного и местных бюджетов, а также прозрачности действий по корректировке утвержденных в базовой редакции плановых показателей по доходам и расходам в разрезе сводного, государственного и местных бюджетов.

Ключевые слова: бюджет, функция Гаррингтона, интегральная оценка, доходы, расходы.

Summary. Ensuring the transparency of public finances is one of the main tasks in the context of implementing measures to combat corruption not only in Ukraine but also in economically developed countries. A key element of Ukraine's public finances is the consolidated state budget. And if the information on revenues and expenditures has recently been made public, the analytical component of forming the consolidated budget does not attract much attention. The purpose of the study is to analyze the current structure of revenue and expenditure of the consolidated budget, assess its compliance with the gross domestic product, and test the method of determining the integrated indicator of structural quality using the Harrington desirability function, as well as determining the correlation between primary indices of economic development and calculated integrated value.

In Ukrainian scientific publications, the analysis of income and expenditure mainly uses standard methods based on specific structures and dynamics of the main items of income and expenditure. Therefore, this article, based on quarterly data for the period from 2010 to 2020, analyzes the causal links that arise not only through the formation of the structure of revenue and expenditure parts of the budget but also the relationship with the gross domestic product and identifies an integrated indicator,

based on the use of the Harrington desirability function. The obtained integrated hand of the consolidated budget was checked for correlation with the tax burden's indices, the Government's integrity, the freedom to do business, monetary freedom, and the level of perception of corruption. As a result, there is a high level of correlation between the defined integrated indicator of the state of the consolidated budget with the indices of the Government's integrity, the tax burden, and the index of perception of corruption in Ukraine. Further research will conduct an in-depth structural analysis of the revenue and expenditure parts of the state and local budgets and transparency of actions to adjust the approved in the basic version of the targets for revenues and expenditures in terms of consolidated, state, and local budgets.

Key words: budget, Harrington desirability function, integrated assessment, revenues, expenditures.

Постановка проблеми. В сучасних умовах все більш важливого значення набувають процеси прозорості публічних фінансів, оскільки саме завдяки відкритості інформації щодо джерел наповнення та напрямів використання бюджетних ресурсів відбувається поступове зниження рівня корупції не лише в Україні, а і в економічно розвинених країнах світу. Водночас важливим є не лише оприлюднення даних щодо стану державного бюджету України, що на сьогодні на рівні зведеного, державного та місцевих бюджетів в цілому є в достатній мірі прозорим завдяки державному веб-порталу бюджету для громадян (open budget), а також викладеним у відкритий доступ розширених звітів починаючи з 2007 року щодо доходів та видатків на сайті Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України. Наразі важливого значення набуває поглиблений аналіз сформованої структури доходів та видатків бюджету, узгодженості в цілому доходної та видаткової частини та формування внаслідок цього дефіциту державного бюджету, що суттєвою мірою визначає стан бюджетної та фінансової безпеки держави. Використання лише структурного аналізу не дозволяє в повній мірі зробити висновки щодо якості сформованої доходної та видаткової частини та її зміни в динаміці, тому наразі є актуальним пошук та апробація інших методів аналізу, здатних забезпечити досягнення визначених завдань у вигляді інтегрального оцінювання стану формування доходної та видаткової частини бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та розвитку публічних фінансів знаходиться в центрі уваги як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Для України це питання є особливо значимим, оскільки в розвитку економічної діяльності вагома роль відводиться державному та місцевим бюджетам, а отже і формуванню їх доходної та видаткової частини. Так в роботі Західної О. Р. та інших [4] проводиться аналіз доходної та видаткової частини державного бюджету України з використанням традиційних методів. Значна увага аналізу формування доходної і особливо видаткової частини бюджету приділена в роботі Набоки Т. С.

[6], зокрема запропоновано для визначення ефективності виконання бюджетної програми розраховувати зведений показник, що дає змогу підвищити управління видатковою частиною бюджету. Фундаментальне дослідження щодо трансформації бюджетного менеджменту в умовах реформування публічних фінансів в Україні здійснено в дисертаційній роботі Винниченко Н. В. [3], зокрема було використано ряд економіко-математичних моделей для моделювання макроекономічних ефектів від фіскальної децентралізації, панельне оцінювання впливу прозорості публічних фінансів на показники виконання бюджету та ін. Крім того варто також відмітити роботи, Бойко С., Однорог М. та Юхименко Я. [1], Мотузки О. М. [5], Сьомченка В., Денисенка А. [7], Тарасюка М., Сироветник О. [8] та інших, в яких вивчається стан доходів та видатків бюджету та їх ролі в соціально-економічному розвитку країни. Серед закордонних авторів можна виокремити роботи Ясевічене Ф. та Рудзюніте Е. [10], Ліапіс К. та Спанос П. [11], Жаровської І. [13]

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є оцінювання сформованої структури доходної та видаткової частини зведеного бюджету, оцінювання стану узгодженості її з валовим внутрішнім продуктом країни та апробація методу визначення інтегрального показника структурної якості із використанням функції бажаності Гаррінгтона, а також визначення кореляції між базовими індексами розвитку економіки країни та розрахованим інтегральним значенням.

Виклад основного матеріалу. В своїх попередніх роботах [2; 9; 12] ми досить детально розглянули особливості функціонування публічних фінансів в Україні та їх прозорості. Водночас наразі є потреба в більш глибокому аналізі сформованої доходної та видаткової частини зведеного бюджету України та визначення їх взаємозв'язку із показником ВВП.

Дослідження проводилось із використанням даних щодо стану доходів та видатків зведеного бюджету за період з 2010 по 1 квартал 2020 року в розрізі кварталів. Крім того, для здійснення кореляційного

аналізу використанні показники, які розраховані міжнародними організаціями та характеризують окремі аспекти економічної діяльності країни, а саме податкового навантаження, добросовісності Уряду, свободи ведення бізнесу, монетарної свободи та рівня сприйняття корупції.

Для побудови моделі пропонується поступове виконання 4 етапів: по-перше — визначення системи вхідних даних моделі; по-друге, нормалізація вхідних даних з використанням методу відносної нормалізації; по-третє — використання функції бажаності Г'аррінгтона для оптимізації даних та визначення інтегрального показника якості доходної та видаткової частини зведеного бюджету України; по-четверте, буде здійснено аналіз взаємозв'язків між отриманим значенням інтегрального показника, що характеризує стан зведеного бюджету України та показниками, що характеризують рівень розвитку різних економічних параметрів в Україні.

1 етап. Визначення системи вхідних даних моделі, що включає поетапний збір необхідних вхідних даних (основні макроекономічні показники України — рис. 1).

З рисунку 1 очевидно, що за аналізований період динаміка доходів та видатків бюджету в цілому достатньо стабільна та має висхідну тенденцію, яка пояснюється тим, що значення показників наведені в номінальному, а не в реальному виразі, тобто включають в тому числі і інфляційну складову.

Водночас аналіз структури доходів та видатків зведеного бюджету за аналізований період засвідчує її нестабільність, що свідчить про відсутність чітко розробленої стратегії економічного розвитку країни.

Другим етапом проведення дослідження є нормалізація вхідних даних моделі. Метод приведення да-

них, що мають безрозмірну нормовану форму ґрунтується на понятті «ідеальної» якості стратегії, що представлена у вигляді вектора. Метод розрахунку ідеального вектора буде визначати метод відносної нормалізації.

У якості ідеального вектора використовують вектор, компонентами якого є максимальні значення локальних критеріїв (формула 1)

$$e_q^{ideal} = ((\max_{S_i, eS} e_1(s_i)); \dots; (\max_{S_i, eS} e_q(s_i)); \dots; (\max_{S_i, eS} e_Q(s_i))) \quad (1)$$

Ми пропонуємо використовувати відносний підхід до нормування показників, що широко застосовується в математичній статистиці.

Нормалізовані за методом відносної нормалізації значення показників обчислюються за формулою 2:

$$e_q^H(s_k) = \frac{e_q(s_k)}{\max_{S_i, eS} e_1(s_i)}, \quad q = 1, \dots, Q; \quad k = 1, \dots, m \quad (2)$$

На третьому етапі проводимо оптимізацію вхідних даних на основі функції бажаності Г'аррінгтона. Загальна функція Г'аррінгтона (функція бажаності) може виступати кількісним, однозначним та універсальним показником якості досліджуваних об'єктів або явищ. Вона є адекватною, ефективною, статистично чутливою та може бути використана як критерій оптимізації. Для застосування функції бажаності Г'аррінгтона необхідно всі показники моделі привести у безрозмірний вигляд та розрахувати величини частинних функцій Г'аррінгтона за формулами 3 та 4:

$$G_i = \sqrt[n]{\prod_{k=1}^n d_k} \quad (3)$$

$$d_k = \exp(-\exp(-\bar{x}_k)) \quad (4)$$

де k — кількість показників, що використовуються для оцінки бажаності;

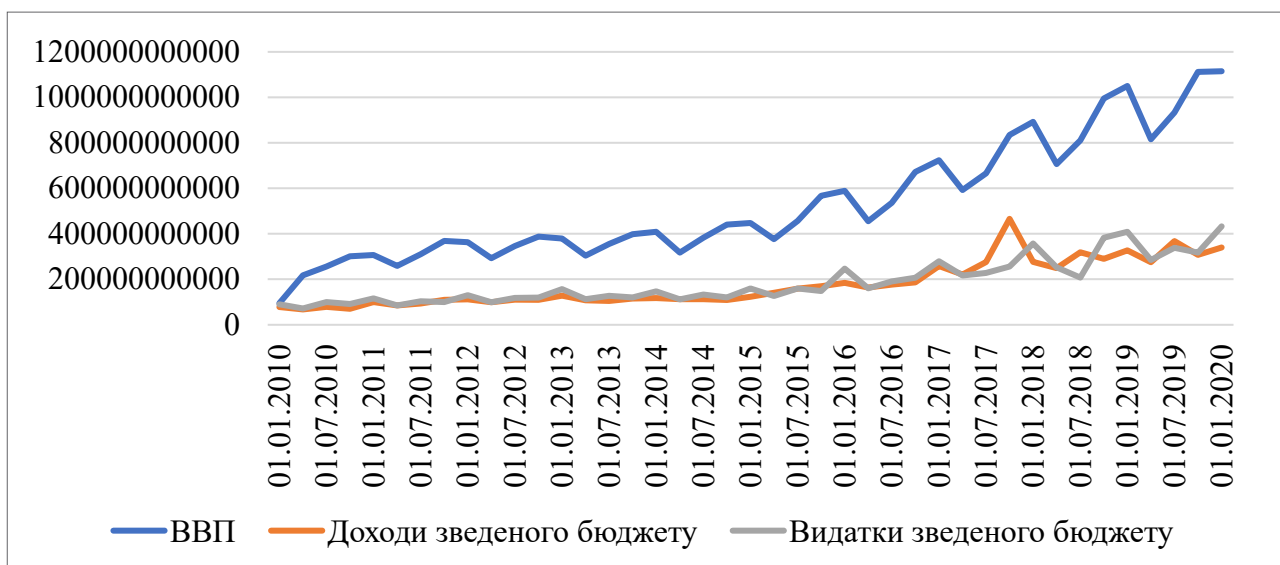

Рис. 1. Динаміка ВВП, доходів та видатків зведеного бюджету України за 2010–2020 рр. грн.

d_k — частинні функції, визначені відповідно до шкали Гаррінгтона;

\bar{x}_k — показник функції у безрозмірному вигляді.

n — кількість досліджуваних об'єктів/явищ;

На рисунку 2 представлена загальна функція Гаррінгтона.

Частинні коефіцієнти функції Гаррінгтона, що розраховуються у вигляді узагальнених коефіцієнтів систем, дають змогу з «математичною» точністю оцінити переваги та недоліки даних систем. Розраховані частинні коефіцієнти на основі структурних даних доходів та видатків зведеного бюджету, а також поведінки ВВП країни подані на рис. 3.

Так, якщо коефіцієнт бажаності системи потрапляє до нижньої ділянки функції, то з метою досягнення задовільних результатів необхідним є «корегування» практично всіх параметрів системи до прийняттого рівня.

Якщо коефіцієнт системи знаходиться у межах від $G=0,2$ до $G=0,8$, то навіть відносно невелика зміна показників діяльності системи (зміна одного-двох параметрів) істотно вплине її «бажаність», а можливості подальшого розвитку системи значно зростуть. Якщо загальний коефіцієнт бажаності сягає рівня $0,8-0,9$, це свідчить не тільки про високу якість системи з позиції бажаності на даний момент часу, але і свідчить, що система близька до граничної межі свого розвитку.

З метою оцінки та інтерпретації значень функції бажаності Гаррінгтона застосовують відповідну шкалу (таблиця 1).

Таким чином, аналізуючи частинні коефіцієнти бажаності конкретних параметрів, можна оцінити можливості та шляхи розвитку системи в цілому. Результати проведених розрахунків у вигляді функції Гаррінгтона (рис. 4) знаходяться в задовільному

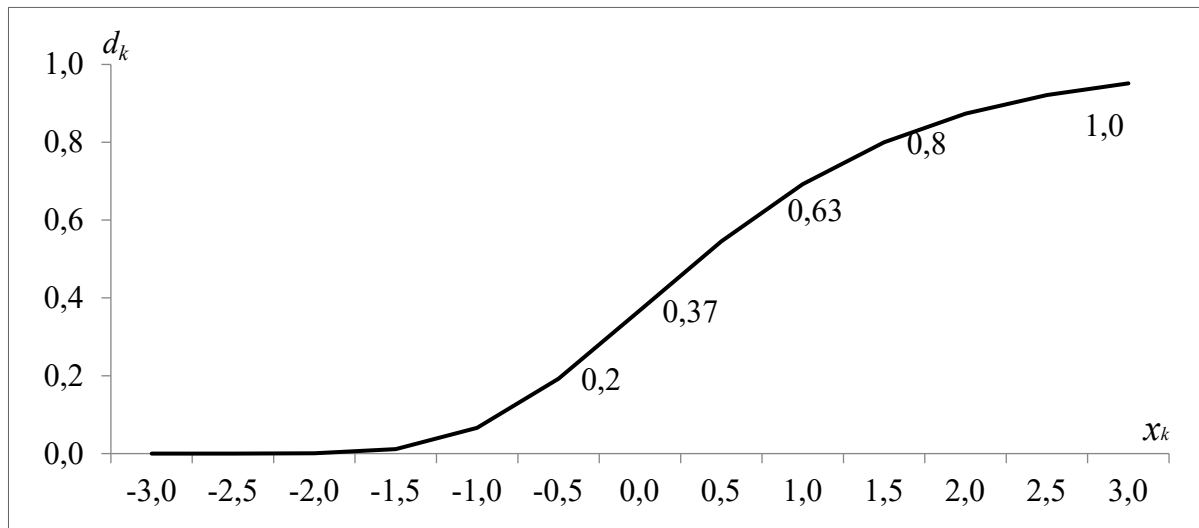

Рис. 2. Загальна функція Гаррінгтона

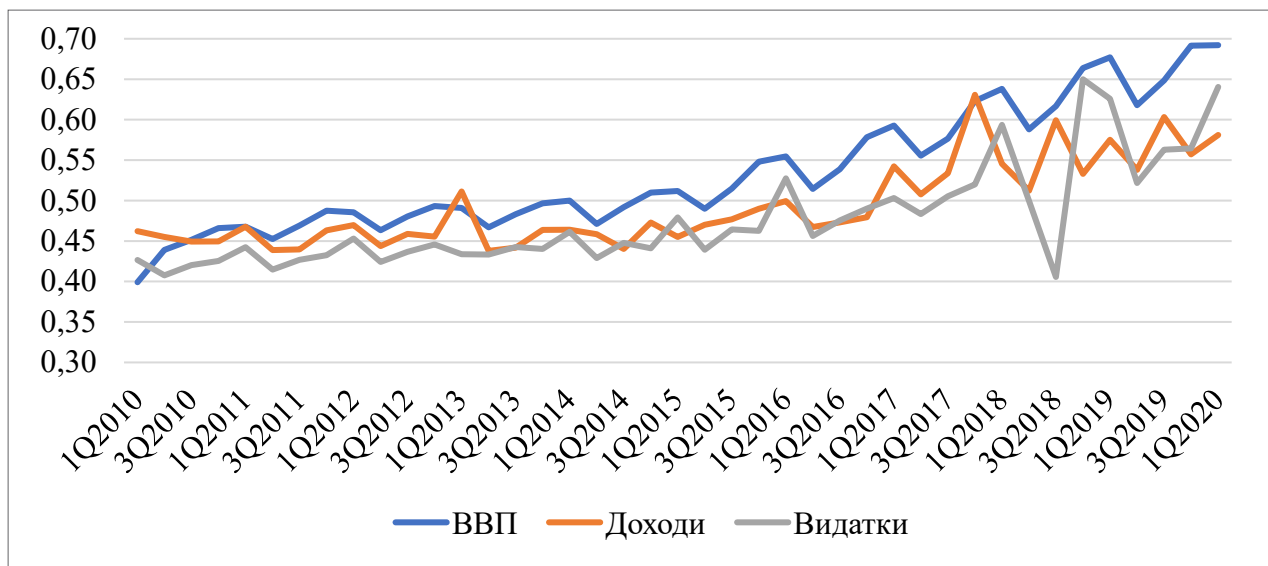

Рис. 3. Частинні коефіцієнти функції Гаррінгтона

Таблиця 1

Шкала оцінки значень функції бажаності Гаррінгтона

Бажаність	Оцінки по шкалі бажаності
Дуже добра	[0,80–1,00]
Добра	[0,63–0,80)
Задовільна	[0,37–0,63)
Погана	[0,20–0,37)
Дуже погана	[0,00–0,20)

діапазоні [0,37–0,63] та відповідно означає, що незначні зміни у структурі доходів та витрат можуть значно покращити якість зведеного бюджету України.

Для проведення кореляційного аналізу отриманого значення загальної функції Гаррінгтона з індикаторами стану економічного розвитку України було обрано індекс податкового навантаження, добросочесності Уряду, індексу сприйняття корупції, свободи бізнесу та монетарної свободи. Побудовані поліноми для зазначених індикаторів показують, що вірогідність апроксимації практично всіх показників є досить високими за виключенням індикатор монетарної свободи.

Отримані коефіцієнти парної кореляції засвідчують, що значення інтегрального показника у вигляді функції бажаності Гаррінгтона має найбільш тісний зв'язок з індексом податкового навантаження

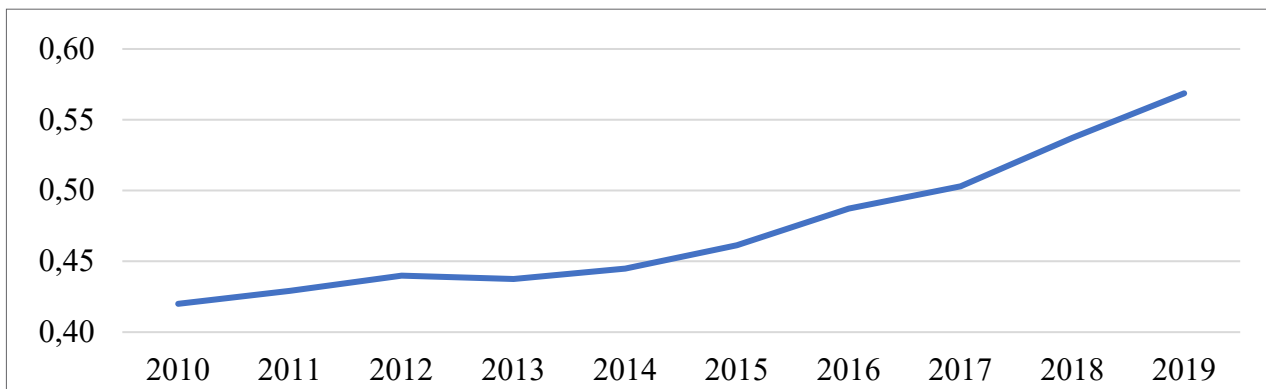

Рис. 4. Загальна функція Гаррінгтона

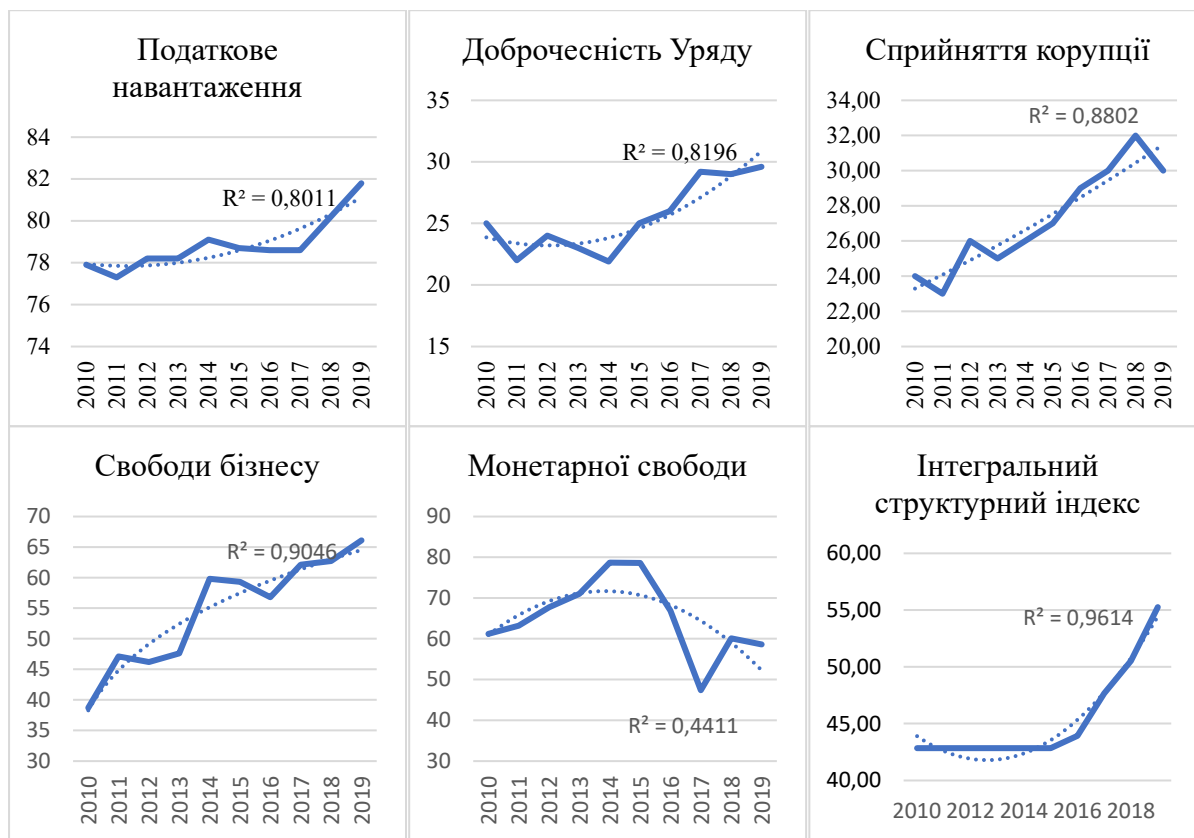

Рис. 5. Динаміка значень та поліноміальні тренди ключових індиксів України

(0,8999), що є цілком пояснюваним тим, що в доходній частині зведеного бюджету суттєве переважають податкові надходження. Важливим також є встановлення зв'язку з індикатором доброчесності Уряду на рівні 0,8463, що свідчить про високий рівень впливу на стан зведеного бюджету. Не менш важливого значення має визначення парного коефіцієнту кореляції з індексом сприйняття корупції на рівні 0,758. Це підтверджує гіпотезу про те, що саме публічні фінанси через формування доходної та видаткової частин бюджетів різних рівнів є джерелом формування корупційних дій.

Висновки. Отже проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що структура доходної та видаткової частини зведеного бюджету України не є оптимальними, водночас за шкалою бажаності Гаррінгтона знаходяться на задовільному рівні

і незначні зміни в структурі можуть забезпечити формування оптимальної структури бюджету. Крім того, на основі проведення кореляційного аналізу визначено високий ступінь взаємозв'язків отриманого інтегрального показника з індикатором доброчесності Уряду, податковим навантаженням та індексом сприйняття корупції в Україні.

Для отримання більш повних результатів щодо стану публічних фінансів в Україні необхідно в подальшому здійснити детальний структурний аналіз доходної та видаткової частин державного та місцевих бюджетів, а також прозорості дій щодо коригування затверджених в базовій редакції планових показників за доходами та видатками в розрізі зведеного, державного та місцевих бюджетів.

Зазначене дослідження виконано в межах роботи над держбюджетною темою 0118U00358.

Література

1. Бойко С., Однорог М., Юхименко Я. Гармонічний аналіз показників державного бюджету України та його застосування в бюджетному процесі // *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2 (188). С. 309–317.
2. Васильєва Т. А., Школьник І. О., Мерщій Б. Є. Прозорість бюджетної політики України, сучасні проблеми // *Фінансові дослідження*. 2018. № 1 (4). URL: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/109.pdf>
3. Винниченко Н. В. Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Суми, 2018. 471 с.
4. Західна О. Р., Петик Л. О., Щур-Живко О. С. Аналіз доходів та видатків державного бюджету України // *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 714–718.
5. Мотузка О. М. Статистичний аналіз доходів державного бюджету України // *Статистика України*. 2015. № 1. С. 23–27.
6. Набока Т. С. Управління видатками бюджету та напрямки його вдосконалення в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2015. 349 с.
7. Сьомченко В. В., Денисенко А. А. Доходи та видатки бюджету в системі соціально-економічного розвитку України // *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 4 (15). С. 61–66.
8. Тарасюк М. В., Сироветник О. С. Доходи бюджету в системі соціально-економічного розвитку України // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 21. Ч. 2. С. 93–97.
9. Прозорість публічних фінансів — протидія корупції: монографія / За заг. редакцією д-ра екон. наук І. О. Школьник і д-ра екон. наук Т. Г. Савченка. Суми: «Ярославна». 2018. 186 с.
10. Jaseviciene F., Rudzionyte E. Analysis of Budget Deficit and its problems in Lithuania // *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*. 2015. 9 (174). PP. 42–51.
11. Liapis K., Spanos P. Public Accounting Analysis under Budgeting and Controlling Process: The Greek Evidence // *Procedia Economics and Finance*. 2015. Vol. 33. PP. 103–120.
12. Shkolnyk I., Melnik T., Havrysh Y., Ivanchenko A. Transparency of local finances of Ukraine // *Public and Municipal Finance*. 2019. Vol. 8 (1). P. 73–82.
13. Szarowska I. Quality of Public Finance and Economic Growth in the Czech Republic // *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*. 2016. Vol. 64. PP. 1373–1381.

References

1. Boiko, S., Odnorog, M., Yukhymenko, I. (2017), Gharmonichnyj analiz pokaznykiv derzhavnogho bjudzhetu Ukrainy ta jogho zastosuvannja v bjudzhetnomu procesi. [Harmonic Analysis of the state budget of Ukraine and its

application in the budget process] // Aktualjni problemy ekonomiky. [Actual Problems of Economics]. 2 (88). PP. 309–317. [in Ukrainian].

2. Vasilyeva, T., Shkolnyk, I., Mershchii B. (2018). Transparentnistj bjudzhetnoji polityky Ukrainy, suchasni problemy. [Transparency of Ukrainian budgetary policy, modern problems] // Financial Researches. [Finansovi doslidzhennja]. 2018. 1 (4). URL: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/109.pdf>. (accessed 31 august 2020). [in Ukrainian].

3. Vinnichenko N. V. (2018). Transformacija bjudzhetnogho menedzhmentu v umovakh reformuvannja sektoru publicznykh finansiv v Ukraini. [Transformation of budget management in conditions of reforming the public finance sector in Ukraine]. Doctor's thesis. Sumy: SumDU. [in Ukrainian].

4. Zakhidna, O.R., Petyk, L.O., Shchur-Zhyvko, O.S (2018). Analiz dokhodiv ta vydatkiv derzhavnogho bjudzhetu Ukrainy. [Analysis of revenues and expenditures of the state budget of Ukraine]. Molodyj vchenyj. [Young Scientist]. 2 (54). PP. 714–718. [in Ukrainian].

5. Motuzka, O.M. (2015). Statystychnyj analiz dokhodiv derzhavnogho bjudzhetu Ukrainy. [Statistical analysis of state budget revenues of Ukraine]. Statystyka Ukrainy // Statistics of Ukraine. 1. PP. 23–27 [in Ukrainian].

6. Naboka T. S. (2015). Upravlinnja vydatkami bjudzhetu ta naprjamky jogho vdoskonalennja v Ukraini [Budget spending management and the directions of its improvement in Ukraine]. Candidate's thesis. Kyiv: SHEE «Kyiv national economic university named after Vadym Hetman». [in Ukrainian].

7. Somchenko, V., Denysenko, A. (2019). Dokhody ta vydatky bjudzhetu v systemi socialjno-ekonomichnogho rozvytku Ukrainy. [Income and expenditure of budget in the system of social-economic development of Ukraine] // Pryazovskiy Economic Herald. 4(15). PP. 61–66.

8. Tarasyuk M. V., Syrovetnyk O. S. (2018) Dokhody biudzhetu v systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Establishment and economic satisfaction of budget income in the budgetary relations system in Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific herald of Uzhgorod National University]. 21(2). PP. 93–97. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/21_2_2018ua/21.pdf (accessed 31 august 2020)

9. Transparentnistj publicznykh finansiv — protydiya korupciji: [Transparency of public finances-combating corruption] monografi'ya / Za zag. redakczi'yeyu d-ra ekon. nauk I'.O. Shkol'nik i' d-ra ekon. nauk T. G. Savchenka. Sumi: «Yaroslavna». 2018. 186 s.

10. Jaseviciene F., Rudzionyte E. (2015). Analysis of Budget Deficit and its problems in Lithuania // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. 9 (174). PP. 42–51.

11. Liapis K., Spanos P. (2015). Public Accounting Analysis under Budgeting and Controlling Process: The Greek Evidence // Procedia Economics and Finance. 33. PP. 103–120.

12. Shkolnyk I., Melnik T., Havrysh Y., Ivanchenko A. (2019). Transparency of local finances of Ukraine // Public and Municipal Finance. 8 (1). PP. 73–82.

13. Szarowsk I. (2016). Quality of Public Finance and Economic Growth in the Czech Republic // Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. 64. PP. 1373–1381.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 9(41)

2 том

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.09.2020. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 11,39. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.